

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ
МІЖВІДОМЧИЙ ЗБІРНИК

ЗАСНОВАНО В 1974 Р.

ВИПУСК 10

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 1984

В сборнике рассматриваются процессы углубления социалистической экономической интеграции и сотрудничества стран - членов СЭВ, их помощь освободившимся странам в подготовке национальных кадров. Освещаются вопросы развития братских стран социализма на современном этапе, проблемы совершенствования взаимоотношений братских стран и критика буржуазных концепций истории социалистического сотрудничества.

Для научных работников, преподавателей и студентов вузов, пропагандистов.

У збірнику розглядаються процеси поглиблення соціалістичної економічної інтеграції і співробітництва країн - членів РЕВ, їх допомога державам, що визволились, у підготовці національних кадрів. Висвітлюються питання розвитку братніх країн соціалізм? на сучасному етапі, проблеми удосконалення взаємовідносин братніх країн, піддаються критиці буржуазні концепції історії соціалістичної співдружності.

Для науковців, викладачів і студентів вузів, пропагандистів..

Г о л о в н а р е д к о л е г і я

Ю.Ю.Кондуфор (головний редактор), В.І.Клоков, І.М.Мельникова, І.С.Слабеев,
П.С.Сохань (заступник головного редактора), М.І.Супруненко, А.М.Шлепаков

Р е д к о л е г і я в и п у с к у

І.М.Мельникова (відповідальний за випуск), М.М.Варварцев, С.В.ВІДНЯНСЬКЕЙ (відповідальний секретар), В.Е.Гулевич, і.м.Кулинич, І.У.Хворостяний, І.С.Хміль,
І.Флерніков

Адреса головної редколегії
252601 Київ-І, МСП, Кірова.4
Інститут історії АЕГВРСР
Тел. 29 67 92

Редакція історичної літератури

СТАТТІ

С. В. В і д н я н с ь к и й

СОЦІАЛІСТИЧНА. ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ І ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
РОБІТНИЧОГО КЛАСУ КРАЇН - ЧЛЕНІВ РЕВ

У співдружності соціалістичних країн вперше в історії людства знайшов практичне втілення "...небувалий ще в історії тип відносин між державами"¹, що характеризується повагою до державного суверенітету, незалежності та національних інтересів кожної держави, повною рівністю, взаємною користю і товариською взаємодопомогою. Вирішальну роль у становленні і розвитку нового типу міжнародних відносин між країнами соціалістичної співдружності відіграють КПРС, братні марксистсько-ленінські партії, які відбивають і втілюють в життя найважливіші інтереси робітничого класу і всіх трудящих. "З революційного співробітництва пролетарів усіх країн" поступово створюється і міцніє той, за словами В.І.Леніна, "цілий соціалізм"², що служить ідеалом боротьби та праці для нових загонів революціонерів. "Створені соціалістичні нові форми людського співіснування, - підкреслюється у Заяві ювілейної XXXIII сесії країв - членів РЕВ, - є прикладом для всіх народів світу, їх вплив на міжнародну обстановку неухильно зростає"³.

Зацікавленість братніх народів в успіхах соціалізму в кожній з країн і зміцненні світових позицій соціалізму, в забезпеченні безпеки і захисті революційних завоювань братніх народів від замахів імперіалізму є надійною основою їх інтернаціональної співдружності. Саме в результаті об'єктивної необхідності єдності дій, братерської солідарності і взаємодопомоги трудящих різних країн "ми до кінця інтернаціоналісти і прагнемо до добровільного союзу робітників і селян усіх націй"⁴. Ці ленінські ідеї стосовно соціалізму були всебічно розкриті на XXVI з'їзді КПРС, на з'їздах братніх комуністичних і робітничих партій, в партійних документах і матеріалах. Досягнення соціалістичного будівництва в кожній з країн співдружності, успішне розв'язання ними складних проблем будівництва нового життя невід'ємні від їх всебічного співробітництва, що неухильно поглиблюється з року в рік, від зміцнення соціалістичного союзу держав. "Найпершою турботою нашої партії буде і далі зміцнення соціалістичної співдружності, - зазначив у промові на Пленумі ЦК КПРС 22 листопада 1982 р. Ю.В.Аярозов. - ... Ми прагнемо до того, щоб товариське співробітництво і соціалістична взаємодопомога братніх країн ставали глибшими і ефективнішими, в тому числі і у спільному розв'язанні науково-технічних, виробничих, транспортних, енергетичних та інших завдань. У цьому плані тепер розробляються дальші спільні кроки"⁵. -

¹ Матеріали ГШ з'їзду КПРС. - К., 1981, с.5.

Дсв.; Ленін В.І. Повне збір. творів, т.36, с. 289.

² Правда, 1979, 30 ішя.

⁴ Ленін В.І. Повне збір. творів, т. 38, с. 178.

⁵ Матеріали Пленуму Центрального Комітету КПРС 22 листопада 1982 року. К., 1982, с. 17.

Турбота не тільки про свої, а й спільні інтереси - характерна риса взаємовідносин країн соціалізму. Саме таким товариським, братерським підходом характеризується активна взаємодія соціалістичних держав і народів у різних сферах життя, що здійснюється під керівництвом марксистсько-ленінських партій, і насамперед у ході успішної реалізації Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції країн - членів РЕВ.

Період, що минув після прийняття в 1971 р. Комплексної програми, безперечно свідчить про те, що, взявши курс на інтеграцію, Країни РЕВ зробили правильний вибір, який відповів їхнім корінним інтересам. Здійснений на XXXV засіданні сесії Рада Економічної Взаємодопомоги (Софія, 1981 р.) аналіз реалізації Комплексної програми показав, що втілення в життя виробленого комуністичними і робітничими партіями узгодженого ігрового плану на розвиток соціалістичної економічної інтеграції сприяло об'єднанню зусиль країн - членів РЕВ в інтересах розв'язання найважливіших народногосподарських проблем, зміцненню могутності, політичної єдності, згуртованості і міжнародного авторитету, динамічному й сталому розв'язанню національних економічних, зростанню життєвого рівня трудящих, поглибленню міжнародного соціалістичного розподілу праці і вирівнюванню рівнів їхнього економічного розвитку. Так, обсяг національного прибутку в 1980 р. в цілому у країнах - членах РЕВ збільшився порівняно з 1970 р. на 66 %, обсяг валової промислової продукції - на 84 %, помітно виріс середньорічний рівень сільськогосподарського виробництва. Використовуючи перевагу соціалістичного ладу і спираючись на взаємне співробітництво, країни соціалістичної співдружності значно збільшили свій економічний і науково-технічний потенціал, майже вдвічі випереджаючи за 70-ті роки розвинуті капіталістичні країни за темпами зростання продукції і національного прибутку. На сесії наводилися численні факти, що свідчать про значне посилення взаємодії країн РЕВ у вирішенні основних завдань господарського будівництва, зростання взаємозв'язку і взаємозалежності їх розвитку, поглиблення спеціалізації і кооперації виробництва на базі багатосторонніх угод. Товарообіг між країнами - членами РЕВ досяг у 1981 р. 134 млрд. крб., що в 3,7 рази більше ніж 10 років тому⁶.

Ці та інші успіхи, досягнуті братніми країнами у ході реалізації Комплексної програми РЕВ, як вказувалось у Кошорівці про XXXV засідання сесії РЕВ, "нерозривно пов'язані з керівною роллю комуністичних і робітничих партій, є результатом самовідданої праці народів цих країн, творчого застосування кожної партією загальних закономірностей побудови соціалізму в конкретних умовах своєї країни, свідченням величезних творчих можливостей соціалізму". Комуністичні і робітничі партії країн соціалістичної співдружності постійно тримають у центрі уваги корінні проблеми співробітництва, перспективи його дальшого поглиблення, є ініціаторами і керівною силою інтеграційного процесу. Активна участь країн у соціалістичній економічній інтеграції розглядається ними як ключова господарська проблема і завдання величезного політичного значення, що вирішальною мірою сприяє зміцненню матеріальної основи держав соціалістичної співдружності та забезпеченню передумов їх дальшого прогресу..

Соціалістична економічна інтеграція, являючи собою процес розвитку планомірного виробничого і науково-технічного співробітництва соціалістичних країн, величезною мірою сприяє загальному вирівнюванню їхнього економічного і культурного розвитку і, таким чином, має важливе соціальне значення. Вона створює великі можливості для успішного вирішення завдань, що стоять перед братніми державами у галузі їх соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, сприяє реалізації основної мети соціалізму - підвищенню добробуту народу.

Соціальне значення соціалістичної економічної інтеграції знайшло свій вияв у поступовому зближенні братніх країн соціалізму, що в свою чергу зумовило більш-

⁶ Правш., 1982, 15 окт.

⁷ Правда, 1981, 7 жовтня.

менш одночасне входження ряду країн до етапу побудови розвинутого соціалістичного суспільства. З розвитком соціалістичної інтеграції пов'язано скорочення строків будівництва соціалізму в Угорщині, Болгарії, Чехословаччині, ЦНР, Румунії та прийняття з'їздами комуністичних і робітничих партій цих країн в 1970-1975 рр. програм будівництва розвинутого соціалізму. Значення соціалістичної економічної інтеграції у вирішенні завдань побудови розвинутого соціалістичного суспільства у цих країнах полягає насамперед у тому, що вона створила сприятливі умови для утворення його матеріально-технічної бази. Одночасно вона приводить до встановлення такого всебічного співробітництва братніх народів, яке має постійний політичний, ідеологічний та культурний вплив на розвиток суспільних відносин у соціалістичних країнах, допомагає здійсненню докорінних перетворень у суспільному житті, соціально-економічному і культурному розвитку. Інакше кажучи, соціалістична економічна інтеграція виступає матеріальною основою процесу всебічного зближення соціалістичних країн.

Значним соціальним результатом соціалістичної економічної інтеграції є посилення провідної ролі і значення робітничого класу в братніх країнах як головної продуктивної і суспільно-політичної сили соціалістичного суспільства. Значення інтеграції у справі зміцнення провідної ролі робітничого класу полягає насамперед у тому, що вона спрямована на розвиток високomeханізованих галузей народного господарства із застосуванням найновіших досягнень науки і техніки, тим самим вона значною мірою сприяє не лише загальному зростанню кількості робітників, а й формуванню найкваліфікованіших верств робітничого класу, що мають високу професійну майстерність і загальноосвітню підготовку.

Наступним важливим і новим моментом є те, що соціалістична економічна інтеграція супроводжується встановленням безпосередніх, стійких виробничих відносин між трудящими країн РЕЕ, передусім робітничого класу, і сприяє безпосередньому об'єднанню їхньої трудової діяльності. Прийняття і реалізація Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції країн - членів РЕВ означають новий етап у розвитку економічного і науково-технічного співробітництва братніх держав і разом з тим визначають поглиблення взаємозв'язків і єдності робітничого класу соціалістичної співдружності - головної рушійної сили здійснення інтеграції. А вже реалізація Комплексної програми супроводжується, зокрема, більш активним використанням країнами соціалістичної співдружності досягнень науково-технічної революції, найвищою ступінню об'єднання їх виробничих і науково-технічних можливостей у ході спільного освоєння природних ресурсів, розвитком глибоких і інтенсивних господарських зв'язків аж до координації п'ятирічних планів розвитку народного господарства країн РЕВ уже в процесі їх розробки і узгодження економічної політики в цілому, удосконалення форм кооперації та спеціалізації між виробничими колективами та окремими галузями промисловості, швидким ростом кількості великих народногосподарських об'єктів, що створяться та експлуатуються спільними зусиллями братніх країн тощо. У ході планомірного розвитку цих інтеграційних процесів виникають найсприятливіші можливості для широкого розвитку безпосередніх виробничих зв'язків робітничого класу країн - членів РЕВ, які виступають на сучасному етапі важливим засобом здійснення соціалістичної економічної інтеграції. Це, зокрема, приводить до встановлення такої єдності робітничого-класу в його виробничій діяльності, яка стає джерелом подальшого посилення і зміцнення всієї його інтернаціональної єдності.

Посилення інтернаціонального характеру виробничої і суспільно-політичної діяльності робітничого класу країн соціалістичної співдружності, зростання його взаємодії у піднесенні продуктивних сил і розширенні обміну досвідом, удосконалення соціалістичних виробничих відносин, міжнародне зближення на більш високому рівні умов його праці і побуту, зміцнення його ідейної єдності в мас-

⁸ Еремина В.М. Закономерности развития мировой системы социализма как выражение единства национального и интернационального. - М., 1981, с.105.

штабах усієї соціалістичної співдружності є на сучасному етапі прогресуючої) тенденцією розвитку робітничого класу соціалістичної співдружності, загальною закономірністю розвитку співдружності соціалістичного союзу держав. Зростання інтернаціональної близькості умов, факторів і фора розвитку робітничого класу⁹ і поглиблення на цій основі його всебічного співробітництва ще тим більше значення, що вони утворюють важливу невід'ємну частину, свого роду стержень широкого історичного процесу зближення соціалістичних країн, розгорнута характеристика якого була дана в документах НУ і ХІІ з'їздів КПРС. (*

Інтернаціональне зближення робітничого класу як у виробничо-економічній, так і в ідейно-політичній сферах, що відбувається в умовах сучасного етапу розвитку соціалістичної співдружності, - явище закономірне. Робітничий клас за своїм характером, своїми інтересами, метою - це клас-інтернаціоналіст. З перших кроків свого формування він виступає як сила інтернаціональна. Досвід братніх країн соціалізму свідчить, що розвиток робітничого класу кожної окремо взятої країни тісно пов'язаний з розвитком робітничого класу в інших соціалістичних країнах, особливо СРСР. Якщо встановлення влади робітничого класу в соціалістичних країнах докорінно змінило відносини між нашою, то розвиток і поглиблення всебічного співробітництва між країнами соціалізму, посилення взаємозв'язків їхніх народних господарств у ході здійснення соціалістичної економічної інтеграції об'єктивно сприяють поступовому інтернаціональному зближенню робітничого класу братніх країн.

Закономірні процеси інтернаціонального зближення робітничого класу соціалістичних країн, його спільні дії у рамках соціалістичної співдружності є на сучасному етапі однією з вирішальних умов дальшого розвитку соціалістичного суспільства, зміцнення єдності і могутності країн соціалізму; Як підкреслювалось на ХУ з'їзді радянських профспілок, "саме руками, розумом, енергією робітничого класу, всіх трудящих Радянського Союзу та інших соціалістичних країн створено могутній економічний і оборонний потенціал соціалізму, який відіграє першорядну роль у зміцненні миру і боротьби за соціальний прогрес людства"¹⁰. Саме цим і зумовлена провідна роль робітничого класу у зміцненні могутності та єдності країн соціалістичної співдружності, в інтернаціональному згуртуванні народів братніх країн. Виступаючи провідною силою у розвитку соціалістичних міжнародних відносин, робітничий клас країн співдружності справляє вирішальний вплив на характер і спрямованість співробітництва братніх народів і країн, сприяючи успішному розвитку загальної закономірності в їхніх взаємовідносинах - процесу поступового зближення. Саме робітничий клас як найінтернаціональніший клас за своєю суттю відіграє вирішальну роль у процесі зближення всіх націй і народностей, так як з основи цього процесу, як зазначав В.І.Ленін, лежить виробнича діяльність робітників і робітничих союзів.

Особливе значення у розвитку об'єктивно зумовленого процесу зближення соціалістичних держав і народів має безперервне поглиблення всебічної інтернаціональної взаємодії робітничого класу країн соціалістичної співдружності, що базується на його загальній зацікавленості у зміцненні економічних основ соціалізму і комунізму, на міжнародному соціалістичному розподілі праці та політиці рівноправного й взаємовигідного співробітництва, яку проводять комуністичні і робітничі партії братніх країн. За умов планомірного розвитку соціалістичної економічної інтеграції виникають найсприятливіші можливості для широкого розвитку інтернаціональних зв'язків робітничого класу країн. - членів РЕВ - головної рушійної сили здійснення інтеграції, основного гаранту реалізації Кооплвкс-

⁹ Развитие рабочего класса в социалистическом обществе. Интернациональные закономерности и национальные особенности. - №. 1982.

¹⁰ ХУ съезд профессиональных союзов СССР. 20-24 марта 1972 г. : Стеногр. отчет. - М., 1972, с. 39*.

нох програми. На основі розвитку багатосторонньої взаємодії у головній сфері діяльності людини - матеріальному виробництві - проходить неухильний процес залучення у безпосереднє співробітництво міністерств, об'єднань, надалі більшої кількості підприємств братніх країн. Як вказувалось у заяві XXXIII сесії РЕВ про 30-річчя Ради Економічної Взаємодопомоги, співробітництво країн соціалістичної співдружності "стало безпосередньою справою тисяч виробничих; і науково-технічних колективів, мільйонних мас трудящих"¹¹.

Велике значення для вдосконалення прямих виробничих зв'язків між трудовими колективами СРСР та братніх країн соціалізму мало, зокрема, прийняття Верховною Радою СРСР Закону про порядок укладання, виконання і денонсації міжнародних договорів Радянського Союзу (6 липня 1978 р.), який передбачає обов'язкове виконання міжнародних договорів нашої країни не тільки міністерствами і відомствами, а й окремими підприємствами, оскільки вони з кожним роком беруть все активнішу участь у процесі міжнародного соціалістичного спілкування*".

Практика розвитку і вдосконалення інтернаціональних зв'язків трудових колективів країн соціалістичної співдружності переконливо свідчить про їх глибоко демократичний характер, про те, що зміст, форми і методи взаємозв'язків і співробітництва робітничого класу повністю відповідають національним інтересам народів соціалістичних країн та їх спільним інтернаціональним завданням. Головною особливістю інтернаціональних зв'язків робітничого класу країн соціалізму на сучасному етапі є те, що зі зміцненням соціалістичного ладу в братніх країнах, поглибленням їх співробітництва і розширенням взаємовигідної участі кожної з них у міжнародному соціалістичному розподілі праці головним напрямом всебічного співробітництва трудових колективів стають взаємодопомога і планомірний, інтенсивний обмін передовим досвідом. У ході здійснення Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції робітничим класом країн - членів РЕВ набутий - величезний досвід плідного співробітництва у найрізноманітніших сферах, прискорився розвиток нових, дійовіших форм інтернаціональних зв'язків і виробничих контактів.

З дальшим розвитком традиційних форм ділових контактів (відрядження робітників для надання технічної допомоги у спорудженні і експлуатації промислових об'єктів, взаємодопомога у підготовці висококваліфікованих кадрів, обмін виробничо-технічною інформацією, робітничими та профспілковими делегаціями) все ширше розповсюджуються нові форми взаємозв'язків і співробітництва робітничого класу соціалістичних країн. "Тепер вже стали звичними такі форми співробітництва, - зазначалось у Звітній доповіді ВЦРПС ХУГ з'їздові радянських профспілок (1977 р.), - як обмін виробничими бригадами для роботи безпосередньо в цехах, групами новаторів за галузями, організація міжнародних змагань з фаху, обмін досвідом раціоналізаторів і винахідників, робітників безпосередньо на робочих місцях, міжнародні школи передовиків, укладання договорів про творче співробітництво між підприємствами країн - членів РЕВ"¹⁵. Таким чином, розширення масштабів і надалі більша різноманітність форм співробітництва між трудовими колективами братніх країн соціалізму, зростання чисельності і значення тих проблем, які вони вирішують спільними зусиллями, - все це характерно для інтернаціональних зв'язків робітничого класу країн - членів РЕВ за сучасних умов розвитку процесу соціалістичної економічної інтеграції. Велика практика творчих зв'язків трудових колективів країн соціалістичної співдружності перетворила в реальність, теоретичне передбачення В.І.Леніна про те, що соціалізм "творить нові, вищі форми людського співжиття, коли законні потреби і прогресивні прагнення

¹¹ Правда, 1979, 30 ишя.

¹² Ведомости Верховного Совета СССР, 1978, № 28, с. 439.

¹³ ХУГ съезд профессиональных союзов СССР. 21-25 марта 1977 г. Стенопа. отчет. - М., 1977, с. 95.

трудящих мас всякої наді овальності будуть вперле задоволені в інтернаціональній єдності..."¹⁴.

Провідна роль у розвитку інтернаціональних зв'язків робітників країн соціалістичної співдружності належить радянському робітничому класу, вірному революційному прапору шрксизму-ленінізму, справі пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму. У постанові ЦК КПРС "Про 60-у річницю утворення Союзу Радянських Соціалістичних республік" підкреслюється: "За своїм економічним становищем, за своєю ідеологією, психологією і мораллю вій" (радянський робітничий клас.-СЛ5.) був і лишається найбільш послідовним виразником інтеріаціональної солідарності й братерства трудящих"¹⁵.

Ітернаціоналізм робітничого класу СРСР полягає насамперед у тому, що він першим на практиці підтвердив загальні закономірності соціалістичної революції і соціалістичного будівництва, першим розв'язав історичне завдання переходу від капіталізму до соціалізму, показав цим приклад усім іншим загонам міжнародного робітничого класу. Величезне ітернаціональне значення має досвід побудови робітничим класом і всіма трудящими нашої країни перлого в світі соціалістичного суспільства. Робітничий клас зробив великий внесок в економічні досягнення СРСР, у побудову розвинутого соціалістичного суспільства, що свідчить про глибоке розуміти ним своєї відповідальності за сраш" міжнародного робітничого класу, за розвиток світової соціалістичної співдружності, відданість своєму ітернаціональному обов'язку. Його революційні традиції, виробничо-технічний, і організаційний досвід є опорою у боротьбі і діяльності робітничого класу інших країн. І нарешті, радянський робітничий клас демонструє свою солідарність у співробітництві з робітничим класом братніх країн соціалізму, гідно виконуючи при цьому свій ітернаціональний обов'язок. "Ітернаціональний обов'язок громадянина СРСР, проголошує стаття 69 Основного Закону нашої країни, - сприяти розвиткові дружби і співробітництва з народами інших країн, підтриманню і зміцненню загального миру"¹⁶. Особливе місце у цій справі посідають ітернаціональні зв'язки робітничого класу СРСР, здійснювані через контакти КПРС з братніми партіями, а також через міжнародну діяльність профспілкових, комсомольських та інших громадських організацій трудящих.

З утворенням світової системи соціалізму робітничий клас СРСР надавав і продовжує надавати всебічну ітернаціональну допомогу трудящим братніх кран у галузі господарського будівництва. Ця допомога виражається у безкорисливому обміні передовим виробничим досвідом, а також у безпосередній участі робітників нашої країни у розвиткові народного господарства соціалістичних країн. Про масштаби співробітництва у розвитку економіки і значення радянської допомоги країнам соціалістичної співдружності свідчать такі дані: на початок 1981 р. на основі різноманітних угод СРСР надавав економічну допомогу і технічне сприяння країнам - членам РЕВ у спорудженні 2507 підприємств та інших об'єктів; 1495 з них було введено в дію, у тому числі: в НРБ - 204,,УВР - 89, СРВ - 192, НДР - 39, на Кубі - 206, БНР - 438, ПНР - 137, СРР - 116, в ЧССР - 29¹⁷. Споруджені за допомогою Радянського Союзу промислові підприємства та інші об'єкти охоплюють практично всі галузі народного господарства братніх країн, причому провідне місце займають галузі важкої індустрії. Тільки в десятій п'ятирічці, наприклад, експорт комплексного устаткування з СРСР в соціалістичні країни здійснювався для 945 народногосподарських об'єктів, з них 512 були зданими в експлуатацію повністю або частково.

т л

Ленін В.І. Повне зібр. творів, т. 26, с. 34.

¹⁵ Про 60-у річницю утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік : Постанова ЦК КПРС від 19 лютого 1982 року. - К., 1982, с. 8.

¹⁴ Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік.- К.,. 1980, с. 25.

¹⁷ Построено при экономическом и техническом содействии Советского Союза. - М., 1982, с. 34.

В братніх країнах при сприянні нашої країни введені в дію потужності по виробництву 5,5 млн. т чавуну, 6,5 млн. т сталі і 8,8 млн. т готового прокату, більше 4,6 мля. т цементу, по переробці 5 млн. т нафти, добичі 10,2 млн. т вугілля. Встановлена потужність електростанцій збільшилась на 7,6 млн. кВт, у тому числі атомних електростанцій - на 2,2 млн. кВт.¹⁸

Така економічна і технічна допомога з боку СРСР дозволила братнім соціалістичним країнам у стислі строки розвинути найважливіші галузі промисловості, поліпшити її структуру, значно збільшити обсяги промислового виробництва. Так, за 1951-1979 рр. виробництво продукції промисловості в НРБ збільшилось у 23 рази, в СРР - в 31 раз, в той час як у цілому по всіх країнах РЕВ - у 12 разів. Лише за 1971-1979 рр. обсяг промислового виробництва країн - членів РЕВ зріс на 80%. Одночасно це приводить до вирівнювання економічних рівнів країн соціалістичної співдружності при неухильному розвитку кожної з них: розрив між максимальним і мінімальним показниками у випуску промислових товарів у країнах РЕВ з 1950 року скоротився в 1,4 рази.

Не менш важливе значення для розвитку економіки братніх країн соціалізму має і обмін науково-технічною документацією. З 1950 по 1970 р., наприклад, Радянський Союз безкоштовно передав соціалістичним країнам близько 76 тис. комплектів ПОЕНОЇ технічної документації, у ТОМУ числі близько 2 тис. проектів повного устаткування заводів і підприємств і близько 8 тис. комплектів документації на машини і системи машин загальною вартістю близько 10 млрд. крб. За цей же період СРСР отримав з соціалістичних країн 23 тис. комплектів документації вартістю близько 1,5 млрд. крб. Для надання технічної допомоги країнам соціалізму в спорудженні народногосподарських об'єктів з Радянського Союзу було відряджено в ці країни (за даними на 1973 р.) 80 тис. висококваліфікованих робітників. За цей самий час близько 55 тис. робітників соціалістичних країн пройшли виробничо-технічне навчання на підприємствах промисловості та інших об'єктах нашої країни²³. Так, за період 1951-1979 рр. понад 34 тис. спеціалістів з НРБ вивчали в нашій країні передовий досвід²⁴. За 1971-1975 рр., наприклад, спеціалісти Мінського тракторного заводу підточували 15 тис. механіків для народного господарства країн соціалістичної співдружності²⁵. В 1970-1980 рр. в ЧССР для надання технічної допомоги в будівництві Празького метрополітену було відряджено близько 400 радянських спеціалістів. За той самий час у нашій країні пройшли навчання понад 300 чехословацьких робітників - будівельників і експлуатаційників метро. Майже 1150 радянських спеціалістів взяло участь у будівництві Кремківського металургійного комбінату в Болгарії та ін.

З поглибленням соціалістичної економічної інтеграції в практику співробітництва країн - членів РЕВ все ширше входить така форма взаємного сприяння в рішенні різних народногосподарських завдань, як переміщення робочої сили на той чи інший термін між братніми країнами, або міжнародна соціалістична міграція робочої сили. Так як ця форма благодатно сприяє, на наш погляд, розвитку братнього співробітництва між робітниками країн РЕВ, поглибленню їх Інтернаціоналіст-

¹⁸ Мир социализма в цифрах и фактах, 1980 : Справочник. - М., 1981, с. 102-103.

¹⁹ Народное хозяйство СССР в 1979 г. - «., 1980, с. 71.

²⁰ Правда, 1981, 25 янв.

²¹ Вопросы истории, 1983, № 2, с. 18.

²² Штельтнер Г., Пурганд К., Штефан К. Рабочий класс социалистического общества в 70-е годы. - М., 1979, с. 188.

²³ Дипломатия социализма. - М., 1973, с. 65.

²⁴ Цвятко Божков. Научно-техническая и производственная интеграция между НРБ и СССР. София, 1981, с. 64.

²⁵ Под знаменем социализма /материалы II межреспубликанской конференции молодых ученых-историков. 7.7. Минск, 1980, с. 85.

ського світогляду та обміну передовим досвідом, на ній треба зупинитись особливо. Насамперед, необхідно підкреслити, що раніше важливою об'єктивною передумовою розвитку міжнародної соціалістичної міграції робочої сили були відмінності в рівні забезпечення народного господарства окремих країн соціалізму трудовими ресурсами, а за сучасних умов цей процес являє собою закономірний результат інтернаціоналізації господарського життя братніх країн.

Міжнародна соціалістична, міграція робочої сили здійснюється на основі передбачених Комплексною програмою соціалістичної економічної інтеграції країн - членів РЕВ положень про поглиблення кооперації праці і об'єднання зусиль у галузі спільного використання трудових ресурсів²⁶, що виходять з повної добровільності та рівноправності соціалістичних країн, збереження їх незалежності та суверенітету, врахування національних особливостей, взаємної користі для всіх країн-учасниць, гармонійного поєднання національних та інтернаціональних інтересів. Міждержавне переміщення робітників за умов соціалізму проходить планомірно, на основі високого ступеня регламентації, щоб уникнути елементів стихійності або інших негативних наслідків. У цьому полягає корінна відміна міжнародної соціалістичної міграції робочої сили від капіталістичної міграції.

На початкових етапах розвитку міжнародної соціалістичної міграції робочої сили (50-60-ті роки) відповідно до угод країни соціалізму з нестачею робочої сили - НДР, СРСР і ЧССР - приймали робітників з УНР, НРБ і ПНР, де в той час були певні її резерви. В 1963-1973 рр., наприклад, у Чехословаччині було зайнято близько 19 тис. польських робітників і щорічно працювало більш як 500 болгарських робітників з метою підвищення кваліфікації. Наприкінці 60-х років був підписаний ряд угод про участь болгарських робітників і спеціалістів у будівництві газопроводу та поставках природного газу з СРСР в НРБ, створення ряду інших об'єктів і зміцнення бази лісової промисловості на території Комі АРСР між урядами СРСР і НРБ. Всього за роки співробітництва в СРСР працювали більш як 40 тис. болгарських робітників і спеціалістів²⁷. У 1967 р. було підписано угоду між урядами УНР і НДР відносно працевлаштування угорської молоді у НДР. За десять років реалізації цієї угоди майже 7 тис. угорських робітників з Будапешта, що працювали на 25-30 підприємствах НДР, підвищили свою кваліфікацію. Цьому в значній мірі сприяли допомога й уяга до угорських робітників з боку німецьких друзів, створення, зокрема, спільних німецько-угорських бригад, курсів німецької мови тощо²⁸.

У більшості європейських країн РЕВ зараз відмічається напруженість балансу ресурсів, і лише Куба та СРВ мають певні резерви робочої сили, тому їх співробітництво з європейськими країнами РЕВ у галузі використання робочої сили розширюється. Так, молоді кубинські робітники підвищують кваліфікацію, працюючи на підприємствах НДР і ЧССР: у 1980 р. в соціалістичних країнах працювало близько 11 тис. кубинців. У багатьох країнах РЕВ підвищують кваліфікацію молоді в'єтнамські робітники. В Болгарії, наприклад, робітники з СРВ протягом року вивчають болгарську мову, проходять курс навчання з певної спеціальності і 1,5 року працюють на підприємствах або будовах з метою практичної підготовки і підвищення кваліфікації. Відповідно до підписаної на початку 1981 р. міжурядової угоди між СРСР і СРВ про професійне навчання і роботу в'єтнамських громадян на підприємствах і в організаціях Радянського Союзу в нашій країні набувають різні спеціальності близько 11 тис. робітників з СРВ²⁹.

²⁶ Комплексная программа дальнейшего углубления и совершенствования сотрудничества и разгития социалистической экономической интеграции стран - членов СЭВ. - М., 1972, с. 73.

²⁷ Мобильность рабочей силы при социализме :!- Соц.-экон. механизм регулирования, - М 1982, с. 147-151.

²⁸ Еженедельный бюллетень Венгерского телеграфного агентства, 1977, ft 29, 19 июля, с. 4-5.

²⁹ Труд, 1982, 13 окт.

Таким чином, хоча в цілому масштаби міжнародної соціалістичної міграції робочої сили незначні і вона не може відігравати вирішальну роль у розвитку міжнародної кооперації праці країн - членів РЕВ, у ході поглиблення соціалістичної економічної інтеграції спостерігається, однак, певне зростання міждержавного переміщення робочої сили, а головне - розвиток найперспективніших та ефективних його форм. Одна з них - діяльність міжнародних економічних організацій та науково-виробничих об'єднань, кількість яких все більше зростає. Сьогодні, наприклад, інтернаціональні колективи спеціалістів з країн - членів РЕВ плідно працюють у понад 40 міжнародних економічних організаціях та таких господарських об'єднаннях, як "Інтерелектро", "Інтерметал", "Агромаш". "Інтератоменерго", "Інтерхімволокно" та ін.

Участь тієї або іншої країни РЕВ своїми трудовими ресурсами в співробітництві визначається її зацікавленістю в одержанні відповідного економічного результату, який полягає у підвищенні ефективності використання її трудових ресурсів незалежно від того, виражається він конкретно у вигляді одержання країною дефіцитної сировини, інших продуктів, або в отриманні відповідного досвіду або знань, у підвищенні кваліфікації тощо. Ця обставина робить можливим участь у переміщенні робочої сили і країн з напруженим балансом трудових ресурсів, тобто коли не тільки країна-споживач, а й країна-постачальник робочої сили випробовує нестачу трудових ресурсів, але згодна на міграцію певних контингентів своїх робітників з метою отримання більшого економічного ефекту від їх використання за кордоном, ніж усередині країни. Проте, крім економічних, не менш важливі також соціально-політичні результати міждержавного переміщення робітників у межах країн - членів РЕВ.

Насамперед слід підкреслити, що іноземним робітникам гарантовані всі права і свободи, передбачені законами тієї чи іншої соціалістичної країни: соціальне положення мігрантів за соціалізму нічим не відрізняється від положення трудящих тієї країни, де вони перебувають. Мігранти й місцеві робітники мають однакове право на користування всіма соціальними досягненнями соціалізму, в тому числі право на утворення своїх політичних і громадських організацій³². Між профцентрами країн РЕВ, які беруть участь у розвитку форм міждержавних переміщень робітників, укладаються спеціальні угоди, відповідно до яких на мігрантів розповсюджуються всі профспілкові та інші права й пільги нарівні з місцевими робітниками. В обов'язки профспілкових організацій країни, що приймає іноземних робітників, входить створення всіх умов для підвищення їх кваліфікації, організації відпочинку і культурного дозвілля та ін. Наприклад, з метою подальшого розвитку і поглиблення співробітництва між радянськими трудовими колективами і болгарськими робітниками, зайнятими в СРСР, у серпні 1980 р. в Москві було підписано угоду про співробітництво між ЦК профспілки робітників нафтової і газової промисловості СРСР та Об'єднаним комітетом болгарських професійних спілок. У ній передбачається проведення спільної роботи по розвитку й організації соціалістичного змагання між радянськими і болгарськими трудовими колективами, вивченню і розповсюдженню передових методів праці. Намічено здійснення обміну досвідом роботи між профспілками і господарськими організаціями по поліпшенню умов праці і

30 Необхідність раціональнішого використання трудових ресурсів і поглиблення співробітництва країн - членів РЕВ у цьому напрямі зумовлена на сучасному етапі також значно повільнішим збільшенням чисельності працездатного населення, темпи зростання якого будуть зменшуватися. Так, якщо за роки десятиї п'ятиріччя в СРСР приріст працездатного населення становив 6 % проти 3 у 1970 - 1975 рр., то у 1981-1985 та у 1986-1990 рр. він зменшиться у 2-3 рази. Подібні тенденції у розвитку трудових ресурсів відбуваються в більшості інших країн.

31 Янковская Е.А. Сотрудничество стран - членов СЭВ в области совместного использования трудовых ресурсов. - В сб.: Зарубежный мир: социальнo-политические и экономические проблемы. Вып. 4. К., 1982, с. 10-17.

Спицын В.К. Профсоюзы ж социалистическая экономическая интеграция. - М., 1977, с. 39-40.

організації виробництва на об'єктах, що спільно будуються, скороченню витрат робочого часу, впровадженню бригадного підряду і проведенню комплексної механізації будівельного виробництва. Заплановано проведення спільних заходів по культурно-масовій і виховній роботі

Існуючі нині форми міждержавних переміщень робочої сили в межах країн РЕВ являються не стільки засобом вирішення проблем дефіциту робочої сили, скільки важливим засобом підвищення кваліфікації робочих кадрів. Як правило, іноземні робітники зосереджуються в найпрогресивніших галузях народного господарства, на великих об'єктах, в передових колективах братніх країн. їм надаються найкращі умови для підвищення кваліфікації. Так, з 1967 по 1975 р. більш як 26 тис. угорських робітників отримали кваліфікацію і придбали виробничий досвід в НЛР, причому близько 70 % з них повернулись на батьківщину з свідоцтвами про набуття більш високої кваліфікації³⁴. Десятки тисяч болгарських робітників підвищили свою кваліфікацію у ході роботи на промислових підприємствах СРСР і ЧССР, польських - в НДР. Тисячі в'єтнамських юнаків та дівчат проходять професійне навчання і працюють в НДР, НРВ, СРСР, ЧССР та ін. Так, працю болгарських трудових колективів на лісозаготівлях у Комі АРСР та освоєнні територіально-виробничого металургійного комплексу на Белгородщині, їх взаємодію з радянськими робітниками, а також діяльність радянських партійних, державних і громадських організацій по поглибленню всебічного співробітництва з трудящими Болгарії глибоко охарактеризували у своїх виступах на Всесоюзній науково-практичній конференції "Розвиток національних відносин в умовах зрілого соціалізму. Досвід і проблеми патріотичного та інтернаціонального виховання" (Рига, червень 1982 г.) член ЦК КПРС, перший секретар Комі обкому КПРС І.П.Морозов і секретар Белгородського обкому КПРС В.П.Соболев³⁵. У республіці Комі, зазначалося на конференції, де зараз плідно працює понад 14 тис. болгарських робітників, пройшли загартування Герой Соціалістичної Праці НРВ В.Дышгрев, передовики виробництва М.Стоянов, П.Єнев, І.Ненев, П.Цонев та ін. Вони часто виступали ініціаторами цінних трудових починів, брали активну участь у соціалістичному змаганні. Понад 170 лісозаготовчих бригад, наприклад, прийняли підвищені соціалістичні зобов'язання на честь 60-річчя утворення СРСР. Яскравим свідченням інтернаціонального співробітництва, комуністичного ставлення до праці стало також соціалістичне змагання двох будівельних бригад на Гебединському гірничо-збагачувальному комбінаті - радянської, очолюваної М.Помельниковим, і болгарської на чолі з Р.Христовим, самовіддана праця яких була високо оцінена урядами СРСР і НРВ: М.Помельников і Р.Христов були удостоєні звання Героїв Соціалістичної Праці Радянського Союзу і Народної Республіки Болгарії, а їх бригадам було присвоєне звання "Краща бригада Мінважбуду СРСР". Оцінюючи значення спільної праці радянських і болгарських робітників на будівництві промислових об'єктів в СРСР, які надсилають свою продукцію у НРВ, орган ЦК ВКП газета "Работническо дело" писала: "На території чотирьох союзних, двох автономних республік, 18 областей, двох країв і восьми районів здійснюється безприкладна в історії справа. - в спільній інтернаціональній праці розвивається і зміцнюється велике братерство. Пишеться нова, невідомо досі сторінка біографії соціалістичної інтеграції..." -

³³ Труд, 1930, 30 авг.

³⁴ Мобильность рабочей силы при социализме, с. 158-159.

³⁵ Воспитывать убежденных патшотов-штернационалистов. По материалам Всесоюзной научно-практической конференции "Развитие национальных, отношения в условиях-зрелого социализма. Опыт й пробадаш патотшеского и интернационального воспитания" (Рига, 28-30 июня 1982 г.). М., 1982^ о. 132-140; Социалистический интернационализм в действии... М., 1982, с. b*wі.

³⁶ Цит. по: Известия, 1974, 25 дек.

Творча активність інтернаціональних трудових колективів багато в чому визначається їх ідейною загартованістю, широтою політичного світогляду, рівнем освіченості. Тому радянські партійні органи і громадські організації проявляють постійну турботу про марксистсько-ленінську освіту іноземних робітників. Абсолютна більшість болгарських будівельників, які пліч-о-пліч з радянськими робітникам освоюють надра Курської магнітної аномалії в Белгородській області, підвищує свій політичний та загальноосвітній рівень. Зокрема за проханням болгарських друзів в університеті марксизму-ленінізму при Белгородському обкомі КПРС був створений спеціальний філіал, в якому щорічно навчається понад 200 болгарських комуністів і комсомольців³⁷.

Антирадянська пропаганда просторікує про "ліквідацію незалежності національних економік братніх країн". Ототожнює експлуатацію іноземних робітників капіталістичних країн з спільною працею на території СРСР робітників соціалістичних країн. Проте вигадання наших ідейних ворогів не можуть заперечити того факту, що ця праця забезпечує задоволення не корисних інтересів монополістичних груп або окремих країн, а направлена на вирішення загальних питань розвитку економік братніх країн, на задоволення їх важливих життєвих потреб, сприяє підвищенню професійного та політичного рівня представників інтернаціональних трудових колективів, зміцненню їх братерської єдності. Так, рішуче спростовуючи вигадки госдепартаменту США про те, ніби СРСР "використовує примусову працю в'єтнамських робітників на будівництві газопроводу Сибір - Західна Європа" (до речі, на будівництві цього газопроводу немає жодного в'єтнамського робітника), орган ЦК КЕШ газета "Нян зал" від 4 жовтня 1982 р. писала: "В'єтнамські робітники, які живуть і працюють на радянській землі, оточені піклуванням КПРС та Радянського уряду, їм надається шира, допомога в удосконаленні професійно: майстерності..."³⁹ Вони проходять професійне навчання й працюють у 20 містах Радянського Союзу - Краснодарі, Астрахані, Ашхабаді, Донецьку, Волгограді тощо, тобто в районах, які за характером природних і кліматичних умов їм найближчі. В'єтнамським робітникам надано упорядковані гуртожитки, забезпечено сприятливі культурно-побутові умови. Вони користуються всіма правами, визначеними законами Радянського Союзу. Зазначаючи це, заступник міністра праці СРВ Нгуен Ван Дієп в інтерв'ю кореспонденту газети "Правда" підкреслив: "Безкорисна допомога Радянського Союзу у підготовці великого загону кваліфікованих робітників з братнього В'єтнаму, надання їм рівних прав з радянськими друзями є проявом пролетарського інтернаціоналізму в дії... Взаємодія у галузі підготовки трудових резервів - це нова форма і крок вперед у справі розширення і зміцнення радянсько-в'єтнамського співробітництва"⁴⁰.

Поряд із підвищенням кваліфікації, обміну передовим досвідом між робітниками країн соціалістичної співдружності розвиток міжнародної соціалістичної міграції робочої сили сприяє формуванню тісних інтернаціоналістських відносин між трудящими братніх країн, їх інтернаціональній єдності на основі спільних інтересів. Яскравим свідченням цього є спільна ударна праця на великих об'єктах, що зводяться інтернаціональними колективами робітників країн - членів ФЕВ'. Такі об'єкти по праву називаються інтернаціональними школами професійної майстерності, товариської взаємодопомоги й інтернаціонального виховання трудящих братніх країн.

Справжніми школами пролетарського інтернаціоналізму і передового досвіду стали за останні роки газопровод "Союз", Усть-Ілімський лісопромисловий комплекс, Кіємбаєвський азбестовий комбінат в СРСР, горнозбагачувальний комбінат

³⁷ Социалистический интернационализм в действии, с. 68.

Интернационализм -- испытанное оружие рабочего класса СССР. Межвузовский сборник. Вып. 6. Л., 1980, с. 63.

³⁹ Правда, 1982, 6 окт.

⁴⁰ Там же, 30 нояб.

"Ерденет" в МНР та нікелевий завод "Лас Камеріокас" на Кубі, Празьке метро, атомні електростанції в НРБ, НДР, УНР, ПНР, СРСР, ЧССР, СРР і на Кубі та інші об'єкти, де працювали або працюють багатотисячні інтернаціональні загони будівельників країн соціалістичної співдружності. Зокрема, першу чергу комбінату в Ерденеті споруджували 15 тис. радянських і монгольських робітників: на цьому об'єкті працювали представники 170 радянських міст; машини та обладнання на будівництво постачали 414 підприємств Радянського Союзу⁴¹. Спільна діяльність представників робітничого класу братніх країн соціалізму є однією з найяскравіших, швидко прогресуючих форм інтернаціональних зв'язків трудящих, в якій послідовно втілюється об'єктивна тенденція до зближення.

Таким чином, міждержавні переміщення трудових ресурсів у межах країн РЕВ стають однією з важливих форм співробітництва, що сприяє реалізації Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції і поглибленню інтернаціональної взаємодії та зближенню робітничого класу країн соціалістичної співдружності.

Важливою формою інтернаціональних зв'язків робітничого класу СРСР з трудящими братніх країн соціалізму є обмін профспілковими і робітничими делегаціями з метою ознайомлення з досягненнями і передовим досвідом. З року в рік зростають обсяги взаємообміну делегаціями, збільшується ефективність поїздок робітників до своїх колег у братні країни. Щоб показати розмах цієї роботи, досить зазначити, що у 1979-1980 рр. Радянський Союз прийняв 790 профспілкових і робітничих делегацій з соціалістичних держав, а в них за цей час гостювало 703 делегації радянських трудівників⁴². Характерним при взаємообміні робітничими делегаціями є їх якісний склад - до друзів у братні соціалістичні країни їдуть висококваліфіковані спеціалісти, передовики і новатори виробництва.

Проте найбільш масовою і ефективною формою інтернаціональної взаємодії робітничого класу країн соціалістичної співдружності є розвиток безпосередніх виробничих зв'язків між трудовими колективами братніх країн, які відіграють дедалі більшу роль у розвитку інтеграційних процесів, в інтернаціоналізації передового виробничого досвіду, зміцненні дружби і зближенні братніх народів. У ході свого розвитку наприкінці 40-х - на початку 50-х років ці зв'язки зазнали істотних кількісних та якісних змін, перетворилися на планомірне, ефективне і досить широке за формами та змістом співробітництво трудових колективів соціалістичних країн і стали складовою частиною соціалістичної співдружності, важливим елементом соціалістичної економічної інтеграції. Про масштаби безпосередніх виробничих зв'язків між трудящими країн РЕВ свідчать, наприклад, такі факти, у 1979 р. обмін спеціалістами і передовиками виробництва зі спорідненими колективами в братніх країнах соціалізму здійснювали 2 тис. підприємств, організацій і установ на Україні, 150 - у Литві, 84 - у Білорусії, 70 - у Москві, 68 - у Ленінграді⁴³. Загалом у співробітництво зі спорідненими колективами братніх країн соціалізму залучено зараз понад 3,5 тис. підприємств і організацій Радянського Союзу, у тому числі близько 1300 виробничих колективів⁴⁴. Показовим у цьому зв'язку є твердження німецьких спеціалістів, "що в НДР чи в інших братніх державах навряд чи можливо знайти підприємство народногосподарського значення, яке б не підтримувало відносин з відповідними підприємствами в братніх країнах соціалізму, особливо в СРСР"⁴⁵. Сьогодні, наприклад, понад 300 радянських підприємств співробітничать зі спорідненими колективами НДР⁴⁶.

⁴¹ Петрова Н.К. Интернационализм созидателей. (О братских связях трудящихся социалистических стран). М., 1982, с. 46.

Труд, 1980, 28 июля; Сергеев В. Братское содружество. - М., 1981, с. 13.

⁴² Социалистическое соревнование, 1979, № 3, с. 83.

⁴⁴ Профсоюзы и общество. - М., 1982, с. 66; Правда, 1981, 26 янв.

⁴⁵ Штельтнер Г., Пурганд К., Штефан К. Указ. соч., с. 177.

⁴⁶ Труд, 1983, 26 янв.

Голошов тенденцією розвитку безпосередніх інтернаціональних зв'язків між трудовими колективами СРСР і братніх країн соціалізму на сучасному етапі є перехід від епізодичних контактів між ними до постійного, цілеспрямованого і планового співробітництва на договірній основі, підвищення ефективності його форм. Як свідчить практика, саме при взаємовідносинах колективів, що розвивають співробітництво на основі договорів про дружбу і співробітництво, виникають і вдосконалюються найефективніші форми і методи узагальнення та впровадження передового досвіду, поглиблюються дійові форми інтернаціональних зв'язків.

Договірні взаємини між виробничими колективами СРСР і братніх країн соціалізму носять дійсно соціалістичний, інтернаціональний характер, виражають відносини повної рівності і товариської взаємодопомоги. Це утоди братерської дружби і всебічного співробітництва: вони охоплюють всі сфери життя споріднених колективів - виробництво, громадсько-політичну, культурно-масову роботу тощо. В них, як правило, висвітлюються такі питання, як виконання народногосподарських планів та експортних зобов'язань; підвищення продуктивності праці та якості продукції; здійснення науково-технічного прогресу шляхом впровадження нової техніки і технології, раціоналізації і винахідництва; обмін передовим досвідом роботи й організації праці через взаємну інформацію, консультації, обмін спеціалістами та передовиками виробництва тощо; спільна розробка технічних проблем, надання взаємної допомоги у вирішенні виробничих, технічних і соціальних завдань шляхом обміну документацією чи взаємовідвідань; підвищення професійного, політичного й культурного рівня робітників; активність трудящих в управлінні виробництвом і громадсько-політичній роботі; організація їх дозвілля; тісні зв'язки та обмін досвідом діяльності партійних, профспілкових і молодіжних організацій, розвиток форм інтернаціонального соціалістичного змагання, питання його організації та підведення підсумків тощо.

Сьогодні однією з важливих форм прояву соціалістичного інтернаціоналізму, а також практичною допомогою у побудові розвинутого соціалізму і комунізму є обмін досвідом організації руху за комуністичну та соціалістичну працю, творче використання всього найкращого у цій галузі, що проходить під час співробітництва трудових колективів соціалістичних країн. Зокрема, на деяких великих підприємствах країн - членів РЕВ річний економічний ефект тільки від впровадження досвіду друзів, набутого під час обміну бригадами "Від верстата до верстата", становив від 50 тис. до 1 мля.крб?⁷. Проте інтернаціональний характер безпосередніх виробничих зв'язків між робітниками країн соціалізму визначається не лише широким, всебічним обміном досвідом соціалістичного і комуністичного будівництва. Виконуючи тим самим свій інтернаціональний обов'язок, робітничий клас братніх країн робить вирішальний внесок в успішне розв'язання головного завдання - зміцнення економічної могутності кожної країни соціалізму окремо і всієї соціалістичної співдружності в цілому, розвиток дружніх відносин між народами соціалістичних країн, виховання широких мас трудящих у дусі соціалістичного інтернаціоналізму. У ході співробітництва й обміну передовим досвідом створюються і розвиваються нове, інтернаціоналістське ставлення до праці, атмосфера повної довіри, братерства і взаємодопомоги між робітничим класом країн соціалістичної співдружності, проходить процес інтернаціонального зближення національних загонів робітників на нові спільності творчої мети і завдань, взаємного використання ідей, народжених соціалізмом.

Ця важлива закономірність особливо яскраво простежується на прикладі інтернаціонального соціалістичного змагання - порівняно нового соціального, суспільно-

⁴⁷ Советские профсоюзы, 1980, JS 15, с. 5; Сергеев В.Е. Братское содружество. М., 1981, с. 30, 31; Петрова Е.К. Интернационализм создателей. М., 1982, с. 55; Кияшко Ф.Н. Интернациональное движение миллионов. М., 1982; с. 19-23; Правда, 1981, 17 сент.; Труд, 1981, 29 ноябр.; Рабочий класс и современный мир, - 1983, № I, с. 48.

політичного явища» яке ще посіло чільне місце серед основних форм інтернаціональних зв'язків і співробітництва трудящих братніх країн соціалізму. Значення інтернаціонального соціалістичного змагання, що проявилось за останні роки в різних формах, полягає насамперед у тому, що воно найтісніше пов'язує між собою багато трудових колективів соціалістичних країн (в інтернаціональному змаганні сьогодні беруть участь більш як тисяча трудових колективів СРСР, близько тисячі - в НРБ та ін.), підвищує ефективність їх взаємодії у вирішенні інтеграційних завдань, сприяє вихованню трудящих у дусі йдніалістичного інтернаціоналізму, братньої взаємодопомоги та дружби. В ході інтернаціонального змагання розвиваються і удосконалюються контакти між трудящими братніх країн, відбувається інтенсивний обмін передовим досвідом, зростає взаємний інтерес до праці і життя партнерів, до рішення ними виробничих, соціальних і культурних проблем.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку країн соціалістичної співдружності, в умовах поглиблення соціалістичної економічної інтеграції і під її безпосереднім впливом значно розширились можливості, зросли значення та дієвість інтернаціональних зв'язків і співробітництва робітничого масу братніх країн як ефективного засобу реалізації переваг реального соціалізму, важливого фактору зміцнення світової системи соціалізму, зближення братніх народів. Разом з тим вши були і однією з складових частин принципово нових явищ, що характеризують сучасний етап розвитку світового соціалізму, важливе місце серед яких посідає інтернаціоналізація досвіду соціалістичного та комуністичного будівництва. Саме масовий обмін досвідом роботи, практикою соціалістичного і комуністичного будівництва, заклик до ще більш уважного вивчення і широкого взаємного впровадження, який з новою силою пролунав з трибуни XXVI з'їзду КПРС, лежить в основі інтернаціональної взаємодії робітничого класу країн - членів РЕВ. Робітничий клас країн соціалістичної співдружності являє собою сьогодні якісно нове об'єднання людей, згуртованих єдністю мети, єдиною соціально-політичною основою суспільного життя, спільною ідеологією. Він - прообраз майбутньої єдності і братерства всього світу. Збувається історичне передбачення К.Маркса про те, що "нові сили суспільства, для того щоб діяти як належить, потребують тільки одного: ними повинні оволодіти нові люди, і ці нові лиш - робітники"⁰.

П. П. В р и ц ь к и й

ДОПОМОГА КРАЇН - ЧЛЕНІВ РЕВ КРАЇНАМ, ЩО ВИЗВОЛИЛИСЬ,
У ПІДГОТОВЦІ НАЦІОНАЛЬНИХ КАДРІВ

Політична незалежність країн, що визволились від колоніального гніту, - велике завойовання національно-визвольного руху, але вона не розв'язує завдань національного соціально-економічного прогресу, який гальмується тяжкою спадщиною колоніалізму і неокolonіалістською політикою імперіалістичних держав і транснаціональних корпорацій. Свого часу В.І.Ленін зазначав, що буржуазні ідеологи "...говорять про національне визволення.. ^лишати в тіні екстракмічне визволення. А насправді сйме це останнє є головне"- .

Сучасний етап національно-визвольного руху - боротьба країн Азії, Африки та Латинської Америки за досягнення економічної незалежності - повністю підтверджує висновок В.І.Леніна. Для ліквідації наслідків колоніалізму, економічної та науково-технічної відсталості, створення і розвитку самостійної національної економіки і науково-технічного потенціалу цих країн вирішальне значення має прискорений розвиток виробничих сил, який насамперед залежить від наявності в цих країнах національної виробничої і технічної інтелігенції, кваліфікованих кадрів робітників різних спеціальностей, здатних прискорити соціально-економіч-

⁴⁸ Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 12, с. 2.

¹ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т. 22, с. 178.

ний процес розвитку. На це звертав увагу Ф.Енгельс, який писав: "...щоб підшти промислове і сільськогосподарське виробництво... недосить одних тільки механічних і ХІМІЧНИХ допоміжних засобів. Треба також відповідно розвинути і здібності людей, які. приводять в рух ці засоби"¹.

Саме з цією важливою проблемою - проблемою кадрів - зіткнулися молоді країни після отримання фошальної політичної незалежності.

Імперіалістичні держави в період свого панування мало або й зовсім не дбали про створення науково-технічного потенціалу й підготовку національних кадрів в колоніях. У них переважала суцільна безграмотність дорослого населення, рівень якої в окремих країнах перевищував 90 . у цих країнах бракувало загальнодержавної системи освіти, в окремих не було не лише вищих навчальних закладів, а й середніх спеціальних. А в тих країнах, де вони існували, абсолютну перевагу мали гуманітарні спеціальності (юристи, працівники торгівлі, адміністративні службовці тощо). Головною метою їх було, як підкреслював В.І.Ленін, "...дати капіталістам послужливих холопів і тямущих робітників"⁴. Як пише англійський історик вони мали б бути "тубільцями по крові та кольорові шкіри, але американцями за переконаннями, мораллю і інтелектом"⁴³.

Цієї стратегії у підготовці національних кадрів імперіалістичні держави додержувались і після звільнення від колоніального гніту країн Азії, Африки і Латинської Америки, готуючи насамперед керівників для різних галузей виробництва адміністративних і фінансових службовців з громадян молодих держав і через них впливати на політику останніх. Це свого роду замаскована форма колоніалізму в сучасних умовах.

Розвиток освіти і підготовка національних кадрів, особливо з технічних спеціальностей, розглядаються неоколонізаторами як підриив інтересів монополій, я-умови, що посилюють економічну самостійність молодих держав. Крім того США та інші капіталістичні держави Заходу основною формою допомоги країнам, які розвиваються, в галузі підготовки національних кадрів вважають навчання молоді цих країн у своїх навчальних закладах, щоб мати на неї більший ідеологічний вплив. При такій формі підготовки менше враховуються потреби і умови тих країн, звідки прибули студенти.

У країнах соціалістичної співдружності, насамперед у Радянському Союзі зовсім інший підхід до потреб країн, що визволились від колоніального гніту' в галузі підготовки національних кадрів. Усвідомлюючи важливість і складність проблеми і керуючись принципами пролетарської солідарності з народами Азії, Африки і Латинської Америки, соціалістичні країни надають їм велику і різнобічну економічну і технічну допомогу в розвитку освіти, Підготовці національних інженерно-технічних та наукових кадрів і кваліфікованих робітників. В такій політиці здійснюються ленінські ідеї про допомогу пригнобленим народам у подоланні їх відсталості, переходу на шлях соціального прогресу. "Ми всіх зусиль докладемо, - підкреслював В.І.Ленін, - щоб з монголами, перешли, індійцями, єгиптянами зблизитись і злитись, ми вважаємо за свій обов'язок і свій інтерес зробити це, бо інакше соціалізм в Європі буде ^ р в к и й. Ми постараємось подати цим відсталим і пригнобленим, більше ніж ми", наршт "безкорисливу культурну допомогу", за прекрасним висловом польських соціал-демократів, тобто Допомогти їм перейти до використання машин, до полегшення праці, до демократії, до соціалізму".

¹ Маркс К., Енгельс Ф., Твори, т. 4, с. 323.

Гетманец М.З. Советский Союз ж страны Азии и Африки. - М., 1977, с. 144

Ленін В.І. Повне зібр. ТВОРИВ, т. 37, с. 74.

⁴ А. Goodfriend. The Twigted Issge, 1963, F 4, p. 94.

Ленін В.І. Повне зібр.творів, т. 30, с. 115.

Ленінські передбачення на сучасному етапі історичного розвитку повністю втілюються в життя. Яскравим свідченням цього є оцінка допомоги нашої соціалістичної держави в галузі підготовки кадрів представниками країн, які визволились. Так, член ЦК Йеменської соціалістичної партії Мансур Сарарі зазначив, що "допомога від допомоги різниться. Британський імперіалізм готував із йеменців клерків, вишколених слуг, дрібних чиновників, а радянські друзі безкорисливо допомагають молодій республіці в підготовці висококваліфікованих кадрів., без яких не можуть обійтися національні промисловість, сільське господарство, культура".⁷

Допомога країн соціалізму в підготовці національних кадрів для країн, що розвиваються, здійснюється в кількох напрямках: 1) навчання громадян з країн Азії, Африки і Латинської Америки у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, у професійно-технічних училищах, на різноманітних курсах у країнах соціалістичної співдружності, а також навчання, стажування, проходження практики на промислових підприємствах та інших об'єктах цих країн; 2) надання допомоги у навчанні студентів та учнів, у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, професійно-технічних училищах у країнах, що розвиваються; навчальних центрах чи на курсах, створених безпосередньо на підприємствах та інших об'єктах, які будуються в цих країнах при сприянні соціалістичних країн; навчання безпосередньо під час будівництва і експлуатації об'єктів; 3) сприяння країнам, які визволились, у будівництві і в організації вищих та середніх спеціальних навчальних закладів, професійно-технічних училищ, навчальних центрів для підготовки місцевого населення; 4) допомога в організації державної системи народної освіти, охорони здоров'я, установ культури та ін.; 5) участь країн соціалізму у програмах ООН по передачі економічних, наукових та технічних знань.

Сприяння країн - членів РЕВ молодим країнам, які визволились від колоніального гніту, в галузі підготовки кадрів здійснюється комплексно, відповідно до потреб і ступеня соціально-економічного розвитку країни, з якою укладаються угоди. Кадри спеціалістів готуються з урахуванням їх необхідності як для самого процесу будівництва, так і для наступної експлуатації підприємства чи об'єкта.

Для розвитку життєво важливих галузей молодих країн і створення у них промислової бази соціалістичні країни роблять значний внесок у підготовку кадрів у галузі геологорозвідки та освоєння природних багатств, металургії, машинобудування, електроенергетики, будівельної індустрії, транспорту, зв'язку, сільськогосподарства, освіти, науки, охорони здоров'я, культури тощо.

Досвід показує, що найефективнішою формою підготовки кадрів є навчання робітників масових професій і середнього технічного персоналу в процесі будівництва і експлуатації об'єктів. Їх навчання та підвищення кваліфікації у прошлі будівництва, монтажу обладнання та експлуатації об'єктів, споруджуваних у країнах, що розвиваються, за допомогою країн - членів РЕВ сприяють формуванню в молодих національних державах кваліфікованих кадрів робітників. З початку співробітництва до 1979 р. цією формою навчання в навчальних центрах та професійно-технічних училищах підготовлено понад 700 тис. кваліфікованих робітників. Бригадао-груповий або індивідуальний метод підготовки кваліфікованих спеціалістів-на об'єктах у період будівництва та їх експлуатації вперше в практиці технічного сприяння зарубіжним країнам застосували радянські спеціалісти.

Одним з важливих напрямів співробітництва країн - членів РЕВ з країнами, що визволились, є створення в них матеріально-технічної бази сфери освіти (вищих та середніх спеціальних навчальних закладів, професійно-технічних училищ, навчальних центрів). При економічному і технічному сприянні країн соціалізму в цих країнах побудовано 56 вищих та середніх спеціальних навчальних закладів,

⁷ Правда, 1979, 21 окт.

⁸ ЮНЕСКО. Доклад Конференции ООН по науке и технике в целях развития (Вена, .20-31 аsr. 1979 г.), с. 23.

158 навчальних центрів і професійно-технічних училищ. У них підготовлено близько 350 тис. спеціалістів". При спорудженні вищої та середньої спеціальних навчальних закладів перевага надається технічному профілю для підготовки інженерно-технічних кадрів, які могли б створювати і обслуговувати промислову базу в молодих країнах. Серед найбільших навчальних закладів, побудованих у країнах, які визволились від колоніального гніту, при сприянні країн - членів РЕВ є Технологічний інститут у Бомбеї (Індія, при сприянні СРСР), Інститут з металургійних верстатів у Бангадурі (Індія, ЧССР), Гірничо-металургійний інститут та Інститут нафти, газу і хімії в Алжирі, Рангунський технологічний інститут у Бірмі, Технологічний інститут в Індонезії, Кабульський політехнічний інститут в Афганістані, Політехнічний інститут у Гвінеї, Політехнічний інститут в Ефіопії, Національний технічний інститут в Тунісі - при сприянні СРСР. З допомогою спеціалістів Болгарії у Єгипті був споруджений Центр підготовки сільськогосподарських кадрів, у Тунісі і Малі створені перші технічні будівельні училища¹. З метою підготовки інженерів для гірничої промисловості Німецька Демократична Республіка сприяє створенню спеціального факультету при Університеті ім. Е.Мондлане в Мозамбіку¹.

Кваліфіковані інженерно-технічні кадри, викладачі навчальних закладів, лікарі та інші фахівці країн соціалістичної співдружності самовіддано працюють на будівельних майданчиках, у промисловості, сільському господарстві, в лікарнях та в навчальних закладах країн, що визволились від колоніального гніту, передаючи свій досвід місцевим кадрам. Там на пільгових умовах працюють десятки тисяч радянських спеціалістів, 15 тис. румунських (1982), 5,5 тис. польських (1980), понад 10 тис. болгарських (1982), понад 1300 чехословацьких (1979), 700 угорських (1979), близько 500 німецьких (1982) та 50 тис. кубинських (1980)¹².

Характерно, що офіційні кола Вашингтону, буржуазні ідеологи, преса та засоби інформації, перекручуючи і фальсифікуючи зовнішню політику Республіки Куба, її інтернаціоналістську місію в Анголі, Ефіопії, Нікарагуа, галасують про "військову присутність" Куби в цих країнах, звинувачуючи її в "експансіонізмі" й "інтервенції", і замовчують творчу допомогу Куби країнам, що розвиваються¹³. Насправді в основі дій тих десятків тисяч кубинських інженерів, будівельників, педагогів, лікарів та фахівців інших спеціальностей, які працюють більш як у 30 молодих країнах, є вияв інтернаціональної солідарності і братерської допомоги народам цих держав у подоланні тяжкої колоніальної спадщини.

Вагомим внеском у підготовку національних кадрів для молодих країн є навчання їх громадян у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах, у професійно-технічних училищах країн - членів РЕВ, а також виробничо-технічне навчання і стажування спеціалістів і робітників на підприємствах та об'єктах цих країн. У вищих і середніх спеціальних навчальних закладах країн - членів РЕВ навчається понад 72 тис. студентів, аспірантів та стажистів більш як із 100 країн, що визволилися. У тому числі в СРСР - понад 39 тис. (1982), СРР - 15 (1980), НДР - 8,5 (1981), на Кубі - 2,7 (1981), ЧССР - 2,5 (1981), ПНР - 1,6 (1980), НРВ -

⁸ Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1982, й I, с. 53.

⁹ Международни отношения, София, 1976, * I, с. 99.

¹¹ Бюллетень иностранной коммерческой информации, 1979, 26 апр.; Seues Deutschland, 1978, 25 apr.

Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1982, В I, с. 49, 52; Румьнская внешняя торговли, 1980, J3 I, с. 15; Naade.l zagraniczny, Poznan, 1980, J6 I, с. 15; Внешняя политика Чехословакии. - М., 1981, с. 178; Венгерская внешняя торговля, 1979, № 4, а. II; Внешнеполитический бюллетень : Изд. Управления печати Министерства иностранных дел ГДР, 1981, й 25, с. 199 (далі: Ш МИД ГДР); Правда, 1980, 28 кал.

¹³ Schroder H. Cuban expansionism. - Educ. ras. vep. Washington, 1977, vol. 1, II 19; Lovental &. Suba'a efrican adventure. - Int. security. Сзабр., 1978, vol. 2, й 1, p.0-0.

1,5 (1978), УНР - близько 1,5 (1979) тисячі чоловік¹. Крім того, 4,5-5 тис. громадян з понад 70 країн Азії, Африки і Латинської Америки проходять виробничо-технічне навчання на підприємствах та об'єктах країн - членів РЕВ¹⁵.

В окремих країнах - членах РЕВ для навчання молоді з країн, які визволились, створено вищі учбові заклади, в яких враховуються специфіка навчання студентів та умови країн, де випускникам доведеться працювати. Це Університет дружби народів ім. П.Думумби у Москві, Інститут економіки для країн, що розвиваються, при Берлінському університеті, Інститут управління для цих країн при Вищій економічній школі в Берліні, Інститут навчання іноземних студентів ім. А.Насера в Софії та ін.

Значна частина молоді з цих країн навчається в професійно-технічних училищах країн - членів РЕВ. Всього цими формами навчання в країнах - членах РЕВ від початку співробітництва до 1980 р. підготовлено понад 100 тис. спеціалістів¹⁶.

Високу оцінку якості підготовки спеціалістів для країн, що розвиваються, дано в Доповіді Конференції ООН з науки і техніки (20-30 серпня 1979 р.), в якій підкреслюється, що співробітництво між соціалістичними країнами і країнами, які розвиваються, здійснюється на плановій, широкій і довгостроковій основі і характеризується широким застосуванням міжурядових та міжурядових угод та довгострокових програм з чітко визначеними завданнями та метою¹⁷. Про це свідчить і той факт, що країни - члени РЕВ залучені до виконання програм ООН у справі підвищення кваліфікації кадрів країн Азії, Африки та Латинської Америки. Так, в СРСР при металургійному заводі "Запоріжсталь" функціонують постійно діючі курси ЮНІДО (Організація ООН по промислому розвитку) для металургів, а в Києві при Інституті електрозварювання ім. Є.О.Патона АН УРСР - курси з електрозварювання. На цих курсах до 1981 р. пройшли підготовку близько 800 спеціалістів з багатьох молодих країн¹⁸.

Семінари й симпозиуми проводяться в СРСР по лінії різних спеціалізованих установ ООН - ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація об'єднаних Націй), ВОЗ (Всесвітня Організація охорони здоров'я), МОП (Міжнародна організація праці), ШЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) і охоплюють найрізноманітніші галузі знань і економіка.

Для підвищення кваліфікації керівних кадрів промисловості, сільського господарства, кооперативної діяльності організовуються різноманітні короткотермінові курси для спеціалістів країн Азії, Африки і Латинської Америки. При Вищій економічній школі в Берліні створено Інститут управління для країн, що розвиваються, при якому функціонують щорічні курси підвищення кваліфікації, особливо з проблем шинування й управління господарствам з урахуванням досвіду соціалістичних держав. При Берлінському інституті економіки ім. Б.Лейшнера навчаються спеціалісти з промислового планування на місячних міжрегіональних курсах, які організовуються ШІДО та урядам НДР. Експерти-економісти з 20 країн Азії, Африки та Латинської Америки в процесі лекцій, семінарів, а також практичних занять у Котбу-

Кодаченко А. На основе равноправия и взаимной выгода, ~ Междунар. жизнь, 1982, * 6. с. 52; Рошэаси I. The cooperation among developing countries.- Rev. roum. a-eludes intern., 1981, 15, * 2, D. 140; ВВ МИД ГДР, 1981, № 26; с. 208; Колесников Н. Высшая школа Кубы сегодня. - Вестн. высш. шк., 1982, * 4, с. 78; Внешняя политика СССР. - М., 1931, с. 178; XII съезд Венгерской социалистической рабочей партии, 24-27 марта 1980 г. - Будапешт, 1980, с. 71; Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1378, № I, с. 94; Hsndel zagraniczny, Poznan, 1980, с. 36.

¹⁵ Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1932, Л I, с. 53.

¹⁶ Там же, с. 67.

Доклад Конференции ООН по науке и технике в целях развития (Вена, 20-31 авг, 1979 г.), с/23.

¹⁸ Під прапором ленінізму, 1931, № 2, с. 68.

¹⁹ Смирнов А.Г., Побоква О.П., Ткач Т.Ф. Национальные кадры освободившихся стран. - *М., 1980, с. 167.

сі та Галле вивчають актуальні питання народногосподарського планування, міжнародного промислового співробітництва, територіальної раціоналізації, а також стратегії промислового шинування в країнах, що розвиваються²⁰.

Курси підвищення кваліфікації по лінії ШІДО періодично проводяться в НДР для спеціалістів сільського господарства з країн Азії, Африки та Латинської Америки. За допомогою лекцій, консультацій, екскурсій в округи Лейпціг і Магдебург, а також у результаті широкого обміну досвідом з провідними вченими і практиками слухачі курсів змогли поглибити знання щодо виготовлення та використання гербіцидів та пестицидів.

По лінії Програш ОШ з питань навколишнього середовища ШЕЛ при Дрезденському технічному університеті вже двічі організовувалися 9-місячні курси експертів з країн, що розвиваються. На лекціях, семінарах та практичних заняттях слухачі знайомилися з найновішими досягненнями у галузі охорони навколишнього середовища. Після закінчення курсів молоді вчені братимуть участь у вирішенні проблем охорони навколишнього середовища на своїй батьківщині²¹.

В Соціалістичній Республіці Румунії в рамках Програш ОШ і за участю МОП був заснований Центр удосконалення підготовки керівних кадрів економіки і державного управління (ЧЕПЕКА). На 6-ю місячних курсах, організованих при ньому, навчаються спеціалісти з багатьох країн Азії, Африки та Латинської Америки²². В Інституті нафти і газу в Плоешті діють Міжнародні післяуніверситетські курси по спеціалізації очистки нафти і нафтохімічної промисловості з II-місячною програмою навчання, слухачами яких є спеціалісти з країн, що розвиваються²³.

В Будапешті при Міжнародному навчальному центрі обчислювальної техніки створено курси, де слухачі знайомляться з практикою застосування обчислювальної техніки в народному господарстві. А за пропозицією ЩЕСКО організовано курси підготовки спеціалістів з гідрології, на яких слухачів знайомлять з передовими методами гідрології²⁴.

Як відомо, Народна Республіка Болгарія іае великий досвід ведення сільського господарства. По рекомендації спеціалізованих організацій ООН - ШІДО, ФАО Болгарія виступає організатором курсів і семінарів для вивчення її досвіду і досягнень у галузі сільського господарства, а також проводить індивідуальне навчання спеціалістів²⁵.

Всебічне сприяння країн соціалістичної співдружності країнам Азії, Африки і Латинської Америки у підготовці їх національних кадрів має велике значення для створення в деяких країнах великого ядра висококваліфікованих національних спеціалістів, які володіють теоретичними і практичними навиками, достатніми для здійснення серйозних програм промислового національного будівництва. Спеціалісти з країн, що визволились, отримують не лише технічні знання, а й запозичують досвід боротьби з тяжкою спадщиною колоніалізму, нові методи організації виробництва і праці. Країни соціалізму передають свої матеріальні ресурси, технічні засоби, досвідчених спеціалістів, великий досвід науково обґрунтованої організації підготовки кадрів з метою допомоги молодим країнам, які розвиваються, у підготовці й вихованні достатньої кількості національних кадрів, здатних використати набуті теоретичні знання і практичні навички для розвитку і зміцнення економічної самостійності своїх країн.

²⁰ ВБ МИД ГДР, 1979, * 16, с. 131.

²¹ Там же, * 23, с. 192.

²² Бучу В. Многоплановое развитие сотрудничества с развивающимися странами. - Румын, внеш. торгован, 1978, Л I, с. 20.

²³ Румыния, 1981, * 3, с. 8.

²⁴ Венгерские новости, 1976, & 10, с. 9.

²⁵ Экономическая информации из Болгарии, 1976, J* 5, с. I.

Усі види допомоги країн соціалізму країнам, що розвиваються, ґрунтуються не на-колоніалістських прибутках, а на народних ресурсах цих держав. Соціалістичним країнам чужа політика "переманювання умів", яка бдійснюється багатьма капіталістичними країнами. Після одержання професійної підготовки всі кадри з країн, що розвиваються, повертаються на батьківщину. Побудовані з допомогою соціалістичних держав підприємства, установи, навчальні заклади, професійно-технічні училища та інші об'єкти є власністю країн, які визволились. У результаті підготовки національних кадрів у соціалістичних країнах державк, що розвиваються, економлять більш як 100 млн. доларів щорічно .

При техніко-економічному сприянні країн соціалістичної співдружності молоді країни мають можливість максимально використовувати свої сировинні і людські ресурси для прогресивного прискореного розвитку.

На XXVI з'їзді КПРС наголошувалось, що "...з державами, які-визволились, ми розвиваємо широке економічне і науково-технічне співробітництво, вигідне для обох сторін"²⁶.

Діаметрально протилежне ставлення до иасущих потреб країн, які визволились, у кваліфікованих кадрах з боку імперіалістичних держав, що дотримуються неоколоніалістської політики.

Успіхи країн, що розвиваються, і активна всебічна допомога їм з боку країн соціалізму в створенні власного потенціалу національних кадрів змусили колишні колоніальні держави розширити й активізувати свою допомогу в галузі підготовки кадрів для цих країн. Буржуазна пропаганда намагається зменшити значення допомоги соціалістичних країн у підготовці національних кадрів для країн Азії, Африки і Латинської Америки. Кількість спеціалістів, які готуються за програмами технічної допомоги в капіталістичних країнах, велика. Але ефективність цієї кількості значно зменшується через те, що переважка більшість підготовлених спеціалістів є працівниками ідеологічної сфери, державними чиновниками, адміністраторами, профспілковими діячами, вчителями. Зокрема, з підготовлених в (Ж національних кадрів країн "третього світу" 2/3 належить до цієї категорії²⁸.

Крім того, згубним явищем для країн, що розвиваються, в галузі забезпечення висококваліфікованими національними кадрами є так звана "перекачка", або відшшв "умів" із країн Азії, Африки та Латинської Америки в промислово розвинуті капіталістичні країни, що знижує ефективність зусиль цих країн по створенню кадрів вітчизняних спеціалістів і допомогу капіталістичних країн у підготовці останніх. За даними Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ШКТАД), з 1961 по 1976 р. лише в США, Канаду і Великобританію переселилося понад 484 тис. науково-технічних спеціалістів і лікарів із країн, що розвиваються, в тому числі понад 107 тис. лікарів і понад 190 тис. інженерів та науковців²⁹.

Лише за 1960-1972 рр. ці імперіалістичні держави зекономили 43,5 шрд. доларів, які необхідно було б витратити для підготовки тієї кількості спеціалістів, яку вони переманили в свої країни з країн Азії, Африки та Латинської Америки³⁰. До цього слід додати вартість, яку створюють спеціалісти-іммігранти в цих країнах. Адже це найкваліфікованіші спеціалісти молодих незалежних країн.

Навіть ці незначні факти переконливо спростовують гіперболізовану ефективність допомоги капіталістичних держав у галузі підготовки національних кадрів країнам, що розвиваються.

²⁶ Хнёупек В, ЧССР и освободившиеся страны.' - Междунар. жизнь, 1982, JS 2, с. 19_{vi}

²⁷ Матеріали XXVI з'їзду КПРС. - К., 1981, о. 14.
ро

Зименков Р.И. Новые формы экономической экспансии империализма в "третьем мире". - М., 1976, с. 40.

²⁸ Известия, 1977, 3 февр.

³⁰ Horizont, 1980, N 4,5,9. (Джерело: ОТСТАВ V.Technology: development aspects of reverse transfer of technology. - Manila, May, 1979, p.5).

Зміцнення економічних і науково-технічних зв'язків молодше країн з країнами - членами РЕВ є запорукою успіху у здійсненні їх планів національного економічного, науково-технічного та соціального розвитку, досягненім справжньої незалежності.

Активізація, розширення і зміцнення економічних, науково-технічних і культурних зв'язків країн соціалізму з країнами, які визволились, посідають значне місце у їх зовнішній політиці. Це відображено у відповідних державних і партійних документах. "КПРС і далі послідовно проводитиме курс на розвиток співробітництва СРСР з країнами, які визволились, на зміцнення союзу світового соціалізму і національно-визвольного руху .

У комюніке ХХХ засідання сесії РЕВ зазначалось, що "згідно з своїми соціалістичними принципами країни - члени РЕВ цілком підтримують законне прагнення країн, що розвиваються, до досягнення і зміцнення їх політичної, економічної незалежності і будуть з усією рішучістю сприяти здійсненню мети, викладеної у Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку і в Програмі дій, а також в інших рішеннях ООН з цього питання"³¹. Цей інтернаціоналістський курс країн соціалістичної співдружності солідарної підтримки молодих держав був підтверджений і на ХХУІ засіданні сесії РЕВ, яка відбулася в липні 1981 р. в Софії³².

Зовнішньоекономічні, науково-технічні і культурні зв'язки країн соціалізму сприяють зміцненню соціалістичної співдружності, прискоренню розвитку її економічного і науково-технічного потенціалу, служать важливим фактором у підтримці революційно-демократичних сил національно-визвольного руху, допомагають розвиватися молодим державам. І в цьому значна роль та місце належать національним кадрам країн, які визволились.

Г. П. Писарева

РОЛЬ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ СОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН
В ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ДУХОШОГО ЖИТТЯ

Однією з найважливіших рис культурного прогресу людства є взаємозв'язок і взаємодія культур різних народів. Історія розвитку світової культури поєднує висновок К.Маркса: чим більш розвинутим є народ, тим більше потребує він обміну матеріальними і духовними цінностями... Кожна нація може - і повинна вчитися у інших³³.

Інтернаціоналізація духовного життя - процес світовий. Як зазначав В.І.Ленін, "все господарське, політичне і духовне життя людства чимраз більше інтернаціоналізується вже при капіталізмі. Соціалізм цілком інтернаціоналізує його" . Однак соціалістична інтернаціоналізація має основу і характер, які відрізняють її від процесів, що відбуваються при капіталізмі.

Процес інтернаціоналізації за умов капіталізму, пов'язаний з міжнародною централізацією та концентрацією капіталу, веде до багатьох міжнародних суперечностей і конфліктів, поглиблюючи роз'єднання народів. У культурному співробітництві переважають тенденції домінування однієї культури над іншою.

Початок соціалістичному типу інтернаціоналізації - народів поклала Велика Жовтнева соціалістична революція. Об'єктивною закономірністю соціалістичного розвитку є поступове зближення країн братерської співдружності. Аналіз процесу зближення соціалістичних країн свідчить, що йдеться про історичний процес, який но-

³¹ Матеріали ХІІІ з'їзду КПРС, с. 18.

³² Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1982, К I, с. 48.

³³ Там же, 1981, * 4, с. 9.

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Твори, т. 23, с. 12.

² Ленін В.І. Поше зібр. творів, т. 23, с. 303.

силь довгостроковий і комплексний характер і включає всі сторони суспільного життя - політику, економіку, ідеологію і культуру.

У розвитку співробітництва народів соціалістичних країн у соціалістичному і комуністичному будівництві сфера культури відіграє важливу роль. "Міцною нормою стало духовне спілкування, тісні зв'язки в галузі ідеології і культури", - наголошено у Звітній доповіді Центрального Комітету ХХУІ з'їзду КПРС³. Соціалістичне суспільство за своєю природою як суспільство творення соціального прогресу і гуманізму є носієм найпередовішої культури сучасного світу.

У розробку питань культурного співробітництва великий внесок зробили радянські вчені П.М.Федосеев, А.Є.Єгоров, М.П.Кім, М.Т.Говчук, Ю.Я.Варабаш, Г.І.Ломідзе, А.І.Арнольд, Ю.І.Кандалов та ін. Чимало попрацювали в цьому напрямі і вчені України⁴.

Досвід порівняльного вивчення культури соціалістичних країн мають вчені інституту слов'янознавства і балканістики АН СРСР⁵, Інституту світової літератури ім. О.М.Горького⁶, Інституту мистецтвознавства АН СРСР тощо⁸.

Одним з найважливіших завдань мистецтвознавців є вивчення мистецтва соціалістичних країн як єдиної ідейно-естетичної системи. Позитивний досвід у вирішенні цього питання набув Інститут теорії та історії Держкіно СРСР, який провів теоретичну конференцію на тему "Проблеми генезису та історії кіно країн соціалістичної співдружності", в якій взяли участь учені НРБ, УНР, ПНР, ЧССР, Куби та СРВ.

Згідно з рішеннями Празької (1975 р.) та Варшавської (1976 р.) нарад секретарів центральних комітетів братніх партій соціалістичних країн з міжнародних та ідеологічних питань створено багатосторонню комісію з проблем теорії культури, літературознавства та мистецтвознавства. За ініціативою цієї комісії у листопаді 1978 р. відбулася конференція з питань взаємодії і взаємозбагачення соціалістичних культур, матеріали якої опубліковано

³ Матеріали ХХУІ з'їзду КПРС. - К., 1981, с. 6.

⁴ Кім М.П. О культуре как предмете исторического изучения. - М., 1974; Проблемы развития и сближения культуры, литературы, искусства стран социалистического содружества. - М., 1974; Социализм и нации. - М., 1975; Кандалов Ю.И. Идеологическое и культурное сотрудничество братских стран. - М., 1975; Арнольд А.И. Социалистический образ жизни и культура. - М., 1976; ЮжЕН Ю.А. Многогранная социалистическая культура. - М., 1977; духовная культура социалистического общества. - М., 1979 и др.

⁵ Вахмат Е.П. Сотрудничество Советского Союза и НРБ в области науки и культуры (1956-1971) : Автореф. дис. ... канд. ист.наук. - Киев, 1973; Бачинський А.Д., Дихак М.Д. Справжні, доутарі • - Одеса, 1969; Костюк Е.Е. Советско-болгарское научно-техническое и культурное сотрудничество (1971-1975) : Автореф. дис. ... канд. ист. наук. - Киев, 1978; Культурное строительство в европейских социалистических странах. - Киев, 1975; Кулинич И.М., Мельникова И.Н., Сохань П.С., Хмель И.С. - Укрепление братской дружбы и сотрудничества стран социалистического содружества. - Киев, 1981; Мельникова И.Н., Кулинич И.М., Калениченко П.М. Культурное сотрудничество славянских стран на современном этапе. - Киев, 1978; Мирончук В.Д., Войко А.Я. Сотрудничество стран социалистического содружества в области культуры на современном этапе. - Киев, 1979; Полщук И.П. О культурных связях Советской Украины и Народной Болгарии. - Киев, 1970; Сохань П.С. Экономическое, научно-техническое и культурное сотрудничество СССР и НРБ и участие в нем Украинской ССР : Автореф. дис. ... д-ра ист.наук. - Киев, 1973; и др.

⁶ Ноше явления в литературе европейских социалистических стран : Худож. проза 70-х гг. - М., 1977.

⁷ Художественный опыт литератур социалистических стран. - М., 1968; Герой художественной прозы : (Соц.страны Европы). - М., 1974.

⁸ Общее и особенное в литературе социалистических стран Европы. - М., 1977; Актуальные проблемы сравнительного изучения литератур социалистических стран Европы. - М., 1978; Искусство революцией призванное. - М., 1969; Генезис и развитие социалистического искусства в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. - М., 1972.

⁹ Взаимодействие в взаимообогащение социалистических культур. - М., 1980.

Для правильного керівництва розвитком нової культури необхідна глибока наукова розробка її проблем. На порядок денний постають основні напрями наукової розробки і теоретичний аналіз структури і динаміки духовної культури нового історичного типу; розробка основ наукового керівництва розвитком духовної культури соціалізму; дослідження процесів розвитку культури за умов світової системи соціалізму, вивчення проблем науково-технічної реванші і культури, критичний аналіз немарксистських концепцій культури.

Увага вчених до проблем культурного розвитку соціалістичних країн пояснюється зростанням ролі духовного фактора в суспільному житті на сучасному етапі.

Культурне співробітництво є важливою умовою розширення взаєморозуміння у міжнародних відносинах. Наша країна входить більш як у 250 міжнародних культурних організацій¹⁰, підтримує культурні зв'язки із 120 державами світу¹¹.

Метою пропонованого дослідження є спроба показати основні напрями співробітництва соціалістичних країн в 70-х роках на прикладах радянсько-болгарських культурних зв'язків та ін.

Паростки нового типу культурного спілкування з'являються ще до утворення світової соціалістичної системи. В його основу були покладені принципи культурного співробітництва, засновані на ленінсько вченні про дві культури в буржуазному суспільстві¹².

Водночас формувалися тісні зв'язки прогресивних діячів культури з першою і єдиною на той час соціалістичною державою. І нарешті, з утворенням сім'ї соціалістичних країн створюється якісно новий тип міжнародного культурного співробітництва, основними рисами якого стають: загальна рівність при співробітництві й культурному обміні; висока активність і зацікавленість усіх держав у розповсюдженні своїх досягнень та засвоєння досягнень інших націй і народів; широкий размах цього співробітництва, яке охоплює всі сторони духовного життя націй; компетентний, вдумливий відбір естетичних цінностей.

З розквітом соціалістичних націй дедалі змішаються і зв'язки між ними. Культурні зв'язки є проявом історичної тенденції до зближення і об'єднання народів. Вони здійснюються не через обмеження національного, а навпаки, все цінне і корисне, що є в надісланих культурах, дістає дальший розвиток. Це є важливою особливістю культурних зв'язків в період соціалізму.

У галузі культури радянський досвід довів, що запорукою успішного розвитку культури є партійне керівництво. За останні роки Комуністична партія неодноразово зверталась до аналізу процесу взаємовпливу і взаємозбагачення національних культур, розвитку єдиної багатонаціональної радянської культури. "На благодатному ґрунті зрілого соціалізму зростає і міцнішає єдина інтернаціональна культура радянського народу, яка служить усім трудящим, виражає їх спільні інтереси і ідеали, - наголошується в Постанові Центрального Комітету КПРС "Про 60-у річницю утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік". - Вона вбирає в себе все загальнозначиме в досягненнях і самобутніх традиціях національних культур. Соціалістична за змістом, різноманітна за своїми національними формами, інтернаціоналістська за духом і характером радянська культура стала великою силою ідейно-морального згуртування націй і народностей Радянського Союзу"¹³.

¹⁰ Кальшв Ю.Б. Международное сотрудничество и культурные связи. - М., 1975, с. 50.

¹¹ Там же, с. 54.

Див.: Ленін В.І. Повне збір. творів, т. 24, с. 118.

¹³ Про 60-у річницю утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік : Постанова ЦК КПРС. - К-, 1982, с. 14.

Доказом інтернаціоналізації духовного, культурного життя за умов зрілого соціалізму є вирівнювання рівнів розвитку народів. "Відсталіх національних країн ... нині не існує!" - констатувалося на XIII з'їзді КПРС".

Зближення соціалістичних культур - явище об'єктивне, зумовлене діалектичною єдністю економічних, політичних і духовних факторів соціалізму, комплексним характером завдань побудови соціалізму і комунізму. З цього випливає, що процес зближення соціалістичних культур неможливо розглядати ізольовано, а лише в органічній єдності з економічними, політичними та ідеологічними процесами.

Матеріальною базою зближення соціалістичних культур є міжнародна соціалістична інтеграція, яка забезпечує міцну матеріально-технічну базу в соціалістичних країнах, стабільність і динамізм їх економічного розвитку, що в кінцевому результаті створює можливості і для культурного зростання. Крім того, зближенню культур сприяють і міжнародне співробітництво соціалістичних країн з найважливіших питань політики, єдність стратегічних цілей, які визначають внутрішню і зовнішню політику марксистсько-ленінських партій.

Важливе значення у процесі зближення соціалістичних культур має єдність у галузі ідеології. Марксистсько-ленінське вчення утверджується у свідомості трудящих, проявляється у їхніх вчинках, у трудовій і суспільній діяльності, у соціалістичному способі життя, тощо.

Національні культури мають спільні риси: усупільнену форму матеріальної бази, планомірність, демократичність, спільну основу та соціалістичний зміст, що проявляється у народності, партійності, гуманізмі, інтернаціоналізмі.

З точки зору діалектичного матеріалізму взаємозв'язок категорій національного і інтернаціонального виступає як співвідношення загального і окремого. Загальне - це побудова зрілого соціалістичного суспільства, атрибутом якого постає новий тип взаємовідносин між людьми на основі дружби, взаємоповаги, рівності, створення такого морального клімату, який сприяє удосконаленню особи. Окреме - це конкретний прояв загального, народженого і закріпленого історичним, життєвим, художнім досвідом кожного народу. І правильним співвідношенням між цими двома поняттями є ленінська вказівка: "Дослідити, вивчити, відшукати, вгадати, схопити національно-особливе, національно-специфічне в конкретних підходах кожної країни до розв'язання єдиного інтернаціонального завдання..."¹⁵.

Адже тісна взаємодія і взаємозбагачення соціалістичних культур стали можливими тому, що національні культури мають свої завоювання, відмінні від досягнутих в інших країнах, і становлять для них певний інтерес.

Інтернаціональне зближення країн соціалістичної співдружності відбувається не автоматично, а є планомірним, свідомо спрямованим процесом. Роль керівної сили суспільства виконують комуністичні та робітничі партії, які організують і надихають маси на будівництво соціалізму і комунізму, на розвиток тісного співробітництва і взаємодопомоги між їхніми народами, виховують трудящих у дусі соціалістичного патріотизму і інтернаціоналізму. "По всіх великих проблемах соціально-економічного розвитку, міжнародної політики у нас утвердилась принципова єдність поглядів, - наголошувалося на XIII з'їзді КПРС. - Це - результат постійної взаємодії братніх комуністичних партій, наше спільне досягнення"

Яскравим прикладом такої інтернаціональної єдності двох народів є радянсько-болгарське співробітництво, яке має давні й міцні традиції. Від 1944 р. ці стосунки піднялись на новий рівень, рівень державних відносин. "І хто хоче зро-

Матеріали ГШ з'їзду КПРС, с. 66.

¹⁵ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т. 41, с. 72-73.

¹⁶ Матеріали XIII з'їзду КПРС, с. 5.

зуміти, в чому полягають коріння і причини цього незвичайного явища у житті народів, що називається болгаро-радянською дружбою, - писав Генеральний секретар ЦК ВКЛ. Т.Живков, - той просто повинен прагнути побачити те, що є очевидним для кожного болгарина - все, чим ми сьогодні пишаємось є наслідком, або, як говорити наш народ, алодом болгаро-радянської дружби" .

Невід'ємною складовою частиною цієї співдружності є зближення соціалістичних культур. Від початку 70-х років у розвитку культурного співробітництва розпочався етап всебічного зближення і взаємозбагачення.

Найважливішою рисою цього етапу є посилення плановості і організованості в розвитку наших відносин. VI Пленум Комітету культури Народної Республіки Болгарії (травень 1973 р.) окремо розглядав питання про удосконалення культурного зближення НРБ з Радянським Союзом. З цього часу традиційними стали систематичний обмін досвідом і консультації між Комітетом культури НРБ та Міністерством культури СРСР, основою яких стала підписана між цими органами в 1975 р. Програма подальшого розвитку та поглиблення співробітництва і зближення в галузі культури й мистецтва на 1976-1980 рр. Програмою передбачено проведення комплексних культурно-політичних заходів, приурочених до важливих історичних дат в історії наших країн: 110-ї річниці від дня народження В.І.Леніна, 60-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 35-річчя соціалістичної революції в Болгарії, 100-річчя Квітневого повстання і 100-річчя звільнення від турецького іга.

Новизна прийнятої програми полягає в періодизації культурного співробітництва, погодженій з державними народногосподарськими планами; розширенні співробітництва в галузі наукових досліджень, зокрема підготовці спільних програм прогнозування культурних процесів; підборі і розширенні взаємної інформації.

У рамках Програми в 1977 р. створено робочий орган - міжурядову радянсько-болгарську комісію з культурного співробітництва.

Однією з головних рис цього періоду є також те, що в процесі його створюються нові, незнані до цього часу за своїм змістом емоційні відчуття спільності, риси спорідненості. Виявом цього стали паралельні близькі процеси в загальних світоглядних принципах, художній структурі, долі жанрів, стильових тенденцій тощо.

Так, у радянській та болгарській драматургії останнього десятиріччя помітні спільні аспекти: відмінною якістю їх є соціалістичний гуманізм; як і раніше, не послаблюється інтерес драматургів до періоду боротьби з фашизмом: Б.Васильєв "А зори здесь тихие", "В списках не значилося", С.Цанева "Суббота-23", К.Гергиев "Возвращение к будущему." и др. Основним мотивом є зображення сучасності, насамперед морально-психологічний аспект (п'єси В.Розова, О.Дворецького, В.Рошина, Д.Асенова, М.Хайтова, О.Вампілова та ін.). Основою цього явища є ідейно-естетична спільність творчих позицій драматургів.

Новим напрямом співробітництва, який увійшов у практику з середини 60-х років, стали прямі зв'язки між художніми колективами, творчими спілками. За останні роки плідним виявився взаємний обмін режисерсько-постановчими групами. Так, лише в нашій республіці в 1977-1982 рр. такий обмін здійснили театри Києва і Софії, Ворошиловграда і Перніка, Тернополя та Слівена, Житомира і Михайловграда, Сімферополя і Сіліотри та ін.¹⁸ Перспективні програми співробітництва мають майже всі творчі спілки НРБ. Традиційними стали зустрічі керівників кіноорганізацій соціалістичних країн. Лише з 1967 по 1970 р. проведено л'ята таких зустрічей¹⁹. На спільному засіданні керівництва Спілки кінематографістів

¹⁷ Живков Т. Наш путь - путь болгаро-советской дружбы. - В кн.: Братская дружба, всестороннее сотрудничество. М., 1969, с. 20.

¹⁸ Текущий архив Министерства культуры УССР. Справка о сотрудничестве театров УССР и НРБ (1977-1982 гг.), л. 1-3.

¹⁹ Ккноизкуство, 1976, № 3, с. 13.

СРСР і Спілки болгарських фільмових діячів (СБФД) наприкінці 1975 р. в Москві було вирішено проводити регулярні дискусії між учасниками Спілок для поглиблення співробітництва, анкети серед глядачів, зустрічі кіномитців з глядачами та конференції. З 1970 по 1973 р. в болгарських фільмах знімалися 50 акторів з соціалістичних країн. 28 болгарських акторів знято в фільмах інших соціалістичних країн". До перемоги соціалістичної революції Болгарія взагалі не мала свого кінематографу. Плідним напрямом розвитку культурних зв'язків є проведення спільних заходів. Прикладом їх може бути проведені у жовтні 1987 р. в багатьох містах нашої країни декади радянсько-болгарської художньої творчості., присвяченої ХШ з'їздові КПРС і ХП з'їздові БКП. Так, відомий диригент народний артист НРБ Васил Стефанов у цей час дав кілька концертів разом з оркестром Київської філармонії. "Це один із самих прекрасних колективів, з яким працюєш із задоволенням", - поділився він враженнями' після концерту²¹.

Широкого розповсюдження набула така форма співробітництва, як використання радянськими діячами сюжетів болгарського життя, а митцями Болгарії - радянської дійсності. Яскраві результати, наприклад, дала праця болгарських і радянських художників, яка проходила в Болгарії і Радянському Союзі. Великий інтерес у болгарських шанувальників мистецтва викликала виставка Народного художника РРФСР П.П.Осовського з поетичною назвою "Болгарські новели"²².

Найміцніші і найбільш давні зв'язки існують між нашими країнами у розповсюдженні досягнень культури. Одним із важливих елементів культурного обміну є книга. Болгарія посідає перше місце в світі у розповсюдженні радянської книги в оригіналі. За роки народної влади було перекладено і видано більш як 10 тис. книг російських і радянських авторів загальним тиражем III шш. примірників²³. У той самий час лише в Українській РСР видано понад 300 назв болгарських книг²⁴.

Через книгу здійснюється інтенсивний обмін духовними цінностями наших народів, взаємозбагачення їх культур, обмін досвідом соціалістичного і комуністичного будівництва.

Приклад Народної Республіки Болгарії, яка, за історично короткий період досягла величезного прогресу в культурному розвитку, яскраво підтверджує думку Г.Ддаштрова, що "в галузі культури не існує більш чи менш здібних народів. Не має повноцінних чи неповноцінних народів. Кожен народ, яким би малим він не був, здатний і може зробити свій цінний внесок у загальну скарбницю культури"²⁵.

Сьогодні успіхи Народної Республіки Болгарії визнані в усьому світі. Великий авторитет її на міжнародній арені. Болгарія є організатором проведення багатьох міжнародних симпозіумів і зустрічей. Лише в 1980 р. вона стала місцем проведення міжнародного наукового симпозіуму "Гуманізм і розвиток культури", міжнародної зустрічі-бесіди "Роль культури в розвитку людини і суспільства", - в якій взяли участь діячі культури соціалістичних країн світу, капіталістичних: країн - всього із 64 країн" , наради міністрів культури соціалістичних країн. 1300-річчя болгарської держави відзначалося не тільки в соціалістичних, а й у деяких капіталістичних країнах (@Н~ виставка болгарської книги; Франція, Іурція - видання болгарських книг тощо) .

20

Кияожзкуство, 1973, И 4, с. 9.
Народна культура, 1981. 23 окт.
Там. же, 9 окт.

23

Въчкова Ж. Партийно ръководство на художествената култура. - София, 1978, с. 10.

Мельникова И.Н., Кулинич И.М., Калениадшю П.М. Культурное сотрудничество славянских стран на современном этапе. - Киев, 1978, с. 20.

Димитров Г. Избр. произведения. ~ М., 1957, т. 2, с. 676.

Работническо дело, 1980, 7 дек.

Народна култура, 1980, 19 дек.

Розширення культурного співробітництва і зближення - важливе партійне і державне завдання. Виступаючи на III з'їзді діячів культури Болгарії» Т.Живков поставив завдання: розробити цілісну стратегію у галузі зовнішньокультурної діяльності, яка сприяла б підвищенню ролі і відповідальності культурного фронту у досягненні стратегічних і безпосередніх цілей партії на міжнародній арені; формувати систему цілей, шляхів і засобів культурного співробітництва з окремими країнами, забезпечити цілеспрямований наступ на буржуазну ідеологію і мораль²⁸, що особливо важливо в умовах загострення ідеологічної боротьби, об'єктом якої стало і культурне співробітництво соціалістичних країн.

Улюбленою тезою буржуазних фальсифікаторів є відрив національного від інтернаціонального, зведення культурного співробітництва до нівелювання національних рис, механічного з'єднання національних культур. Питання про співвідношення національного та інтернаціонального в духовному житті народів стало предметом серйозного обговорення вчених соціалістичних країн на конференції "Взаємодія і взаємозбагачення соціалістичних культур" (1978 р.) . Виступаючи на ній, радянський вчений М.Хралченко зазначив, що з повною мірою можна говорити про взаємозбагачення соціалістичних культур, їх зближення, що зростає, а не про інтеграцію їх в єдине ціле"²⁹.

Іншим напрямом тверджень буржуазних теоретиків стала розробка положення про автономність національних культур, одним із проявів яких є теорія "локальних цивілізацій" А.Тойнбі. Історія розвитку суспільства, вважає він, - це історія окремих цивілізацій. Він заперечує цінності світової культури, яку розглядає як звичайну суму окремих національних культур. Досвід соціалістичних країн, успіхи НРБ, які були б просто неможливі без допомоги СРСР та інших країн, наочно спростовують ці судження. Відношення солідарності, широкій дружби і братерства, які склалися між Радянським Союзом і Народною Болгарією, є яскравим прикладом нового типу зв'язків між державами, прикладом дійсного соціалістичного Інтернаціоналізму³⁰.

Сила інтернаціоналізму полягає в тому, що він не витісняє патріотичне, а, навпаки, розширює його зміст, вчить не лише бачити й цінувати досягнення свого народу, а й гордитися створеним іншими народами. Історична перевага інтернаціоналізму соціалістичної культури - ідейна єдність соціалістичних культур, яка міцніє і розвивається, при багатстві засобів вираження. Розквіт і зближення національних культур відбуваються у розвитку і взаємозбагаченні соціалістичного змісту національних культур, постійному взаємозбагаченні національних форм, вирівнюванні культурного рівня - формуванні світової комуністичної культури.

Внесок соціалістичних країн у світову культуру відбувається у двох аспектах: загальному впливі на культурний розвиток досягнень реального соціалізму, впливі, який робить культура соціалістичних країн на людство, і впливі на світову соціалістичну культуру, де крім культури країн соціалізму певне місце належить соціалістичній культурі несоціалістичних країн. Інтернаціональний характер соціалістичної культури виявляється і в несоціалістичних країнах. Історичність революційних мексиканських монументалістів і членів "Майстерні народної графіки", творчість деяких французьких та італійських майстрів, пов'язаних з комуністичними партіями, багато в чому відповідає вирішенню проблем національної культури з позицій соціалізму.

Інтернаціональний характер соціалістичної культури проявляється не лише у твердженнях у ній духовної єдності представників країн соціалізму, а і в її

²⁸ Третій конгрес на болгарську культуру, 18-20 травня 1977. - Софія, 1977, с. 21.

²⁹ Взаимодействие и взаимообогащение социалистических культур, с. 45.

³⁰ Братская дружба, всестороннее сотрудничество, с. 6.

загальнолюдській функції - збагатити світ художніми надбаннями» що сприяли б утвердженню соціалізму і канун істичних ідеалів, соціалістичного способу життя.

Відмінною рисою духовного життя суспільства зрілого соціалізму стає прояв найглибшої зацікавленості людства в збагаченні духовите надбань. Розвиток соціалістичної культури ствердає лєнінську думку, що прекрасне не обмежується лише мистецтвом, воно проникає в усі сфери життєдіяльності, лєвдей, у їхні думки і кочуття.

М. В. Г р и щ е н к о

ПОЗИЦІЯ РЕСПУБЛІКИ КУБА В ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
З ПИТАНЬ РОЗЗВРОЄННЯ В 60-ті РОКИ

З перемогою революції ЕЕ Кубі не лише сталися корінні суспільно-політичні та економічні перетворення, а й відбувся крутий поворот у зовнішньо-політичному курсі.

У дореволюційні часи зовнішня політика Куби цілком підпорядковувалась інтересам американського імперіалізму, що впливало з її повної залежності від США як у політичному, так і в економічному відношеннях. За словами Прем'єр-міністра-революційного уряду Куби Ф.Кастро Рус, "Куба не була незалежною республікою. Куба була колонією, в якій, правив посол Сполучених Штатів"¹.

Міністр закордонних справ Республіки Куба Р.Роа зазначав: "Справжня кубинська дипломатія народилася після 1 січня 1959 р. З перемогою революції, з приходом до влади робітничого класу зовнішня політика нашої країни здійснила поворот на 130 градусів. Куба звільнилася від колоніальних пут і перетворилася в державу дійсно вільну, незалежну і суверенну. Зовнішня політика революційного уряду виплигає з інтересів, потреб і прагнень кубинського народу, визвольного руху народів Латинської Америки, Африки і Азії й міжнародного комуністичного руху"².

Уже більш як два десятиріччя Куба - перша соціалістична країна Західної півкулі - вносить свій вагомий внесок у справу миру і прогресу, завдяки чому вона здобула високий міжнародний авторитет. Кубу добре знають в усьому світі. Її палко люблять друзі, ненавидять вороги, на її розвиток з почуттям симпатії і солідарності дивляться мільйони людей.

З перших днів перемоги революції Куба почала здійснювати зовнішньо-політичний курс, спрямований на захист завоювань революції, забезпечення умов для її дальшого розвитку, розширення співробітництва з народами соціалістичних країн, зміцнення солідарності з народами, які борються проти імперіалізму, колоніалізму і неоколоніалізму. •

Ф.Кастро підкреслював, що "Куба підтримує боротьбу всіх слаборозвинутих країн за розвиток їх економіки і завоювання економічної незалежності... підтримує боротьбу за мирне співіснування, за роззброєння... Зміцнення уз дружби Куби зі всіма соціалістичними країнами і всіма країнами, які виступають на захист миру, - це основа зовнішньої політики Куби"³.

Принципи, на яких базується зовнішня політика Куби, знайшли втілення в Конституції Республіки Куба⁴. В доповіді на I з'їзді Компартії Куби Ф.Кастро говорив,

¹ ООН. Генеральна Ассамблея / Официальные отчеты. Первая часть XV сессии. Пленар. заседания. Стеногр. отчеты заседаний. Т. I. (-20 сентября - 17 октября 1960 г.). Нью-Йорк, 1960, ч. I, с. 148 (далее - ООН.сессия ...).

² Владимиров В., Костин В. Куба : 20 лет новой внешней политики. - М., 1980, с. 13.

³ Народы СССР и Кубы навеки вместе : Документы сов.-кубин. дружбы. - М., 1963, с. 224-225.

⁴ Республика Куба : Конституция и законодательные акты. - М., 1980, с. 35-37.

що відправним пунктом зовнішньої політики Куби є підпорядкування !! позицій міжнародним вимогам боротьби за соціалізм і за національне визволення народів"⁵.

Зовнішньополітична діяльність Республіки Куба проходила в складних умовах боротьби проти агресивних підступів американського імперіалізму, його спроб задушити кубинську революцію). Особливого значення надавав революційний уряд Куби діяльності в Організації Об'єднаних Націй. Поряд з використанням трибуни ООН для викриття агресивної антикубинської політики США молода дипломатія революційної Куби брала активну участь у вирішенні важливих міжнародних проблем, і зокрема проблеми загального і повного роззброєння. В підході до цієї проблеми кубинський уряд виходив з принципової лінії, визначеної В.І.Леніним, який висунув тезу про те, що "...роззброєння є ідеал соціалізму"⁶.

З початку 60-х років проблема роззброєння в Організації Об'єднаних Націй була однією з основних. Ще на XIV сесії Генеральної Асамблеї Радянський Союз виступив з новими пропозиціями по ліквідації загрози ядерної війни. В декларації Радянського уряду, представленій Генеральній Асамблеї від 18 вересня 1959 р., був викладений план загального і повного роззброєння. В ній вказувалося, що "одним з правильних шляхів до практичного вирішення головної проблеми наших днів - проблеми роззброєння - є шлях загального і повного роззброєння усіх країн".

Обговорення проблеми роззброєння в Першому комітеті проходило при високій активності, що свідчило про важливість і своєчасність її постановки. В дискусії взяли участь делегати більш як 60 країн. Кубинський уряд підтримував пропозицію Радянського Союзу про загальне і повне роззброєння⁸.

У прийнятій XIV сесією Генеральної Асамблеї ООН резолюції "Про загальне і повне роззброєння" підкреслювалось, що це питання є "найважливішим питанням, яке стоїть перед світом"⁹. Згідно з резолюцією, радянські пропозиції були передані для обговорення в Комітеті ООН по роззброєнню у складі десяти країн. З вини західних держав, які перетворили Комітет десяти в завісу для прикриття гонки озброєнь, Радянський Союз був вимушений перервати свою участь у його роботі і на XV сесії Генеральної Асамблеї виніс питання про загальне і повне роззброєння за участю у його обговоренні глав держав та урядів, а 23 вересня 1960 р. вніс проект "Основних положень про загальне і повне роззброєння" з урахуванням деяких міркувань США і Англії .

Кубинський уряд зайняв щодо цього важливого питання чітку і принципову позицію, у процесі загальнополітичної дискусії Ф.Кастро високо оцінив радянську ініціативу. Він сказав, що у питанні роззброєння його уряд повністю підтримує радянську пропозицію і вважає її правильною, конкретною, чітко сформульованою і ясною¹¹. У той самий час. він піддав гострій критиці позицію західних держав, зокрема Сполучених Штатів Америки. Щодо промови тодішнього президента Д.Ейзенхауера Ф.Кастро сказав, що в ній немає реальних пропозицій щодо роззброєння .

Обговорення радянських пропозицій у Першому комітеті перетворилося в широкую дискусію з важливої проблеми сучасності - проблеми позбавлення людства від загрози ядерної війни. Делегат Республіки Куба М.Бісбе позитивно оцінив зусилля Радянського Союзу у вирішенні питань роззброєння. Він підтримував ініціативу Радянського Союзу щодо розширення Комітету ОШ по роззброєнню з тим, щоб у ньо-

⁵ I съезд Коммунистической партии Кубы. - М., 1976, с. 221.

⁶ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т. 30, с. 144.

⁷ 50 лет борьбы за разоружение, 1917-1967 : Сб. документов. - М.» 1967, с. 401.

⁸ Noticias de Hoy, 1959, 29 de sep't.

⁹ 50 лет борьбы за разоружение, 1917-1967, с. 410.

¹⁰ Ефремов А.Е. Ядерное разоружение. - М., 1976, с. 34.

¹¹ ООН. Первая часть XV сессии с. 157.

¹² Там же.

му крім соціалістичних і розвинутих капіталістичних країн були представлені позаблокові країни. Крім того, МВі-сбе засудив позицію західних країн, які висунули проект договору, де жодним словом не згадувалося про програму загального і повного роззброєння, а лише наполегливо ставилося питання про контроль над озброєнням. М.Бісбе заявив: "Делегація Куби відповідно підкреслює, що неможливо відокремлювати роззброєння від контролю і що заходи по роззброєнню повніші передувати заходам по контролю. Але те, чого хочуть західні країни, є не контролем за роззброєнням, а контролюючою гонкою озброєнь"¹³.

Враховуючи розбіжності з питань роззброєння між позиціями соціалістичних і західних країн, делегації Радянського Союзу і Сполучених Штатів Америки внесли спільний проект резолюції, в якому пропонувалося розглянути цю проблему на XVI сесії Генеральної Асамблеї¹⁴.

Влітку і восени Б'ЗБі р. проходили радянсько-американські переговори, в результаті яких були вироблені погоджені принципи для багатосторонніх переговорів по роззброєнню¹⁰, представлені делегаціями СРСР і США на XVI сесію Генеральної Асамблеї. Позиція Республіки Куба з цих питань на XVI сесії співпадала з позицією соціалістичних і великої кількості позаблокових країн.

"Делегація Куби, - зазначив міністр закордонних справ Р.Роа, - виступає за міжнародний контроль над загальним і повним роззброєнням". Щодо концепції західних країн про контроль над озброєнням, то він підкреслив, що "контроль, обмежений сферою озброєнь, не лише неефективний, а і являє собою, скоріше, джерело війни, ніж миру"¹⁰.

Від імені уряду Республіки Куба Р.Роа виклав пропозицію щодо пом'якшення міжнародної напруженості: утвердження принципів співіснування, заморожування воєнних асигнувань, безумовна заборона термоядерної зброї. зберігання її та застосування, заборона раптового нападу, підписання мирного договору з обома німецькими державами, мирне урегулювання спорів між державами, знищення колоніалізму, ліквідація воєнних баз на чужі території¹⁷.

Кубинська делегація голосувала за резолюцію, в якій, позитивно оцінювалася спільна заява СРСР і США про погоджені принципи для переговорів по роззброєнню і пропонувалося, щоб переговори базувалися на цих принципах, а також за резолюцію про створення Комітету ООН по роззброєнню в складі 18 держав¹⁹, що відповідало вимогам учасників Белградської конференції позаблокових країн, яка відбулася 1-6 вересня 1961 р.²⁰

На. ХУП сесії Генеральної Асамблеї ООН кубинська делегація підтримала проект резолюції 33 країн, де підкреслювалася необхідність укладення договору про загальне і повне роззброєння і містився заклик до наради Комітету 18 країн по роззброєнню відновити в Женеві переговори з цього питання²¹.

Одним з центральних на ХІІІ сесії Генеральної Асамблеї було також питання про загальне і повне роззброєння.

¹³ ООН. Первая часть XV сессии..., с. 108.

¹⁴ ООН. Резолюции, принятые Генеральной Ассамблеей на XV сессии. Т. 2. (17 марта - 21 апреля 1961 г.). Нью-Йорк, 1961, с. 3. (далее: ООН. Резолюции...).

XVI сессия ООН. Прил., Пункт 19 повестки дня, док. А / 4879.

¹⁵ ООН. ХУІ сессия. Пленар. заседания. Т. I. (19 сентября - 18 октября 1961 г.), с. 476.

¹⁷ Там же.

¹⁸ ООН. Резолюции ;.. XVI сессии. Т. I. (19 сентября 1961 г. - 23 февраля 1962 г.), с. 8.

¹⁹ Там же, с. 8-9.

²⁰ Движение неприсоединения в документах и материалах. - М., 1979, с. 59.

²¹ ООН. Резолюции ... ХУІІ сессии (18 сентября - 20 декабря 1962 г.), с. 5.

Радянська делегація та делегації соціалістичних країн при обговоренні цього питання в Першому комітеті звертали увагу на незадовільну діяльність Комітету⁷⁸ дещав. Представник Радянського Союзу Н.Т.Федоренко наголосив на небезпечних **наслідках** планів створення багатосторонніх ядерних сил НАТО, що могло **привести** до розповсюдження ядерної зброї і доступу до неї західнонімецьких рваншистів, що суперечило .духові Московського договору про часткову заборону ядерних випробувань³⁴.

Делегація Куби не брала участі в обговоренні питання загального роззброєння на цій сесії, але була в числі держав, що виступили за резолюцію, яка закликала Комітет 18 дещав відновити переговори про загальне і повне роззброєння під ефективним міжнародним контролем, а також докласти зусиль до досягнення угоди щодо заходів, які могли б сприяти розрядці міжнародної напруженості .

XX сесія Генеральної Асамблеї ООН підтвердила першочерговий характер завдання загального і "повного роззброєння і розглянула питання про скликання все-світньої конференції, згідно з резолюцією Комісії ООН по роззброєнню , проведеної за ініціативою Радянського Союзу в квітні-червні 1965 р. за участю 114 країн - членів ООН, у тому числі Республіки Куба. Разом з Раїнським Союзом та іншими соціалістичними країнами кубинська делегація голосувала за проект резолюції великої групи позаблокових країн, який схвалював ідею скликання все-світньої конференції по роззброєнню і пропонував провести необхідні консультації зі всіма країнами з метою створення широкопредставницького підготовчого комітету, який вжив би необхідних заходів до скликання конференції не пізніше 1967 р.

Позиція Республіки Куба з проблеми загального і повного роззброєння була незмінною і на наступних сесіях Генеральної Асамблеї ООН.

Соціалістичні країни великої уваги надавали також розв'язанню питань, що сприяли б послабленню міжнародної напруженості і привели б до вирішення життєво важливої проблеми - загального і повного роззброєння. Важливе *начеНяв ООН починаючи з 1954 р. надавалось питанням, пов'язаним із заборонаю випробувань ядерної з'язку з протидією західних держав спробам Радянського Союзу досягти зрушень у переговорах по роззброєнню і їх курсом на розширення гонки.озброєнь Радянський Союз влітку 1961 р. вирішив відшошти ядерні випробування для підтримки належного рівня обороноздатності країни" .

На OT сесії Генеральної Асамблеї ООН США та їх союзники намагалися перешкодити обговоренню основної проблеми - заборони випробувань .ядерної зброї - фзвести дебати в Першому комітеті до питання про намір Радянського Союзу випробувати 50-мегатонну атомну бомбу. Ряд країн - союзників США виступили з проітоГрезолшії. який пропонував Рабському Сокау утриматись від такого ЯДЕР-

ного Л, з соціалістичними країнами Республіка Куба голосувала проти цієї ре-

іііі "Г.

Г ^ Г Г с б о - ~ куби хоче, щоб країна, яка допомогла Ку-

* Договір про заборону- ядерних випробувань в атмосфері, в космосі і під во . . . підписаний 5 серпня 1963 р. Т7 пйкабт^ 1963 г.),

²² ООН. Резолюції ... ХУШ сессии (17 сентября - 17 декабря г.;, с. 15-16.

С Й Л ^ Т і — (* — и _22 — *1965 *>

с. 10.ІІ.

І

т. і. аэ ш і - > „Р.-

ля 1962 г.), с. 3.

.oo

бі боротись проти імперіалізму Сполучених Штатів і підтримує народи Азії і Африки в їх боротьбі за незалежність, а саме Радянський Союз, не була поставлена в невідгідне становище порівняно з колоніальними державами"²⁷". Він зазначив, що "припинення ядерних випробувань повинне гарантуватись договором про загальне і повне роззброєння"²³.

За проханням Індії, питання про припинення ядерних випробувань було внесено до порядку денного ХУП сесії Генеральної Асамблеї²⁸".

Делегація Куби виступила за негайне припинення ядерних випробувань всіма державами і в усіх середовищах. Р.Гарсія Інчаустегі підтримав готовність СРСР підписати договір про заборону випробувань в атмосфері, космічному просторі та під водою і продовжити переговори про заборону ядерних випробувань під землею. У той самий час делегація Куби разом з делегатами соціалістичних країн виступила проти першого пункту постановчої частини проекту резолюції 37 країн, оскільки цей пункт залишав відкритим питання про підземні випробування. Представник Куби разом з представниками Радянського Союзу та інших соціалістичних країн утримувався при голосуванні цього проекту і виступив проти проекту резолюції США і Англії, який повторював позицію західних держав з цього питання, а саме про укладення договору, який передбачав би "ефективну й швидку міжнародну перевірку"³⁰, що йшло врозріз з положеннями меморандума позаблокових держав - членів Комітету 18 від 16 квітня 1962 р. про контроль за припиненням випробувань ядерної зброї на основі існуючих національних систем виявлення³¹.

Зусилля Радянського Союзу та інших соціалістичних країн увінчалися підписанням в 1963 р. Московського договору про припинення ядерних випробувань у трьох середовищах. Однак він був частковим вирішенням питання, оскільки не було досягнуто угоди про підземні випробування. Радянський Союз постійно виявляв готовність підписати таку угоду на основі використання національних засобів вияв-

лення. QUA, навпаки, вимагали права на інспекцію на радянській території .

Питання про заборону ядерних випробувань було внесено на розгляд ХХ сесії Генеральної Асамблеї. Кубинська делегація разом з делегаціями соціалістичних країн, крім Румунії та Югославії, утрималась при голосуванні по проекту резолюції з цього питання, оскільки в пункті 3 постановчої частини не розповсюджувались усі положення договору про часткову заборону ядерних випробувань на підземні випробування, а пропонувалось розробити новий договір про "ефективну заборону всіх ядерних випробувань"³³. Це в свою чергу давало можливість західним державам саботувати будь-які рішення питання про підземні випробування.

Карибська криза восени 1962 р. показала існуючу небезпеку виникнення ядерної війни. Тому революційний уряд Куби разом з соціалістичними країнами в своїй міжнародній діяльності надавав велику увагу питанням, пов'язаним із заборону застосування ядерної зброї. На ХУІІ сесії Генеральної Асамблеї вія позитивно оцінив резолюцію, проект якої внесли в Перший комітет делегації 21 країни. В резолюції, схваленій Генеральною Асамблеєю ООН 27 листопада 1963 р., позитивно оцінювалась ідея скликання міжнародної конференції для підписання конвенції про заборону застосування ядерної і термоядерної зброї і пропонувалось Комітету

²⁷ ООН. ХУІ сессия. Первый ком. Крат, отчеты заседаний (20 сентября 1961 - 15 февраля 1962 г.), с. 142.

²³ Там же, с. 143.

²⁹ ООН. ХУІ сессия. Прил. : Пункт 77 повестки дня, док. А/1541 и Add1.

³⁰ ООН. Резолюции ... ХУІ сессии. (18 сентября - 20 декабрь 1962 г.), с. 3-4.

³¹ ООН. Комитет 18-ти государств по разоружению. - Док. ENDC/28 OT 16 апреля 1962 г.

³² Официальные отчеты Комиссии по разоружению. Доп. за январь - декабрь 196-5 г. - Док. DC /214/Add 1.

³³ ООН. Резолюции ... ХХ сессии (21 сентября - 22 декабря 1965 г.), с. II-12.

18 держав по роззброєнню терміново вивчити питання про скликання такої конференції і подати доповідь XIX сесії Генеральної Асамблеї ООН³⁴.

Але це питання знову розглядалось лише на XXII сесії з ініціативи Радянського Союзу, який вніс на розгляд Генеральної Асамблеї проект Конвенції про заборону ядерної зброї³⁵.

Позицію кубинського уряду було викладено у виступі представника Куби Р.Аларкона на 163.2-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї 8 грудня 1967 р., який підкреслив, що Куба завжди виступала за загальне і повне роззброєння під міжнародним контролем, за повну заборону виробництва і накопичення запасів ядерної і термоядерної зброї та за їх повне знищення. Він зазначив, що небезпека... світові не в руйнівній силі існуючої зброї, а в агресивній політиці американського імперіалізму³⁶. При голосуванні по проекту резолюції, авторами якої виступали 10 держав, Куба утрималась .

Великого значення надавав революційний уряд Куби вирішенню питання використання космічного простору в мирних цілях. На XVI, XVII, XVIII, XX, XXII, XXIV сесіях Генеральної Асамблеї ООН делегація Республіки Куба виступала за розширення співробітництва у використанні космічного простору в мирних цілях. Позитивну позицію займала Куба і у питанні про припинення розробки, виробництва та накопичення засобів хімічної і бактеріологічної зброї. На XXIV сесії Генеральної Асамблеї ООН, де за ініціативою Радянського Союзу до порядку денного було внесено це питання, Куба підтримала резолюцію, з проектом якої виступила група позаблокових країн. Резолюція просила Комітет по роззброєнню розглянути питання про досягнення угоди про заборону виробництва і накопичення засобів цієї зброї³⁸.

На XXV сесію соціалістичні країни внесли переглянутий проект Конвенції про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів хімічної і бактеріологічної зброї³⁹.

Куба в числі 113 країн підтримала резолюцію, проект якої був внесений Югославією від імені 12 делегацій позаблокових країн, яка просила Комітет по роззброєнню продовжити обговорення цього питання з метою якнайшвидшої заборони розробки виробництва і накопичення цієї зброї і вилучення її з арсеналів всіх ядер-

40

них держав .

У своїй діяльності в ООН революційний уряд Куби надавав великого значення вирішенню питання про створення без'ядерних зон як одному з дійових шляхів запобігання розповсюдженню ядерної зброї. 24 листопада 1961 р. Куба в єдиному строю з Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами голосувала за резолюцію про визнання Африки без'ядерною зоною⁴¹.

На XX сесії Генеральної Асамблеї ООН Куба виступила в підтримку проекту резолюції, в якому містився заклик до всіх держав визнати Африку без'ядерною зоною, а також утримуватись від застосування ядерної зброї на африканському континенті⁴². Республіка Куба підтримувала всі заходи ООН по ліквідації військових баз

³⁴ ООН. Резолюции ... XVIII сессии (17 сентября - 17 декабря 1963 г.), с. 16.

³⁵ ОШ. XXII сессия, Прил.: Пункт 96 повестки дня, док. А/6834.

³⁶ ООН; XXII сессия. Пленар. заседания. Т.2. (19 сентября - 19 декабря 1967 г., 24 апреля - 12 и 23 сентября 1968 г. и 23 сентября 1967 г.), с. 484.

³⁷ ООН. Резолюции ... XXII сессии. Т.1. (19 сентября - 19 декабря 1967 г.), с. 14-15.

³⁸ ОШ и поддержание международного мира. - М., 1973, с. 86.

³⁹ ООН как инструмент по поддержанию и укреплению мира. - М., 1980, с. 72.

⁴⁰ Там же.

⁴¹ ОШ. Резолюции ... XVI сессии. Т. I. (19 сентября 1961 г. - 23 февраля 1962 г.), с. 4-5.

⁴² ОШ. Резолюции ... XX сессии (21 сентября - 22 декабря 1965 г.), с. 5.

на чужих територіях. Так, Ф.Кастро на XV сесії Генеральної Асамблеї схвально відгукнувся на пропозицію Гани про звільнення Африки від військових баз. Він висловив занепокоєність у зв'язку з використанням Сполученими Штатами своїх військових баз на чужих територіях для створення напруженості в різних районах зешої кулі.

Республіка Куба підтримувала ініціативи Радянського Союзу, спрямовані на ліквідацію іноземних військових баз у країнах Азії, Африки та Латинської Америки.

В результаті зусиль соціалістичних і позаблокових держав XX сесія Генеральної Асамблеї ООН в грудні 1965 р. ухвалила резолюцію, яка закликала ліквідувати всі іноземні військові бази і вивести всі іноземні війська з території ко-

лоніальних країн. Яскравим виявом відданості справі миру була підтримка Кубою Декларації про зміцнення міжнародної безпеки, яку було прийнято ювілейною XXV сесією Генеральної Асамблеї ООН⁴.

Таким чином, протягом 60-х років Республіка Куба послідовно відстоювала ідею загального і повного роззброєння, виступала за скликання міжнародної конференції з цієї важливої проблеми сучасності. На XXV сесії Генеральної Асамблеї позицію Куби з питань роззброєння знову було підкреслено Р.Аларконом, який заявив, що Куба підтримує ідею проведення всесвітньої конференції по роззброєнню, в якій брали б участь усі держави⁴⁵.

Виступаючи за припинення гонки озброєнь, загальне і повне роззброєння, в своїй діяльності в ООН Куба займала іноді своєрідну позицію у вирішенні окремих питань, що пояснюється необхідністю враховувати постійну загрозу з боку американського імперіалізму.

Кубинський уряд позитивно оцінив факт підписання Московського договору 1963 р. про заборону випробування ядерної зброї у трьох середовищах, охарактеризувавши його "перемогою волі до миру з усюю світі, перемогою політики миру, яку проводить Радянський Союз"⁴⁶. Разом з тим Куба не приєдналася до цього договору. Так, її представник К.Лечуга на XVIII сесії щодо проекту резолюції 30 країн про припинення ядерних випробувань і приєднання до Московського договору зазначав: "Куба не може підписати цей договір доти, доки США будуть проводити свої незаконні дії і агресію проти Куби. Позиція делегації Куби з цього питання підказана моральними міркуваннями і базується на принципах, якими Куба керується в своїй зовнішній політиці"⁴⁷.

Уряд Куби схвально поставився до намірів латиноамериканських країн, які виступили на XVIII сесії Генеральної Асамблеї ООН з пропозицією про оголошення Латинської Америки без'ядерною зоною. Але К.Лечуга від імені революційного уряду заявив, що "Куба не може прийняти такої угоди про створення без'ядерної зони, яка не включає створення без'ядерних зон у зоні Панамського каналу, Пуерто-Ріко й на різних базах Сполучених Штатів, які розміщуються на території інших країн, і повернення Кубі частини території, узурпованої Сполученими Штатами, тобто морської бази Гуантанамо"⁴⁸.

Позиція Куби з цього питання була підтримана делегаціями, СРСР, УРСР, БРСР та інших соціалістичних країн. Представник Радянського Союзу заявив, що здійснення проекту резолюції латиноамериканських держав "буде залежати від того, чи будуть ядерні держави поважати статус цієї зони, і зокрема, чи готові Сполучені Штати взяти на себе зобов'язання не мати ядерної зброї на південь від своїх кор-

⁴¹ "Азс Ефремов А.Е. Ядерное разоружение. М., 1967, с. 5.

⁴⁴ Внешняя политика СССР. - М., 1972, с. 345.

⁴⁵ вгашпа, 1971, 24 de nov.

⁴⁶ So+ioias de Nou, 1963, 27 de Julio.

⁴⁷ ООН. XVIII сессия. Первый ком. Крат.отчеты заседаний 17 сентября - II декабра 1963 г.,, с. 85.

⁴⁸ Там же, с. 173.

донів, ліквідувати свої бази в Латинській Америці й утримуватись від застосування ядерної зброї проти держав цього району"⁴⁹.

Серед соціалістичних країн лише Румунія і Албанія підтримали проект резолюції латиноамериканських країн. Представник Румунії зазначив, що делегація Румунії, хоч і подала голос за проект резолюції, але "повністю підтримує законні вимоги уряду Куби, вважаючи, що до того часу, поки вони не будуть задоволені, створення без"ядерної зони буде під великим питанням"⁵⁰.

Куба не взяла участі в створенні Підготовчої Комісії з питань вироблення договору про без"ядерну зону в Латинській Америці і відмовилась приєднатися до договору Тлателолко.

Радянський Союз поділяв таку позицію Куби. Як зазначав представник СРСР на XXII сесії Генеральної Асамблеї ООН, "революційний уряд Куби має всі підстави займати таку позицію... оскільки США відмовились дати згоду на включення в без"ядерну зону територій Пуерто-Ріко, Віргинських островів, Панамського каналу, а також погодитись на ліквідацію бази в Гуантанамо" .

Республіка Куба не приєдналася до договору про нерозповсюдження ядерної зброї та не підтримала деякі інші резолюції ООН з питань роззброєння.

Таким чином, в 60-ті роки революційний уряд Куби провадив послідовну політику з питань роззброєння. Його позиція в Організації Об'єднаних Націй враховувала національні інтереси кубинського народу, його право зміцнювати обороноздатність країни. В заяві Центрального Комітету Компартії Куби від 18 травня 1967 р. підкреслювалось, що "поки у людства немає системи, яка надає всім без винятку народам однакові і ефективні гарантії безпеки без будь-яких привілеїв, ніхто не може заперечувати право країн, яким загрожує імперіалізм, вдосконалювати будь-які засоби оборони" .

Сьогодні Республіка Куба на міжнародній арені провадить курс, спрямований на зміцнення позицій світового соціалізму, на розрядку міжнародної напруженості, на зміцнення миру. " Соціалізм, - зазначав у виступі на XXVI з'їзді КПРС Ф.Кастро, - не має потреби ні у війнах, ні в гонці озброєнь"⁵³. Такий курс Куби ще раз був підтверджений на П з'їзді Компартії Куби.

У звітній доповіді III з'їзду вказувалось: "Куба усвідомлює всесвітньо-історичну необхідність того, щоб між всіма країнами світу існували нормальні відносини, що базуються на взаємній повазі, визнанні суверенних прав кожної країни і на невторганні"⁵⁴.

І. М. Ку л и н и ч

З ІСТОРИЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ РАДЯНСЬКОГО І НІМЕЦЬКОГО ПРОЛЕТАРІАТУ (1920-1933)

Перехід Країни Рад від громадянської війни до мирного будівництва проходив у надзвичайно складних умовах. У 1920 р. імперіалісти держав Антанти нацькували проти нашої країни білопаяську Польщу та генерала Врангеля, який сконцентрував у Криму недобиті частини денікінської армії і загрожував звідти Донбасу і всій Україні. В такій напруженій міжнародній обстановці для трудящих Радянської країни особливо цінною була братерська підтримка світового пролетаріату.

⁴⁹ ООН. ХМШ сессия. Первый ком. Крат. отчеты заседания 17 сентября.- II декабрь 1963 г. с. 180.

- ⁵⁰ Там же, с. 190.

⁵¹ ООН. XXII сессия. Первый том. Стеногр. отчеты заседаний. Т. I. (19 сентября 1967 г. - 10 ишя 1968 г.), с. 172.

⁵² Granma, . 1967, 18 de mayo.

⁵³ XXVI з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу •: Стеногр. звіт. К., I-9SI, т. I, с. 146.

⁵⁴ П съезд Коммунистической партии Кубы. - М., 1982, с. 159..

В історію солідарності міжнародного пролетаріату з радянським народом на- завжди увійшов рух під гаслом "Руки геть від Радянської Росії!". У 1920 р. рух інтернаціональної солідарності під цим гаслом охопив сотні тисяч німецьких ро- бітників. За ініціативою і під керівництвом Комуністичної партії Німеччини в країні виникли численні комітети дії. 9 травня 1920 р. ЦК КПН звернувся до ро- бітників Берліна з закликом перешкодити контрреволюційним силам у Німеччині взяти участь у поході Антанти проти Радянської Росії. В зверненні, зокрема, зазначалось, що польська реакція в союзі з авантюристом Петлюрою одержала завдання розпочати наступ на Україну з метою відокремлення України від Радян- ської Росії. "Але народ України, - наголошувалось у зверненні, - створив свій Радянський уряд і здійснив нерозривне об'єднання з Радянською Росією. Україна нічого не бажає знати про польську буржуазію, шляхту і вигнаних великих україн- ських поміщиків, які намагаються знову відірвати її від країни робітників та селян... Обов'язок революційного пролетаріату всіх країн стати на захист Радян- ської Росії... Будьте готові до боротьби."

У серпні Всенімецька Рада профспілок, Комуністична і Незалежна соціал-де- мократична партії Німеччини закликали робітників "відмовитись від будь-якої до- помоги в спробах держав Антанти провозити через територію Німеччини війська, військоове спорядження та 'матеріали" для панської Польщі проти Червоної Армії². "Кожний постріл по Червоній Армії - це постріл в серце німецького пролетаріату", писала газета "Ді роте фане".

Німецькі робітники активно відгукнулися на цей заклик. Вони затримували поїзди і пароплави з військовим спорядженням і військами, псували зброю та аму- ніцію, влаштували мітинги і демонстрації протесту. В серпні 1920 р. в м.Ман- геймі відбулася грандіозна демонстрація на підтримку Радянської Росії, в якій взяли участь 20 тис. робітників³.

Саксонські залізничники в 1920-1921 рр. затримали 136 вагонів з боеприпа- сами, 166 - з продовольством, 15 вагонів зі зброєю і запасними частинами для лі- таків. Три вагони зі зброєю були конфісковані⁴.

Виступаючи 2 липня 1920 р. від імені КПН в рейхстазі, визначна діячка ні- мецького руху Клара Цеткін заявила: "Своє перше слово, промовлене тут, німецькі комуністи звертають до тих, хто перебуває поза стінками цієї будівлі, за межа- ми кордонів Німеччини. Це слово - заклик до міжнародної солідарності пролетарів усіх країн... Це слово - вираз вдячності, захоплення і братерських почуттів до Радянської Росії, яка в надзвичайно важких умовах веде боротьбу проти цілого світу і будує соціалізм. Це слово. - клятва берегти, непорушну єдність у бороть- бі за спільну мету з героїчним пролетаріатом Росії, який під керівництвом муж- ної партії більшовиків йде в авангарді робітників усього світу і своїм прикла- дом вказує їм шлях до соціалізму... Німецький пролетаріат повинен і в цей суво- рий час рішуче довести на ділі свою інтернаціональну солідарність з Радянською Росією. Жоден вагон не повинен пересікти кордон Німеччини, якщо він навантаже- ний зброєю, боеприпасами, обмундируванням - будь-якими воєнними матеріалами, призначеними для польських військ, або устаткуванням для воєнних заводів, які . посилаються капіталістами Антанти в Польщу"⁵.

Пролетарская солидарность трудящихся в борьбе за мир (1917-1924). - М., 1958, с. 158-160; Rote Fahne, August 1920:9 Mai.

² Rote Fahns, 1920, 8.

³ Ibid., 19 авг.

⁴ Озеров М. Миллионы твоих друзей : Очерки о сов.-герм, дружбе. - М., 1960, с. 30-31.

⁵ Фельт И., Рейссиг К., Хейнке В. О влиянии Великой Октябрьской социали- стической революции на немецкое рабочее движение. - М., 1967, с. 55-56.

Один з ветеранів німецького робітничого руху Отто Кш, який в 1920 р. працював на станції м.Ерфурта і виконував обов'язки голови робітничої виробничої ради, розповідав про допомогу німецьких пролетарів трудящим Радянської Росії: "Було прийняте рішення не допустити відправлення боеприпасів у Польщу. Ми швидко організували збори робітників депо, на яких я закликав добровільно взяти участь у розвантаженні вагона. Близько п'ятидесяти робітників, незалежно від їх політичних поглядів і приналежності до профспілок, відгукнулись на мій заклик і перенесли великі ящики з боеприпасами на пустир за товарною станцією. Там ми звалили патрони в купу, обклали їх клоччям і облили гасом. Потім я наказав робітникам оточити пустир широким колом постів і підпалив купу. Протягом двадцяти хвилин зі страшним тріскотом вибухали боеприпаси"⁶.

Яскравою сторінкою пролетарської солідарності німецьких робітників з радянськими трудящими сула їх допомога російським військовополоненим і цивільним особам, які знаходились у таборах ще з часів першої світової війни, і 50 тис. червоноармійців, які під час воєнних операцій з білополкками перейшли на територію Німеччини, щоб уникнути полону. Умови в німецьких таборах для інтернованих були жахливими. "КПН, діючи в дусі пролетарського інтернаціоналізму, - пишуть історики НДР, - робила все можливе, щоб змінити це ганебне становище. В своїх виступах і заявах в пресі вона підтримувала вимоги громадян Радянської Росії, які знаходились у таборах, провадила відповідну роботу в підрозділах охорони табору, організовувала збір коштів на користь ув'язнених" .

При Комуністичній партії Німеччини було створено російську секцію КПН, яка і провадила відповідну політичну роботу серед військовополонених та інтернованих, з січня 1920 р. видавала свій орган - газету "Красный набат", яку розповсюджувала у всіх таборах. Переглякавшись результатів активної діяльності російської секції КПН, німецькі власті з другої половини 1920 р. почали посилену репатріацію радянських громадян .

Ще ширшим став рух пролетарської солідарності з Радянською Росією у Німеччині в 1921-1922 рр., коли німецькі комуністи, незважаючи на протидію зрадників робітничого класу, які пробралися до керівництва партією, розгорнули активну діяльність за якнайшвидше встановлення дипломатичних і економічних відносин з Країною Рад.

"Німецький народ, - заявляла в своєму виступі в рейхстазі депутат від КПН К.Цеткін у січні 1921 р., - доб'ється поліпшення свого становища лише тоді, коли Німеччина подолає наслідки економічної розрухи і вийде з становища політичної ізоляції. Це може статися тільки з встановленням тісного союзу з Радянською Росією"⁹.- Інший депутат КПН у рейхстазі Вальтер Штеккер підкреслював також, що "сотні наших фабрик могли б одержати замовлення, тисячі ткацьких верстатів почали б діяти, наша машинобудівна, електрична і хімічна промисловість змогла б одержати важливі замовлення", якби були нормалізовані відносини з Радянською Країною¹⁰.

Під натиском широких народних мас і ділових кіл буржуазії уряд Ференбаха - Симонса вимушений був підписати з Радянською державою 6 травня 1921 р. тимчасову торговельну угоду. Орган КПН газета "Rote Fahne" ("Червоний прапор") оцінювала цю угоду як важливий і значний успіх Радянського уряду. "Цим успіхом Радянська Росія зобов'язана своїм героїчним робітникам і селянам, які зі зброєю

⁶ Дважды рожденный : Кн. дружбы. - М., 1960, с. 40-42; Hands weg von Sowjetrußland.- Berlin, 1957, S. 100-103.

⁷ Цельт И., Рейссиг К., Хейнке В. Указ. соч., с. 58.

⁸ Там же, с. 60-62.

⁹ Росенко И.А. Советско-германские отношения, 1921-1922 гг. - I., 1965, с. 27.

¹⁰ Rote Fahne, 1921, 18 März.

¹¹ Документы внешней политики СССР. - М., 1960, т. 4, с. 99-104.

у руках скинули владу капіталістів, а також тій частині німецького і міжнародного пролетаріату, яка на ділі проявила свою активну солідарність з Радянською Росією, партіям третього Інтернаціоналу"¹⁴. Коли в 1921 р. Країну Рад, розорену іноземною інтервенцією і громадянською війною, спіткало велике нещастя – засуха, неврожай і голод, німецький пролетаріат знову підтримав російських братів.

2 серпня 1921 р. З.І.Ленін звернувся з закликом до міжнародного пролетаріату про надання допомоги голодуючим радянським трудящим. Сотні тисяч німецьких робітників, службовців, молоді відгукнулися на цей заклик вождя світового пролетаріату. В Берліні був створений Комітет робітничої допомоги Радянській Росії, завданням якого була організація широкої кампанії збору коштів для голодуючих робітників і селян. "Ми, комуністи, – говорив один із визначних діячів німецького робітничого класу В.Штеккер на її з'їзді КПН в серпні 1921 р., – зробимо все, щоб підтримати акцію допомоги голодуючим Радянської Росії, і я закликаю всіх членів партії не послабляти цієї роботи, збирати й передавати російським братам все, що можливо"¹⁵.

Комуністи щомісячно відраховували із зарплати одноденний заробіток, у партійні білети вклеювались спеціальні марки "допомоги Росії". На зібрані гроші купували продовольчі товари, одяг, взуття, медикаменти і відправляли в Росію. Так, робітники Елітських заводів у Рейхенбаху, поблизу Хемніца, зібрали для голодуючих в Росії 45 тис. марок і направили туди 14 виготовлених ними в'язальних машин¹⁴. У Ростоку на зборах міських службовців, розповівши про становище голодуючих в Росії, комуністи зібрали для передачі радянському уряду 100 тис. марок¹¹. В цілому в Німеччині для Радянської країни було зібрано 7 млн. марок грошей і на 33 млн. марок різних матеріальних цінностей¹⁰. "В 1921 р. робітники і трудівники Німеччини, – писав В.Пік, – організували широкий єдиний фронт для підтримки радянського народу, який внаслідок неврожаю, інтервенцій і громадянської війни голодував. Міжнародна солідарність допомогла Радянській владі перемогти голод і ще більше зміцнити робітничо-селянську державу"¹¹.

У період відбудови народного господарства Країни Рад тисячі німецьких робітників, працюючи понаднормово, виготовляли інструменти і машини в подарунок радянському народові. Так, у травні 1922 р. протягом кількох днів було зібрано інструментів на суму 18 млн. марок¹⁸. "Згадайте, – говорив в одному з виступів відомий німецький письменник і державний діяч НДР Отто Готше, – як ми зносили сокири, лопати, цвяхи, болти для відправки в Росію, де почалось соціалістичне будівництво"¹⁹. Таким чином, зокрема, удалося зібрати необхідну сировину, машини та інструменти для відновлення роботи Московської взуттєвої фабрики, яка почала виготовляти продукцію восени 1922 р. При цьому багато німецьких кваліфікованих робітників супроводжувало зібрані матеріали і приймало безпосередню участь в обладнанні промислових підприємств у нашій країні '.

В післявоєнних класових битвах проти своєї та іноземної інтервенції німецькі трудящі також не були самотніми. Трудящі Радянської країни надавали допомогу німецькому пролетаріату під час березневих боїв 1921 р. проти буржуазії і

12 Rots Fahne, 1921, 20 Mai.

¹⁵ Цельт И., Рейссиг К., Хейнке В. Указ. соч., с. 63.

14 Rots Fahne, 1921, 17 Aug.

¹⁵ Красный интернационал профсоюзов, 1921, S 5, с. 177.

¹⁶ Цельт И., Рейссиг К., Хейнке В. Указ. соч., с. 62.

Пик В. Великая Октябрьская социалистическая революция и германское рабочее движение. – М., 1957, с. 27.

¹⁸ Росенко И.А. Указ. соч., с. 45; Дело трудящихся всего мира. – М., 1957, с. 236.

Радянський гірник, 1959, 30 груд.

²⁰ Норден А. Между Берлином и Москвой. – М., 1956, с. 395.

юнкерської реакції. Саме тоді було досягнуто зерна дружби між криворізьким і мансфельдськими гірниками. На Криворізькому руднику ім. Дзержинського українські шахтарі працювали кілька додаткових годин і зароблені гроші надсилали сім'ям ув'язнених мансфельдських гірників. Великою моральною підтримкою для німецьких друзів були теплі листи робітників з Криворіжжя¹. У 1923 р. з нагоди II-ї річниці Великого Жовтня робітники рудника ім. Дзержинського подарували німецьким друзям Червоний прапор²². 21 квітня 1929 р. німецькі комуністи влаштували урочисте свято передачі прапора мансфельдським шахтарям. Вулицями Мансфельда пройшли колони демонстрантів з червоними знаменами і оркестрами на мітинг, в якому взяли участь шахтарі, бійці "Ротфронта"⁴⁰, члени молодіжних спортивних організацій. Фашистські елементи спробували перешкодити мітингу, але це їм не вдалося²⁴. Так починалась дружба українських і німецьких гірників, яка пройшла крізь важкі випробування в роки гітлерівського фашизму і другої світової війни. Влітку 1930 р. мансфельдські робітники встановили тісні контакти і з робітниками Києва⁵.

У 1923 р., коли французькі війська окупували Рурську область. Радянський Союз був єдиною країною, яка підняла голос протесту проти цього розбійницького акту міжнародного імперіалізму. Всеросійська рада професійних спілок зібрала 100 тис. золотих карбованців на допомогу німецьким робітникам; робітники Харківських автомобільно-паровозних майстерень систематично відчисляли 2 % своєї зарплати у фонд допомоги німецькому пролетаріату; гірники Уралу пожертвували німецьких трудящим три фунти золота (приблизно на суму 50 млн. марок) та ін. Трудящим Німеччини було надіслано також кілька тисяч тон зерна .

В 1925 р., коли Радянський Союз приступив до соціалістичної індустріалізації країни, міжнародний імперіалізм намагався вслякко перешкодити ЦЬОМУ І ШЛЯХУ загрози інтервенцією, і блокадою, і бойкотом. Важливим фактором у зриві цих реакційних планів і заходів, у збереженні миру виявилась міжнародна пролетарська солідарність. У цей час значно розширюються інтернаціональні зв'язки між трудящими СРСР і капіталістичних країн, зростає кількість робітничих делегацій, приїжджаючих у нашу країну для ознайомлення з життям радянських людей. Починаючи з 1925 р. СРСР, у тому числі Україну, відвідали десятки делегацій робітників Англії Франції, Німеччини, Чехословаччини, Бельгії, Швеції та інших країн.

Однією із перших у липні 1925 р. в Радянський Союз прибула делегація німецьких робітників²⁷. У складі цієї делегації були гірники і металісти Рура, машинобудівники із Берліна, Йени і Плауена, текстильники і швейники Мшхена і Нюрнберга, представники інших професій з усіх кінців Німеччини/ Парти́йний склад делегації був таким: 29 соціал-демократів, 17 комуністів і 12 безпартійних .

На багатолюдному мітингу, влаштованому берлінським пролетаріатом з нагоди проведів делегації в СРСР, один з її членів сказав: "Коли ми переконаємося, що при Радянській владі справа робітничого класу в Росії рухається вперед, то слова "товариш по класу", які ш в партійній боротьбі вже забули, знову набудуть свого значення"²⁹.

²¹ Радянський гірник, 1962, 14 квіт.

²² Там же, 1961, 3 берез.; 14 квіт.

²³ Там же, 1962, 14 квіт.

²⁴ Там же.

»

> —

Е Ю » С- Arbeiterdalegktion И d.r В»J.t«l«. - В.rltt, iftcl

' 28 комуніст, 1925, 19 липня; Известия, 1925, 16. 21 ішя; Ее*ег с. Ор. cit., s. 283.

²⁹ Известия, 1925, 27 июля.

14 липня німецька робітничка делегація, яку в СРСР назвали "ревізійна комісія європейського пролетаріату"³⁰, прибула до Ленінграда, де протягом п'яти днів відвідувала промислові підприємства та різні радянські установи³¹.

Потім делегація виїхала до Москви³², де розділилась на три групи, які роз'їхались до найголовніших промислових центрів Уралу, України і Кавказу. До складу групи, маршрут якої пролягав через Харків і Донбас, входило 15 делегатів, серед них 8 соціал-демократів, 5 комуністів і 2 безпартійних³³.

26 липня німецька робітничка делегація прибула (в тогочасної столиці Радянської України - Харкова). Зустрічали братів по класу десятки тисяч трудящих міста - представники фабрик, заводів, профспілок, установ. Ця зустріч перетворилась у справжню демонстрацію пролетарської солідарності. Українські трудящі гаряче вітали посланців німецького пролетаріату, гостинно розчиняли перед ними двері фабрик, заводів, державних і громадських організацій, санаторіїв, лікарень, дитячих будинків тощо, знайомили їх зі своїми досягненнями, не прикривали недоліків.

Група німецьких делегатів у складі комуніста Артура Генерта, соціал-демократа Тео Оверхагена і безпартійного Фрідріха Бондзіо відвідала ВУЦВК, ознайомилась з його структурою і мала півторагодинну бесіду з його головою Г.І.Петровським, який подарував гостям пам'ятні грамоти і значки із зображенням В.І.Льніна, а також довідники про економічне і політичне становище України. "Після цієї бесіди, сказав Т.Оверхаген, - я маю повну і цілком нову уяву про СРСР порівняно з тією, яку я мав у Німеччині"³⁴.

Після триденного перебування в Харкові німецькі робітники виїхали в Донбас, де знайомилися з умовами праці, побутом і відпочинком українських гірників, металургів, хіміків³⁵. Крім того, делегація побувала в Криму, де побачила умови лікування і відпочинку радянських трудящих у колишніх царських і князівських палацах і життя моряків Чорноморського флоту. Повертаючись у Москву, частина делегації знову зупинилась у Донбасі з метою більш глибокого ознайомлення з життям донецьких шахтарів.

Підводячи підсумки півторамісячного перебування німецької робітничої делегації у Радянському Союзі, її керівник Ксавер Фрайбергер у день від'їзду до Німеччини, 24 серпня, заявив, що пролетаріат усього світу повинен радіти успіхам російських робітників і наслідувати їх приклад³⁶.

29 серпня 1925 р. перша німецька робітничка делегація повернулася з Радянського Союзу на батьківщину. З великим піднесенням зустрів пролетаріат своїх посланців.. "Коли я повертався в серпні додому... - писав ветеран робітничого руху Макс Гірндт, - залізничник сказав мені на вокзалі в Оппельні: "Розумієте, для зустрічі з тою зібралось народу, очевидно, більше, ніж якби приїхав канцлер Гінденбург". Дійсно, все місто було на ногах. Інтерес до наших звітів про поїздку був колосальним. Зали не вмщали всіх бажаючих послухати нас, тому частенько доводилось виступати в парках. У день повернення делегації в Німеччину газета "Rote Fahne" опублікувала статтю Е.Тельмана "Значення робітничих делегацій", в якій говорилось про ті важливі висновки, які повинні зробити організації КПШ із поїздки делегації у СРСР³⁷.

³⁰ Комуніст, 1925, 31 лип.

³¹ Известия, 1925, 15, 16 июля.

³² Комуніст, 1925, 21 лип.

³³ Известия, 1925, 26 июля.

³⁴ ЦДІР УРСР, ф. 2605, оп. I, спр. НІС, арк. 98.

³⁵ Ковдніст, 1925, 28 лип.

³⁶ ЦДІР УРСР, ф. 2605, оп. I, спр. ІІІЗ, арк. 98.

³⁷ Там же, арк. 14-29, 90, 95, 98.

³⁸ Правда* 1925, 26 авг.

³⁹ Цельт И., Рейссиг К., Хейнке В. Указ.соч., с. 88-89.

⁴⁰ Комуніст, 1926, 14, 15, 17 вер.

через рік (14 серпня 1926 р.) на Україні побувала друга німецька делегація у складі 27 чоловік» а в жовтні 1927 р. українські трудящі зночу зустрічали гостей з Німеччини, які прибули до Радянського Союзу на святкування І річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції". Посланці третьої німецької делегації привезли з собою текст привітання від пролетаріату Німеччини радянським трудящим, під яким стояло понад 300 тис. підписів⁴². У 1930-1932 рр. в нашій країні, зокрема на Україні, побувало ще кілька німецьких робітничих делегацій^{41, 3}.

Повертаючись у Німеччину, члени робітничих делегацій несли в широкі маси правду про Радянський Союз, про становище радянських робітників і селян, що повалили іго капіталістичної експлуатації; вони сміливо, долаючи опір правих лідерів німецької соціал-демократичної партії, опортуністичного керівництва профспілок і поліцейські рогатки, виступали на зборах, мітингах, нарадах представників фабзавкомів, постійно підкреслюючи свою впевненість у тому, що СРСР буде соціалізм відповідно до вчення К.Маркса і Ф.Енгельса. Протягом вересня - жовтня 1925 р члени першої німецької робітничої делегації виступили з доповідями про свої враження від поїздки в Радянський Союз більш як на тисячі зборів в усіх кінцях Німеччини⁴⁴. Члени німецької робочої делегації, що відвідали СРСР восени 1927 р., повернувшись додому, вже до початку січня 1928 р. провели 480 звітних зборів перед трудящими різних міст Німеччини .

Часто представники німецьких робітничих делегацій звертались до радянських трудящих з проханням надати допомогу. Так, наприклад, член першої німецької робочої делегації Цейцлер у листі до голови Всеукраїнської ради профспілок писав: "Прошло вже кілька тижнів з того часу, як німецька робітнича делегація, членом якої був і я, попросилася з вами. Ми усі ще перебуваємо під тим сильним враженням, яке на нас справила ваша робітнича держава. Ви добились колосальних успіхів... Товариші! Ми просимо вас обговорити способи і шляхи для подання нам негайної допомоги в наших фінансових труднощах... Лише в тому випадку, коли нам пощастить зберегти комуністичну газету в Баварії, ми зможемо не дати їй виступити в ролі Вандеї у німецькій революції"⁴⁵.

Наприкінці 20-х - на початку 30-х років поширюється така форма зв'язків між українськими і німецькими робітниками, як підписання угод на пролетарське змагання. Так, наприклад, у жовтні 1929 р. команда німецького пароплава "Нілос", який стояв в Одеському порту, підписала першу таку угоду з екіпажем радянського пароплава "Плеханов". Німецькі моряки, незважаючи на опір і переслідування судовласників, брали зобов'язання в інтересах соціалістичного будівництва і в інтересах пролетаріату всього світу пропагувати досягнення трудящих Радянського Союзу, категорично відмовлятися перевозити військові вантажі і, зокрема, ту зброю, яка призначена проти СРСР. Крім того, вони обіцяли усією командою вступити в ряди МОДРу і спілки транспортників. Радянські моряки, з свого боку, запевняли, що докладуть усіх зусиль в боротьбі за виконання п'ятирічки і зміцнення обороноздатності СРСР. Команда "Плеханова" зобов'язувалась ліквідувати прогули, економити паливо, проводити дрібний ремонт своїми силами тощо⁴⁶.

Робітники Харківського електромеханічного заводу викликали на зтагання робітників заводу компанії АЕР у Берліні. Радянські робітники боролись за те, щоб

⁴¹ і і ДАНР УРСР, ф. 2605, оп. 2, спр. 278, арк. 102.

⁴² Цельт.И., Рейссиг К., Хейнке В. Указ. соч., с. 90,

⁴³ Ц Ш Р УРСР. ф. 2605. оп. 2, спр. 277, арк. 96, 98, 99; спр. 278, арк.71; опі. 3, спр. 1057; Комуніст, 1930, 3 груд.; 1931, 12 берез.

⁴⁴ Цельт И., Рейссиг К., Хейнке В. Указ. соч., с. 87; Правда, 1925, 5, 6, 10 сент.; Известия, 1925, 2, 5, 6 сент.; Комуніст, 1925, 2, 5, 6 верес.

⁴⁵ Комуніст, .1928, 13 січ.

⁴⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. I, спр. III3, арк. 19-29.

⁴⁷ Комуніст, 1929, 10 жовт.

успішно виконати державний план випуску електричних машин і апаратів» звести до нуля брак, простої, брати активну участь у раціоналізації виробництва, поліпшити роботу виробничих нарад по управлінню підприємством. Їх колеги – німецькі робітники – взяла зобов'язання всіми силами захищати оплот міжнародного пролетаріату – СРСР, боротися за семигодинний робочий день, за права на краще життя, свободу, множити ряди комуністичної партії Німеччини.

У 1930 р. трудящі ХЕМЗу запросили на свято 1 Травня делегацію робітників АЕГ. Її очолив один з керівників революційної боротьби в Німеччині Віллі Вірзінг, Як рідних прийняли німецьких робітників у Харкові. На честь солідарності з їх боротьбою за свої права, нову Німеччину, великі ідеали свободи радянські робітники вручили їм Червоний прапор⁴⁸.

Між комсомольцями Донбасу і Гурської промислової області в травні 1931 р. було підписано угоду про революційне змагання, в якій донбасівці зобов'язувалися віддати всі сили будівництву соціалізму в СРСР, а робітнича молодь Рура – активізувати громадсько-політичну діяльність у масах. Вони зобов'язувалися провести протягом року 40 загальних зборів, організувати 50 підготовчих комісій для створення комітетів боротьби, дружин самооборони, провести 9 бойових конференцій молодих гірників і металургів, прийняти в ряди комсомолу 6 тис. нових членів, залучити 1200 членів в революційні профспілки і 1 тис. – в піонерську організацію. Комсомольці Рура давали також обіцянку захищати Радянський Союз від інтервенції міжнародного імперіалізму.⁴⁹

Німецькі комуністи в 20-ті роки застосовували найрізноманітніші форми агітації за Радянську владу. З ініціативи передових робітників та інтелігенції було створено Товариство друзів нової Росії, яке з червня 1923 р. почало видавати журнал "Нова Росія". Це товариство влаштувало вечори, концерти, на яких популяризувалися російська культура, музика, література, розповідало правду про Радянську Росію, встановлювало культурні зв'язки з радянськими діячами культури.

У 1923 р. було такж створено радянсько-німецьке товариство "Культура і техніка", яке у тісному співробітництві з Товариством друзів нової Росії органіжувало і зміцнювало науково-технічні зв'язки між обома державами.

Активно пропагував миролюбну політику і гаряче підтримував пропозиції СРСР 3 питань роззброєння і європейської безпеки створений у 1928 р. у Німеччині Союз друзів Радянського Союзу.

На початку 30-х років гнані економічною кризою тисячі німецьких спеціалістів і робітників їхали до Радянського Союзу у пошуках роботи і хліба. "З майже 4 тис. іноземних робітників, майстрів, інженерів, що працювали наприкінці 1931 р. в СРСР за індивідуальними договорами, значну частину становили спеціалісти з Німеччини, – пишуть історики НДР. – Вільшість з них сумлінно трудилася на будівництві промислових підприємств. Разом з тим багатьом з них життя в Радянському Союзі допомогло зайняти правильну позицію у класовій боротьбі". Один з німецьких робітників, що приїхав тоді до СРСР, писав у газету "Kote Pahnne": "Я хочу сказати кожному чесному робітникові, який бажає поїхати в Росію: перевір себе, чи достатньо у тебе чесної волі для того, щоб як пролетарій пліч-о-пліч з російськими товаришами боротися на червоному фронті праці і не відступати перед труднощами! Свої обов'язки ти повинен будеш виконувати не словами, а справами. А для цього треба шти бойове серце!" .

На Україні концентрувалась основна маса робітників і спеціалістів, які прибули сюди групами. У 1931 р. на одній з шахт Донбасу, де працювала значна кількість німецьких робітників, почала видаватись їх. рідною мовою газета "Sturm Koh-

⁴⁸ Промінь : Орган ХЕМШ (Харків), 1966, 5 жсвт.

⁴⁹ Комуніст, 1931, 12 трав.

Цельт И., Рейсиг.К., Хейнке В'. Указ. соч., с. 94.

⁵¹ ЦПАІР УРСР, ф.2605, ОЕ.3, спр.1115, арк. 1,2,3,31.

Комуністична партія України проводила велику роботу серед зарубіжних трудящих, які працювали на промислових підприємствах республіки, з метою залучення їх до активного будівництва соціалізму, виховання в них інтернаціональних рис бійців за справу робітничого класу, організації передачі їхнього виробничо-технічного досвіду радянським робітникам і спеціалістам⁵².

Радянські органи влади, профспілки робили все можливе, щоб якомога краще матеріально забезпечити німецьких робітників, які приїхали на Україну працювати або просто ознайомитися з соціалістичним будівництвом нашої країни. Так, 5 грудня 1931 р. Всеукраїнська рада профспілок звернулася до правління харківського торгу з проханням "відпустити на чотирьох чоловік взуття і калози, на трьох чоловік - теплі шапки і рукавиці" для делегації німецьких робітників, "бо ці товариші майже не мають зимових речей (усі безробітні)"⁵³.

Міцні зв'язки встановилися між українськими трудящими і Союзом червоних фронтовиків у Німеччині. Восени 1927 р. на Україну приїжджав один з керівників Союзу Віллі Ієов⁵⁴. Президія Всеукраїнської ради профспілок у тому самому році посилає через газету "Rote Fahne" привітання з'їзду Союзу червоних фронтовиків, що проходив у Берліні. "Всеукраїнська рада профспілок, що об'єднувала 2 млн. організованих робітників, шле гарячий пролетарський привіт Загальнонімецькому з'їзду червоних фронтовиків - бойовому авангарду могутнього пролетаріату Німеччини, - говорилося в цьому привітанні. - Багато десятків тисяч пролетарів, об'єднаних у рядах Союзу червоних фронтовиків Німеччини, вже не раз доводили свою класову свідомість, бойову загартованість і революційний героїзм у боротьбі проти фашизму, проти воєнної загрози, проти світової капіталістичної реакції. Ваш Союз червоних фронтовиків є одним з кращих загонів міжнародної бойової класової армії пролетаріату, яка завжди стояла, стоїть і буде стояти на захисті класових інтересів пролетаріату всього світу. Ми твердо переконані, що ви і надалі неухильно і енергійно будете боротися проти загрози нових імперіалістичних воєн, проти придушення китайської революції, проти військового нападу на Радянські республіки, за перемогу міжнародного пролетаріату в усьому світі"⁵⁵.

Гостинно зустрічали червоні фронтовики у Берліні у 1928 р. українського письменника І. Микитенка. Через нього вони послали листа робітничому класу Радянської України⁵⁶. Не припинялись зв'язки між українським робітничим класом і Союзом червоних фронтовиків і на початку 30-х років, коли реакція у Німеччині почала наступ на робітничий клас і заборонила Союз⁵⁷.

Таким чином, пролетарська солідарність українських трудящих з німецьким робітничим класом у 20-30-х роках допомагала радянським людям у будівництві нового соціалістичного ладу, а німецьким пролетарям - у їх боротьбі проти експлуатації, мілітаризму і підготовки війни. "Успіхи Радянського Союзу в галузі економіки, досягнуті під керівництвом КПРС в умовах, здавалося б, непереборних труднощів, у країні відсталій у промисловому відношенні, були значним фактором, що вплинув на вибори в Німеччині в період з 1923 по 1932 рр., - писав у своїй праці, присвяченій Великому Жовтню, Перший секретар ЦК КПН Макс Рейман. - В агітаційній і пропагандистській роботі нам тепер не треба лише малювати картини майбутнього. В результаті здійснення планів першої п'ятирічки в Радянському Союзі соціалізм став реальністю і дійовим агітатором для досягнення наших завдань"⁵⁸.

⁵² ВДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 1562, арк. 1.

⁵³ Там же, спр. 248, арк. 20.

⁵⁴ Там же, оп. 2, спр. 277, арк. 1.2.

⁵⁵ Там же, л. 97.

⁵⁶ Микитенко І.-К. Голуби миру: Репортаж про подорож за кордон. - Твори : В 3-х т. К., 1965, т. 3, с. 90.

⁵⁷ ЦШР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 1057, арк. 1-3.

⁵⁸ Рейман М. Влияние Великого Октября на трудящихся Германии : Отношение к Советскому Союзу - вопрос жизни нашей нации. - М., 1967, е. 40.

І. М. С"Ю С Ь К О

РОБІТНИЧИЙ КЛАС У СОЦІАЛЬНО-КЛАСОВІЙ СТРУКТУРІ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
(60-70-ті роки)

Побудова розвинутого соціалізму в ЧССР нерозривно пов'язана із зростанням провідної ролі робітничого класу в усіх сферах суспільного життя, в тому числі в галузі соціально-класових відносин. Динаміка розвитку чехословацького робітничого класу на сучасному етапі визначає формування основних рис соціально-класової структури розвинутого соціалістичного суспільства. Його місце в соціалістичному суспільному виробництві обумовлює його вирішальну роль в процесі зближення класів і соціальних груп, міста і села, фізичної і розумової праці¹, - підкреслюється у Звітній доповіді ЦК ВІЧ ХУІ з'їздові партії.

Проблеми розвитку робітничого класу соціалістичної Чехословаччини вивчаються дослідниками СРСР, ЧССР та інших братніх соціалістичних країн². Аналіз головних закономірностей посилення провідної ролі робітничого класу в чехословацькому суспільстві на сучасному етапі міститься в документах і матеріалах ХІУ, ХУ і ХУІ з'їздів КІН. І хоч спеціальних досліджень про робітничий клас ЧССР періоду будівництва, розвинутого соціалізму поки що нема, центральні проблеми його розвитку вивчаються вже з початку 70-х років. Деякі аспекти кількісного та якісного росту чехословацького робітничого класу висвітлено в колективних монографіях, присвячених зміцненню провідної ролі робітничого класу в країнах соціалістичної співдружності³. Та найглибше проаналізовано процеси розвитку робітничого класу ЧССР в фундаментальній праці, підготовленій до друку інтернаціональним колективом в рамках Проблемної комісії академії наук соціалістичних країн*. У розділі про чехословацький робітничий клас (автори М.Гулакова, І.Вечернік) викладено основні підсумки вивчення проблеми вченими ЧССР⁵. Характерним для цих досліджень

¹ ХУІ съезд Коммунистической партии Чехословакии. Прага, 6-Ю апр. 1981 г.- М., 1982, с. 40-41.

² Рабочий класс и строительство социализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. - М., 1977, с. 280-327; Шленова Н.А. Рабочий класс Чехословакии в годы строительства основ социализма (численность, состав, структура). - М., 1977; Сухарев В.В. Рабочий класс социалистической Чехословакии (1948-1960 гг.). - Киев, 1960; та ін.

³ Груза-И. Ведущая роль рабочего класса в Чехословакии и критика ее фальсификаторов. - В кн.: Ведущая роль рабочего класса в социалистических странах. 2-е изд. М., с. 127-144; Штельнер Г., Пурганд Х., Штефан К. Рабочий класс социалистического содружества в 70-е годы. - М., 1979. •

⁴ Развитие рабочего класса в социалистическом обществе : Интернациональные закономерности и национальные особенности. - М., 1982, с. 368-396.

⁵ Socialni struktura 5SSR a její vyvoj v^GO.letecb/ Kol.pod yBd.F.Caarv^ta. Prsha, 1972; Charvat P.^Llfthart J., Vecernik J. Social'ne tridni struktura Ceeekosj-o-rengka, ^1978; Charvst P. Socialni struktura socialisticke spolecnosti s jejx v^voj v Ceskoslovensku. - Praha, 1980.

е те, що їх автори, аналізуючи місце і роль робітничого класу в соціально-класовій структурі чехословацького суспільства, приділяють більше уваги висвітленню його ролі у зближенні класів і соціальних груп, менше - значенню змін у внутрішній структурі самого робітничого класу. Тому взаємозближення основних соціальних груп чехословацького робітничого класу, його внутрішня консолідація і стали предметом дослідження в пропонованій читачеві статті.

Робітничий клас - найбільш масовий складовий компонент соціально-класової структури сучасного чехословацького суспільства - на початок 80-х років об'єднавав у своїх рядах більш як 4,5 млн. робітників. У 1980 р. робітники і непрацюючі члени їх сімей становили 62,2 % всього населення ЧССР (1961 р. - 56,3 %). Питома вага робітників і службовців серед населення країни зросла з 84,2 % в 1961 р. до 90,7 % в 1980 р.⁷

Зростання рядів робітничого класу ЧССР протягом двох останніх десятиліть продовжувався. Безумовно абсолютне збільшення робітничих рядів не могло продовжуватися такими високими темпами, як в 40-50-ті роки. Вже протягом 60-х років екстенсивні можливості розвитку народного господарства ЧССР вичерпалися. В ході третьої і четвертої п'ятирічок стало зрозуміло, що шляхом різкого зростання чисельності працюючих неможливо добитися динамічних темпів росту суспільного виробництва.

Об'єктивні труднощі в розвитку чехословацької економіки намагалися використати і поглибити контрреволюційні сили в період кризи в партії і суспільстві 1968-1969 рр. "Теоретик" правих сил О.Шік заявив, що чим глибші зміни будуть відбуватися в економіці, тим помітніше це позначиться і на механізмі нашої політики⁸.

Дії ворогів соціалізму в 1968-1969 призвели до підриву централізованого планового управління економічними процесами, домінування ринкової стихії, зниження продуктивності праці і різко затримали перехід народного господарства ЧССР до інтенсифікації. Цим значною мірою був обумовлений екстенсивний кількісний ріст робітничого класу в 60-ті роки. Праві сили намагались ідейно розкласти робітничий клас, проголосили ліквідацію його провідної ролі в суспільстві, абсолютизувавши роль інтелігенції.

Робітничий клас, очолений авангардом - Комуністичною партією Чехословаччини, при допомозі братніх країн соціалізму розгромив контрреволюцію і став на чолі процесу консолідації суспільства навколо партії комуністів, відстояв свою провідну роль у будівництві розвинутого соціалізму. Були створені об'єктивні і суб'єктивні передумови для подальшого розвитку і поглиблення соціалістичного характеру чехословацького робітничого класу.

На етапі будівництва розвинутого соціалізму динаміку розвитку чехословацького робітничого класу визначає сукупність об'єктивних факторів і процесів. Насамперед кількісні та якісні зміни провідної сили чехословацького суспільства є відображенням і невід'ємною складовою частиною удосконалення соціалістичних продуктивних сил і виробничих відносин. В умовах науково-технічної революції прискорюється науково-технічний прогрес, який веде до різкого оновлення предметів і засобів праці, тобто засобів виробництва. Змінюються не лише техніка і технологія, а й організація виробництва. Одночасно змінюються характер і зміст праці робітників.¹

Центральним реалізатором науково-технічного прогресу виступає робітничий клас як головна продуктивна сила суспільства. В процесі соціалістичного творення

⁸ Statistická ročenka Československé socialistické republiky, 1981.- Praha, 1981, s. 107.

⁷ Статистический ежегодник стран - членов Совета Экономической Взаимопомощи. - М., 1981, 'с. 14.

⁸ Цит. по: Мрачковская Й.М. От ревизионизма к предательству. - М., 1970,

розвивається і він сам. Ба нашу думку, якщо для 50-60-х років найголовнішою рисою розвитку був кількісний ріст робітничого класу ЧССР, то в сучасних умовах на перший план виступають зміни його якісних характеристик. Із зростанням кількісних змін (швидкий ріст рядів в 60-ті роки, розширення сфер діяльності, вирівнювання соціально-класової структури ЧСР і ССР) настає період якісного перетворення соціалістичного робітничого класу Чехословаччини. Країна вступає в роки активного використання і поєднання досягнень НІР з перевагами соціалістичного способу господарювання.

Характерним для 70-х років стає зростання освітнього, професійно-кваліфікаційного і загальнокультурного рівнів чехословацьких робітників, тобто ріст їх культурно-технічного рівня. Взаємозв'язане з ним і зміцнення класової свідомості, марксистсько-ленінського світогляду робітників. У результаті ці процеси проявляються в рості трудової і суспільно-політичної активності чехословацького робітничого класу, що веде до посилення його провідної ролі в процесі творення розвинутого соціалістичного суспільства.

Та найбільш відчутні зміни у роки побудови розвинутого соціалістичного суспільства в ЧССР (1971-1980) відбулися в кількісному складі робітничого класу. Динаміка росту чисельності робітників у країні в 70-ті роки була миття, ніж в 60-ті (у 1961 - 1970 рр. чисельність зросла на 20, в 1970-1978 рр. - на 11 %). Питома вага робітників серед економічно, активного населення зросла з 52,2 % в 1961 р. до 57,7 % в 1970 р. і лише до 58,8 % у 1978 р.⁹

Ці тенденції зумовлені розвитком матеріально-технічної бази виробництва. Так, основні виробничі фонди в ЧССР збільшилися за десятиріччя (1970-1980) на 73 %, фондоозброєність праці одного промислово-виробничого робітника зросла на 72, енергоозброєність - на 32. У промисловості здійснюється перехід до автоматизованого виробництва - в 1980 р. 58,4 % машин і механізмів на промислових підприємствах були вже частково або повністю автоматизовані (1970 р. - 56,3

З іншого боку, в країні майже вичерпані вільні трудові ресурси. За питомою вагою зайнятих серед працездатного населення Чехословаччина вийшла на одне з перших місць у світі. Трудові ресурси поповнюються за рахунок природного відтворення. На виробництво залучаються пенсіонери і жінки-домогосподарки. Тому в 70-ті роки змінилися джерела поповнення робітничого класу ЧССР. Його ряди поповнюються в основному молоді люди. При цьому переважають процеси самовідтворення робітничого класу. Тобто основна частина поповнення - молодь з робітничих сімей.

Як результат структурних змін у народному господарстві ЧССР, що відбулися під впливом науково-технічної революції та поглиблення міжнародного соціалістичного розподілу праці, йде перерозподіл трудових ресурсів і працюючих між сферою матеріального виробництва і невиробничою сферою (на користь останньої), між сільським господарством і промисловістю, між галузями промисловості тощо. Дані процеси у взаємодії з науково-технічним прогресом та вдосконаленням соціалістичних виробничих відносин привели до зміни кількісних пропорцій між основними загонами робітничого класу ЧССР.

Численним залишається індустріальне ядро робітничого класу ЧССР. Але прискорений розвиток галузей невиробничої сфери і виробничої інфраструктури призвів до зниження питомої ваги заgonу індустріальних робітників і швидкого зростання чисельності робітників третього заgonу (більш ніж удвічі). Науково-технічним прогресом та структурними змінами в економіці ЧССР обумовлено зменшення аграрного заgonу робітничого класу в 70-ті роки майже на 40 %.

Аналіз структури робітничого класу ЧССР свідчить, що співвідношення між його основними галузевими загонами поступово стабілізуються під впливом науково-

⁹ Развитие рабочего класса..., с. 508.

¹⁰ Статистический ежегодник стран - членов СЭВ, 1981, с. 49, 122, 124. И Statistické ročenky & SR, 1981, з. 243.

Т а б л и ц я І. Робітничий клас ЧССР в 1961-1978 рр.¹²

Робітники	1961		1970		1978	
	(тис. чоловік)	%	(тис. чоловік)	%	(тис. чоловік)	%
Всього	3 361	100	40029	100	4 471,7	100
З них занято						
в промисловості і будівництві	2 292	68,2	2 421	60,1	2 517,3	56,3
в СІЛЬСЬКОМУ господарстві	296	8,8	363	9,0	228,1	5,1
в інших галузях	773	23,0	1 145	30,9	1 726,3	38,6

технічного прогресу. Прискорене зростання третього загону, особливо робітників невиробничої сфери, можна пояснити невисоким рівнем використання досягнень НІР у цих галузях і обумовленою цими факторами специфікою праці. Але найголовніше, турбуючись про задоволення потреб трудящих, суспільство розвиває сферу послуг, освіти, культури, охорони здоров'я, науку, куди залучаються додаткові контингенти робітників. Крім того, ця тенденція свідчить, що виробнича діяльність робітничого класу ЧССР охопила всі галузі суспільства. Високий виробничий потенціал чехословацького робітничого класу обумовлений і тим, що значну кількість робітників сконцентровано в багатогалузевій промисловості ЧССР.

Промислові робітники - абсолютна більшість індустріального ядра робітничого класу ЧССР. Невисокі темпи росту чисельності промислового робітничого класу зумовлені впливом науково-технічної революції, інтенсифікації виробництва, а останнім ча-

Т а б л и ц я 2. Середньорічна чисельність промислово-виробничих робітників у державній та кооперативній промисловості ЧССРіЗ*

Робітники	1960	1970	1980
Всього (тис.чоловік)	1 700	1 923	2 038
Індекси росту			
1960 р. - 100	100	113,1	119,9
1970 р. - 100	88,4	100	105,98

сом - вигодами міжнародного соціалістичного розподілу праці. Саме соціалістична економічна інтеграція сприяла прискореному росту машинобудівного виробництва (чисельність робітників машинобудівної і металообробної промисловості зросла в 1960-1980 рр. на 34,1 %), електроенергетики (ріст чисельності робітників - на 43,7 %), хімічної і гумово азбестової промисловості (ріст - 51,5 %) . Але розширення виробництва, за яким ЧССР спеціалізується і кооперується в рамках РЕВ, дозволяє скорочувати економічно невідгідне виробництво, переміщувати робітників у нові перспективні галузі, наприклад електротехніку і електроніку, виробництво устаткування атомних електростанцій. Крім того, спеціалізація і кооперація ведуть до росту продуктивності праці робітників і економії робочої сили.

Під впливом науково-технічного прогресу і процесів соціалістичної економічної інтеграції продовжується концентрація виробництва і робітничого класу всіх галузевих загонів. Лише в 1970-1980 рр. питома вага промислових робітників, зайнятих на середніх (1-5 тис. робітників) та великих (більше як 5 тис.) підприємствах, зросла з 90,1 до 91,1 %, при цьому в 1980 р. 26,5 % робітників промисловості працювали на підприємствах з кількістю робітників понад 5 тис. чоловік, які становили 6-7% загальної кількості промислових підприємств¹⁵. Середня кількість робітників на одному промисловому підприємстві зросла за десятиріччя з 2017 до 2127 чоловік. Підвищувались також концентрація аграрного загону робітничого класу ЧССР - в 1970 р. в середньому 513 робітників в одному держгоспі, в 1980 р. -

¹² Развитие рабочего класса..., с. 508.

¹³ Статистический ежегодник стран - членов СЭВ, 1981, с. 131.

¹⁴ Статистический ежегодник стран - членов СЭВ, 1981, с. I31-I32..

¹⁵ Statistics rocenka CSSR, 1971, в.234 і S-tatisticke rocenka CSSR, 1981, 341.

678 робітників¹⁶. Вільш низький рівень концентрації робітників, зайнятих у галузях виробничої інфраструктури і невиробничої сфери, але й вона, наприклад у сфері торгівлі та громадського харчування, зростає¹⁷.

Проаналізовані процеси свідчать, що продовжується зближення основних галузевих загонів робітничого класу ЧССР за кількісними характеристиками. Одночасно відбуваються і процеси зближення основних професійно-кваліфікаційних груп чехословацьких робітників, породжені змінами в характері праці під впливом науково-технічного прогресу.

Т а б л и ц я 3. Професійно-кваліфікаційна структура чехословацьких робітників у 1959-1979 рр. " "

Рік	'Висококваліфіковані	Середньо-кваліфіковані	Некваліфіковані і допоміжні
1959	8	25,0	18,2
1962	57,8	23,5	18,7
1967	58,5	23,4	18,3
1971	58,0	23,3	18,7
1974	59,2	22,8	18,0
1979	60,6	25,5	13,9

Тенденція абсолютного й відносного зменшення групи некваліфікованих і допоміжних робітників простежувалася вже в 60-ті роки, її зростання на початок 70-х зумовили негативні для економіки наслідки кризи 1968-1969 рр. З часу ПУ з'їзду партії КПЧ взяла курс на підвищення продуктивності праці через впровадження досягнень науково-технічного прогресу і зростання професійної

кваліфікації робітників, на повне використання інтенсивних факторів. Головна увага приділялась розвитку системи підготовки освічених, висококваліфікованих робітничих кадрів. Тому з 1973 р. почалася перебудова системи фабрично-заводської освіти (ФЗО), випускники якої стали головним джерелом поповнення робітничого класу.

В умовах НІР освіта стає ядром професійної кваліфікації робітників. Освітній склад робітничого класу ЧССР на початок 70-х років вже не відповідав вимогам нового етапу розвитку країни. Хоча сформувалась навіть група робітників з середньою спеціальною і вищою освітою ("робітники-інтелігенти"), більшість чехословацьких робітників мала лише незакінчену середню освіту з професійною підготовкою. Навчальні заклади системи ФЗО давали цю неповну середню освіту своїм випускникам, і тому молоді робітники не могли далі підвищувати свій освітній рівень (не маючи повної середньої освіти, не могли поступати в середні спеціальні і вищі учбові заклади). З 1976 р. почалася реорганізація всієї системи народної освіти, ядром якої є перехід до обов'язкової середньої освіти всієї молоді країни. В рамках системи ФЗО за прикладом СРСР та інших соціалістичних країн було створено середні професійно-технічні училища, серед них чотириохрічні ПТУ з екзаменом на атестат зрілості, які дають випускникам - молодим робітникам повну середню освіту. В 1980 р. в ШУ з екзаменом на атестат зрілості навчалось вже 45,5 тис. майбутніх робітників¹⁸. За період з 1970 по 1980 р. навчальні заклади системи ФЗО підготували для різних галузей народного господарства ЧССР більш як 1 мільйон 300 тис. висококваліфікованих, освічених молодих робітників. Прихід на виробництво молодих поколінь робітничого класу ЧССР з середньою освітою і високим рівнем професійної кваліфікації веде до зростання групи висококваліфікованих робітників і поступового зникнення груп некваліфікованих робітників, а також усунення ручної некваліфікованої праці на основі механізації, автоматизації виробництва. Тобто, хоча й не так скоро, консолідується професійно-кваліфікаційна структура робітничого класу ЧССР, про що свідчить безперервний ріст кваліфікаційного і культурного рівня чехословацьких робітників в 60-70-ті роки.

¹⁶ Sttisticke rooenka CSSR, 1981, s.338.; Statisticka rooenka CSSR, 1981, e. 314

¹⁷ Вестник статистики, 1981, JS 10, с. 77.

¹⁸ Tssarova B., Snižek J. Ttyvoj kvalifikaca delnika a orovoznich oracovníks v CSSR v letech 1959-1979.- Statistika, 1981, N 4, s. 181. Statisticka rooenka CSSR, 1984, s. 572.

Результатом внутрішньої консолідації робітничого класу ЧССР є зростання його ролі в зближенні класів і соціальних груп чехословацького суспільства, в сфері соціально-класових відносин. Консолідація веде до піднесення трудової і суспільно-політичної активності робітників, знаходить відображення в діяльності авангарду робітничого класу соціалістичної Чехословаччини - Комуністичної партії Чехословаччини, в роботі органів народної влади, революційного профспілкового руху, Соціалістичної спілки молоді та інших громадських організацій.

Створення соціально-однорідного суспільства можливе лише на наступному етапі - етапі розвинутого соціалізму, та зачатки його творення помітні в ЧССР і на сучасному етапі. Головну роль у розвитку соціально-класових відносин і соціально-класової структури чехословацького суспільства відіграє робітничий клас.

С. І. Мітрянєва

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В УМОВАХ НІР

Соціальна структура суспільства ЧССР зазнала певних змін у ході свого розвитку, на сучасному етапі побудови розвинутого соціалізму досягла ступеня зрілості. Суттєво змінилися кількісне співвідношення соціальних груп, їх якісні характеристики і відношення між ними.

Вивчення соціальних змін, міжкласових і внутрішньокласових відносин, принципів та основних напрямів функціонування тієї чи іншої соціальної групи на сучасному етапі має велике практичне значення. Воно дає змогу визначити ступінь розвитку соціальної однорідності суспільства, у даному випадку чехословацького, є необхідною умовою керівництва розвитком суспільства, надає конкретний матеріал для складання планів економічного і соціального розвитку країни.

В.І.Ленін зазначав, що соціальна структура суспільства і влади характеризується змінами, не усвідомивши яких не можна зробити й кроку в будь-якій галузі громадської діяльності. Обґрунтовуючи суспільну значимість цих змін, Володимир Ілліч вказував, що від їх усвідомлення залежить питання про перспективи, розуміючи під цим "основні тенденції економічного і політичного розвитку (підкреслено нами. - С.М.), - ті тенденції, рівнодіюча яких визначає найближче майбутнє країни, ті тенденції, які визначають завдання, напрям і характер діяльності всього свідомого громадського діяча"¹.

Для розв'язання цього завдання дуже важливим є ґрунтовне дослідження питань про місце і роль інтелігенції у розвитку суспільства, змін її якісних і кількісних характеристик під впливом НТР, що являє собою закономірний, результат суспільного розвитку, який поклав на порядок денний перехід від капіталізму до комунізму.

Спираючись на ленінські праці та документи КПРС і КПЧ як на методологічну основу, зокрема на рішення XXV і XXVI з'їздів КПРС і XV і XVI з'їздів КПЧ, виступи партійних і державних діячів Радянського Союзу і Чехословаччини, вивчивши спеціальну літературу з цього питання, автор даної статті робить спробу визначити зміни, які відбуваються в житті і діяльності інтелігенції Чехословаччини на етапі будівництва розвинутого соціалістичного суспільства під впливом НТР. Аналізуючи вказані питання, ми виходили з того, що інтелігенцію не слід абсолютизувати як особливу соціальну групу, одночасно вважаємо, що не існує підстав забігати вперед у висновках про соціальні процеси, які мають ще бути забезпечені триваллою роботою. Важливою умовою дослідження даної теми є чітке визначення самого поняття "інтелігенція". Слід зазначити, що в нашій науковій літературі єдиного загальноприйнятого визначення інтелігенції соціалістичного суспільства немає*.

¹ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т. 20, с. 176,

* у світовій літературі існує більш як 50 визначень інтелігенції.

До того ж у працях з цієї тематики містяться лише ті критерії (і то не завжди всі), які застосовуються для визначення поняття інтелігенція взагалі, хоч відомо, що інтелігенція соціалістичного суспільства - зовсім нова за своїм характером і змістом соціальна група, яка докорінно відрізняється від буржуазної інтелігенції. Державна статистика Чехословаччини використовує для характеристики загальних даних у соціальній структурі населення категорію "службовці". У сучасній марксистсько-ленінській соціологічній літературі склалася думка, яка полягає в розчленуванні службовців на соціальну групу інтелігенції і на власне службовців.

Підкреслюючи методологічну важливість розмежування основних і допоміжних соціальних ознак при визначенні інтелігенції, ми будемо керуватися при дослідженні питання головною ознакою, за якою виділяється інтелігенція - професійна розумова діяльність. Тому інтелігенція при соціалізмі - це особлива і дедалі зростаюча група трудящих, для якої характерна професійна розумова діяльність, що потребує, як правило, повної середньої, спеціальної та вищої освіти. При цьому слід враховувати специфіку ознак, за якими інтелігенція виділяється в особливу соціальну групу. Це ознаки, пов'язані лише з професійним розподілом праці, із специфікою деяких функцій у суспільному виробництві. За деякими характеристиками, інтелігенція невіддільна від наявних двох класів соціалістичного суспільства (причому у зв'язку з безпосереднім відношенням з державною власністю вона в основному ближча до робітничого класу).

Чехословацька народна інтелігенція є однією із швидко зростаючих соціальних груп населення Чехословаччини. Її формування і розвиток переконливо свідчать про успішне здійснення в Чехословаччині культурної революції, а також про загальні досягнення соціалістичного будівництва. Місце інтелігенції у суспільстві визначається тим вкладом, який вона разом з робітничим класом і колгоспним селянством під керівництвом КПЧ вносить у розвиток народного господарства, науки, культури, у прискорення науково-технічного прогресу та перетворення у сфері духовного життя народу. Як зазначав Іустав Гусак, "...важливе місце у суспільстві займає інтелігенція, яка вносить суттєвий доробок у примноження його матеріальних і духовних цінностей, особливо в науково-технічний розвиток"⁴.

У процесі становлення і розвитку народної влади, будівництва соціалізму в Чехословаччині відбулися глибокі зрушення в чисельності і структурі інтелігенції. Перемога трудящих Чехословаччини в лютому 1948 р. над реакцією створила передумови для виголошення IX з'їздом КШ у травні 1949 р. генеральної лінії партії - курсу на побудову соціалізму.

Творчо використовуючи на практиці ленінські вказівки про шляхи створення інтелігенції нового суспільства, чехословацькі комуністи провели велику роботу по залученню останньої до вирішення актуальних соціальних і народногосподарських завдань. У братній Чехословаччині, як і в інших країнах соціалістичної співдружності, соціалістична інтелігенція формувалася шляхом залучення на сторону народної влади і перевиховання буржуазних спеціалістів; поповнювалась з рядів робітничого класу; через підготовку спеціалістів у системі середньої і вищої освіти, Планові завдання по вихованні кадрів інтелігенції виходили з розрахунку потреб різних галузей промисловості, сільського господарства і культури. Основою реалізації цих завдань було проведення культурної революції в країні. Комуністична партія Чехословаччини на чільне місце ставила завдання розширення і вдосконалення мережі народної освіти з метою залучення широких трудящих мас до знань, культури і політики.

² Микульський К.Й. Классовая структура общества в странах социализма. - М., 1976, с. 80. .

³ Амвросов А.А. От классовой дифференциации к социальной однородности-общества. - М., 1978.

⁴ Гусак Г. Избранные статьи и речи (окт. 1973 - май 1980 г.). - М., 1981. с. 796.

Під впливом НТР, а також на базі культурної революції у Чехословаччині мережу вищої освіти було реорганізовано і розширено відповідно до потреб швидкого розвитку економіки і з урахуванням необхідності створення кадрів соціалістичної інтелігенції.

Процес швидкого збільшення інтелігенції в Чехословаччині тісно пов'язаний з суттєвими змінами в її соціальному походженні. Якщо 2/3 старої інтелігенції становили спадкоємна інтелігенція і нащадки панівних класів, то крізь нову (близько 50 %) - це вихідці з робітничого класу і кооперованого селянства. Значна частина сучасної інтелігенції починала трудову діяльність з робітничих професій або є вихідцями з робітничих і селянських родин⁵. У 1967 р., наприклад, категорія спеціалістів налічувала 45 % робітників, які починали працювати робітниками, а 47 % були вихідцями з робітничих родин⁶. Ця важлива риса соціалістичної інтелігенції найбільше зумовлювалася демократичною політикою у галузі освіти, наданням реальних можливостей вихідцям з робітничого класу і трудового селянства дістати середню і вищу освіту.

Слід зазначити, що питома вага вихідців з робітничих родин у відповідних формах навчання практично протягом усього періоду соціалістичного будівництва має тенденцію зростати - в 1974/75 навчальному році діти робітників становили 61,7 % учнів середніх шкіл і 44,6 % студентів вузів⁷.

У той самий час для соціальної групи інтелігенції Чехословаць є характерним високий рівень її самовідтворення (наприкінці 70-х років він становив 63,6 %) ⁸. Поєднання росту керівної ролі робітничого класу в процесі відтворення соціальної групи інтелігенції з розвитком традицій комуністичної освіти, що передається від генерації до генерації, - ось дві основні риси цього процесу, що становлять єдине ціле.

У ході будівництва соціалізму КПЧ приділяла першочергову увагу питанням загальної і професійної освіти, вбачаючи цю область як важливу сферу соціального розвитку трудящих, формування умов для підвищення їх трудової і суспільної діяльності, для росту соціальної зрілості суспільства в цілому.

Про підвищення рівня освіти цієї частини населення Чехословаччини, що має 14 і більше років, свідчать такі дані. Якщо у 1950 р. питома вага осіб з вищою освітою в загальній чисельності населення, старшого 14 років становила 0,9 %, у 1961 р. - 2 %, то в 1973 р. вона досягла 3,3 %; із загальною середньою освітою відповідно 1,6, 2,8 і 3,6 %; із середньою - 2,1, 5,6 і 9,8 % ⁹.

Завдяки цьому чехословацьке народне господарство має нині значні ресурси кваліфікованої робочої сили. На тисячу робітників у соціалістичному секторі народного господарства в 1973 р. припадало 211 спеціалістів (у тому числі з вищою освітою 46 чоловік), тоді як у 1953 р. - лише 24 спеціалісти (з них 15 з вищою освітою) ¹⁰. Загальна кількість робітників розумової праці (це поняття відноситься у даному випадку до поняття "службовці" та "інтелігенція" в широкому розумінні слова) збільшилася за період з 1953 по 1973 р. з 421 тис. до 1 млн 533 тис. чоловік ¹¹, а в 1980 р. перевищило 2 млн., або, іншими словами, їх доля серед на-

⁵ Chervit P., Linhart J., Vecernik J. Socialne tridni struktura Ceskoslovenska.- Praha, 1978, s. 212.

⁶ Социальная политика коммунистических и рабочих партий в социалистическом обществе. - М., 1979, с. 637.

⁷ Charvat F. Socialni struktura social isticke snoleSnosti a'jeji vyuvi v Ceskoslovensku.- Praha,- 1979, a. 183.

⁸ Там же.

⁹ Социальная политика коммунистических и рабочих партий в социалистическом обществе, с. 641.

¹⁰ Там же.

¹¹ Rosko R. K niektorým aspektom rozvoja ceskoelovenskej inteligencie.- Sociologia, 1978, roc. 10, S. 1, s. 64.

т ?

селения країни досягла майже 25 % . Разом з робітничим класом соціалістична інтелігенція в складі населення ЧССР у 1980р. займала 90,6 . Уже цей один показник свідчить про швидке нагромадження економічного та інтелектуального потенціалу чехословацького суспільства. Це є ще одним підтвердженням зробленого на XVI з'їзді КПЧ висновку про закономірність швидкого зростання інтелігенції в сучасних умовах, що є результатом політики партії, спрямованої на всебічне прискорення науково-технічного прогресу, дальше підвищення культури і освіченості народу¹⁴.

У безпосередньому зв'язку з внутрішньо-структурними змінами галузевого характеру в складі інтелігенції відбувалися зрушення в її професійних категоріях, тобто у поділі за спеціальністю. Якщо в буржуазній Чехословаччині серед дипломованих спеціалістів найбільшою була питома вага адвокатів, педагогів, бібліотечних працівників, то в соціалістичній Чехословаччині (особливо за останні роки) вони поступилися своїм місцем інженерам, технікам, науковцям, збільшення підготовки яких зумовлювалося потребами науково-технічної революції. Адже докорінні зміни у засобах праці і технології виробництва немислими без активної участі в них інженерно-технічної інтелігенції.

Про внутрішню структуру чехословацької інтелігенції дає уявлення приведена нижче таблиця.

Група	Внутрішня стататура інтелігенції ЧССР (дані			З даних таблиці видно, що соціальної шупи інтелігенції є група інженерно-технічних працівників, питома
	ЧССР	ЧСР	ССР	
Інженерно-технічні працівники	68,1	69,4	64,3	довить майже 70 % всієї інтелігенції. Суттєве збільшення питомаї ваги інженерно-технічної інтелігенції, безпосередньо зайнятої у матеріальному виробництві, дуже важливо. Ця тенденція продовжує діяти і тепер. Інженерно-технічна інтелігенція, яка входить у колективи промислових підприємств, будов, єдиних сільськогосподарських кооперативів, ¹ разом з робітниками і працівниками села створює матеріальні цінності. За умовами праці і психології вона найбільше стоїть до робітників і селян. По-перше, вона є безпосереднім провідником науково-технічного прогресу в усі галузі народного господарства; по-друге, інженерно-технічна інтелігенція виступає як організатор виробничого процесу; по-третє, зростає її значення в комуністичному вихованні трудових колективів. Значна частина інженерів та техніків очолює гуртки та семінари з економічних питань і політичного навчання. Число інженерно-технічних працівників у соціалістичному секторі народного господарства у 1980 р. становило 675 тис. чоловік (1976 р. - 650 тис.) .
Науковці	5,6	5,9	4,9	
Робітники адміністративного управління, шкіл, медичних закладів та ін.	2,6	2,8	2,1	
	23,7	21,9	28,3	

Швидко зростають лави наукової інтелігенції. Важливим напрямом впливу НТР на розвиток інтелігенції є посилення ролі науки, без якої неможливий технічний, економічний і соціальний прогрес суспільства- Це пояснюється тим, що комуністичне будівництво, яке здійснюється свідомо, цілеспрямовано й планомірно, вимагає наукового підходу до розв'язання всіх його завдань. Тому наука набуває особливо го значення у піднесенні продуктивних сил країни, стає важливим фактором науко-

¹²Novamyel, 1981, 5. в. 33.

Статистический ежегодник стран - членов Совета Экономической Взаимопомощи, 1980, с. 14.

¹⁴ XVI съезд Коммунистической партии Чехословакии.- М., 1982, с. 42.

V Charva't P. Socialni struktura socialisticko^ epolecnosti 'e os;jf vyvoj u Ceskoalovensku, в. 183.

¹⁶ Statietike, 1981, 5.11, s.507.

во-технічного прогресу, що й зумовлює високу суспільну роль наукової інтелігенції, а отже, й швидкі темпи її зростання.

Слід сказати, що небувалого розквіту досягла чехословацька наука за роки народної влади. Якщо у 1945 р. в усіх сферах науки налічувалось 3 тис. чоловік, то тепер лише в Словаччині 35 тис. науковців.

У 1952 р. було створено Чехословацьку Академію наук, а через рік - Словацьку Академію наук. До того часу в країні діяли сім науково-дослідних інститутів. За порівняно короткий час мережа науково-дослідних установ зросла в 20 разів, а кількість працівників у ній - більш як у 10 разів. Нова організація наукових досліджень створила сприятливі умови для вільного і всебічного розвитку науки, для успішного вирішення завдань, які поставило на порядок- денний соціалістичне будівництво.

Сьогодні в Чехословаччині діє близько 400 самостійних науково-дослідних і експериментальних організацій, у тому числі 143 учбових заклади Академії наук. З 55 тис. працівників, зайнятих у науково-дослідній сфері, 14 тис. працюють в установах Чехословацької Академії наук. У системі вищої школи проводиться понад 30 % фундаментальних досліджень¹⁷.

Сучасну дослідно-експериментальну базу ЧССР за масштабами можна порівняти з промислово розвинутими країнами. На неї щорічно виділяється більш як 1 млрд. крон (3,6 % національного доходу країни). Особливістю і головним завданням сучасного етапу формування державної політики в галузі науки є поєднання переваг соціалізму з досягненнями науково-технічної революції. У матеріалах травневого (1974 р.) Пленуму ЦК КПЧ, присвяченого питанням науково-технічного розвитку народного господарства ЧСР, зазначено: "Повне оволодіння науково-технічним розвитком в умовах соціалізму є одним з вирішальних факторів перемоги над капіталізмом" Досягнення цього Комуністична партія Чехословаччини розглядає "як революційне завдання робітничого класу, селянства і інтелігенції, всього... суспільства у цілому"¹⁸.

На XVI з'їзді КПЧ зазначалось, що розвиток чехословацької науки і надалі буде пов'язаний з прогресом науки та техніки країн РЕВ, -і насамперед з СРСР.

Таким чином, прогресивні результати НТР виявляються в тому, що в загальній кількості інтелігенції збільшується питома вага осіб, зайнятих науковими розробками. Можна припустити, що темпи росту наукової інтелігенції будуть зберігатися. Вимоги НТР, підвищення ефективності науки, її ролі в розвитку виробництва вимагають дальшого вдосконалення наукових досліджень і розширення знань, особливо в тих підгалузях, де наукові досягнення відкривають можливості для вирішення перспективних проблем, пов'язаних із будівництвом розвинутого соціалістично-

19

го суспільства .

Крім інженерно-технічної та наукової інтелігенції за роки народної влади швидкими темпами росли ті її групи, що забезпечували першочергові потреби суспільства: навчання і виховання, охорони здоров'я. За темпами зростання на першому місці стоять лікарі. За 1960-1980 рр. їх кількість збільшилася більш як удвічі, в результаті чого був досягнутий високий рівень обслуговування населення²⁰.

Першочергове завдання культурної революції - досягнення загальної освіти, що в свою чергу зумовлюється вимогами НТР, - збільшити кадри вчителів. За 1960-1980 рр. чисельність педагогічних кадрів зросла з 92,9 до 99,1 тис. чоловік²¹. Важливим загоном інтелігенції є робітники державного управління і суспіль-

¹⁷ Научно-техническая политика стран социализма. - М., 1977, с. 212.
Rude pravo, 1974, 16 kvet.

¹⁸ ОУХУ съезд Коммунистической партии Чехословакии. - М., 1977, с. -216.
Статистический ежегодник стран - членов СЭВ, 1981, с. 444. -

²¹ Там же, с. 423.

них організацій (партійний апарат, керівники органів державного і суспільного управління, молодіжних, профспілкових та інших організацій тощо).

На XV і XVI з'їздах КПЧ підкреслювалося, що суспільне значення інтелігенції буде і надалі підвищуватися. Тому КПЧ приділяє велику увагу проблемі вдосконалення управління процесами розвитку інтелігенції: визначенню раціонального співвідношення потреб у спеціалістах вищої та середньої кваліфікації в масштабах всієї країни, в галузевому і територіальному розрізі; своєчасному внесенню коректив у номенклатуру спеціальностей з орієнтацією на підготовку таких груп спеціалістів, які б забезпечили розвиток найперспективніших галузей народного господарства, науки, техніки і культури відповідно до вимог НТР. Серед основних факторів, які будуть формувати чехословацьку інтелігенцію у 80-90-ті роки, є подальший розвиток НТР, зростання значення освіти як фактора суспільного життя, вдосконалення адміністрації у всіх її формах.

У своїй політиці щодо інтелігенції КПЧ враховує необхідність її подальшого розвитку, проявляє постійну турботу про умови її праці, рішуче бореться як проти недооцінки, так і переоцінки ролі інтелігенції у будівництві розвинутого соціалістичного суспільства.

Таким чином, у ході реалізації курсу КПЧ на будівництво соціалістичного суспільства сформувалась і продовжує формуватися чехословацька соціалістична інтелігенція. Її створення є результатом прояву в Чехословаччині загальної закономірності соціалістичного будівництва - культурної революції. Під впливом НТР мали місце кількісні і якісні зміни в чехословацькій інтелігенції* вона перетворюється в багаточисельну групу населення ЧССР. У розвитку інтелігенції виявляється прямий взаємозв'язок між досягнутим рівнем соціально-економічного розвитку, кількісним і якісним рівнем кадрів з вищою освітою. Звідси - об'єктивна необхідність подальшого розвитку інтелігенції і підвищення її суспільного значення.

С. Д. К а і р о в

СВЯТКУВАННЯ ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ В ЕГО СЛАВІЇ У ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ (1941-1943)

Актуальність даної теми зумовлена величезним впливом Великого Жовтня, ленинських ідей на трудящих Югославії у їх боротьбі за національну незалежність і соціальне визволення, що особливо посилилися в роки другої світової війни. В радянській історіографії це питання висвітлено недостатньо¹, мало розроблене воно і югославськими істориками².

В результаті Липневого повстання наприкінці вересня 1941 р. на визволеній території Західної Сербії було утворено "Ужичку республіку". Органи народної влади разом з штабами партизанських загонів і під керівництвом КПЮ здійснювали революційні заходи, у тому числі¹ проводили ідейно-виховну роботу в масах, складовою частиною якої була пропаганда досягнень першої країни соціалізму, героїчної боротьби Червоної Армії, значення перемоги Великого Жовтня для народів Югославії.

7 листопада 1941 р. в статті "Комуністична партія Югославії в сучасній народно-визвольній боротьбі" Й.Броз Тіто писав, що, вивчаючи праці В.І.Леніна і діяльність більшовицької партії щодо керівництва масами в революції, "комуністи Югославії... вчаться у героїчної ВКП(б). Вони використовують досвід ВКП(б)... у боротьбі за визволення"⁰.

¹ Славин Г.М. Как трудящиеся Югославии праздновали годовщины Великого Октября. - Сов. славяноведение, 1977, с. 51-64.

² Живковий Н. Ужичка республіка прославля Октобарску революцију : Репортажа о свечаности. Народни музеј и "Вести". - Титово Ужце, 1967; Радовановић.Ј. 67 дана Ужичке републике. - Београд, 1961, с. 187-192.

³ Броз Тито И. Избр. статьи и речи. - М., 1973, с. 89.

В обстановці, що склалась у 1941 р., КПЮ надавала великого значення святкуванню річниці Жовтневої революції. Як найдорожче свято її відзначали в усіх кряях Югославії, особливо в Сербії і Чорногорії, де збройне повстання 1941 р. набуло найширшого розмаху.

Підготовку і святкування 24-ї річниці Великого Жовтня КПВ перетворила в широкую політичну кампанію по мобілізації мас на посилення боротьби проти фашистських окупантів та їхніх посібників. Ця політична кампанія як найважливіша ідеологічна робота в період повстання систематично висвітлювалася на сторінках газети "Борба" – органу ЦК КПЮ – та в іншій пресі. Так, 30 жовтня 1941 р. "Борба" опублікувала заклики ЦК КПЮ до 24-ї річниці Великого Жовтня⁴. У них підкреслювалося значення-Великої Жовтневої соціалістичної революції для народів Югославії, популяризувалися антифашистська боротьба радянських партизанів, високий патріотизм "братньої слов'янської Росії"⁵. Номер "Еорби" за 7 листопада 1941 р. був повністю присвячений річниці соціалістичної революції у Росії. Газета відзначала самовідданість радянської молоді, яка є прикладом для югославської⁶.

Значну увагу святкуванню 24-ї річниці Великого Жовтня приділяли комуністи Чорногорії. Напередодні знаменної дати ряд партійних комітетів цього краю звернувся з відзовами до партизанів і населення. Так, 3 листопада 1941 р. Чорногорський Крайовий комітет КПЮ опублікував відозву, в якій зазначалося, що під керівництвом партії Леніна "Радянська країна стала надією всього пригнобленого людства"⁷.

У наказі Головного штабу партизанських загонів Чорногорії підкреслювалося, що день 7 листопада треба перетворити в справжнє свято, яке повинно ще тісніше згуртувати партизан з народом⁸. У ці дні планувалося провести огляд бойової готовності партизанів, прочитати лекції про значення Великої Жовтневої соціалістичної революції, миролjubну політику СРСР і його провідну роль у війні, необхідність активізації збройної боротьби. У наказі зазначалося, що святкування річниці Великого Жовтня повинно сприяти мобілізації всього народу на боротьбу за остаточний розгром фашизму⁹.

• КПЮ використовувала різноманітні форми і методи політичної роботи в масах, щоб широко відзначити знаменну дату. Наприклад, "Борба" пропонувала провести урочисті збори і вечори з використанням наочної агітації: лозунгів, плакатів, портретів, виставок¹⁰. Святкове Ужице називали "малою Москвою". Площі міст були прикрашені¹¹.

Згідно з рішеннями КПЮ, у визволених містах і селах проводилися демонстрації. Так, в Ужице відбулися парад партизанських загонів і демонстрація делегацій визволених міст, партизанський хор виконував "Інтернаціонал", революційні і бойові марші. Демонстрації закінчувалися мітингами, урочистими зборами і вечорами¹². Подібна політична робота провадилася комуністами Хорватії, Чорногорії та інших країв Югославії¹⁰.

⁴ Историзски Архив Комунистичке партије Зугославије. –Београд, 1949, т.І, кн> . І., с. 98-99 (далі – ІА ВД(; Октобар у Зугослави)И, 1918-1945: Избор докумената о годишницама Октобра. – Београд, 1967, с. 514-516.

⁵ ІА КПЗ, т. І, кн>. І, с. ПО.

⁶ Исто, с. 133, 135, 141; Октобар у Зугослави^и..., с. 557.

⁷ Збвоник докумената и података о Народаосакободалачком рату Зугословенских народа. – Београд, 1950, т.3, кн>. І с. 109 (далі – 36. ДО НОРУН); Октобар у Зугослави]и..., с. 542.

⁸ 36. ДО'КОРШ, т. 3, кн> І, с. 102.

⁹ Исто, с. 103.

¹⁰ ІА КПЗ, т. І, кн>. І, с. ПО.

¹¹ Там же, с. 206, 303, 304; Жизковий Н. Назв. дело, с. 31-70.

¹² ІА КПЗ, т. І, кн>. І, с. 264,265; Октобар у Зугослави^и..., с. 546.

¹³ 36. ДО НСЕЈ.Н, т.5,кн.2,док.79; Устанак народа Зугослави^е, 194Г : Зборник.Пишу учесници. – Београд,1964,кн .2, с.294; Четрдесет прва: Устанак народа .Зугославиѣ. – Београд, 1361, с. 741.

Велика ідейно-вяховна діяльність КПЮ в масах, здійснена югославськими комуністами напередодні і в дні святкування 24-ї річниці Великого Жовтня, сприяла посиленню політичної і бойової активності партизан і населення. Збільшився вплив добровольців у загони повстанців, зросли матеріальна допомога і моральна підтримка народно-визвольного руху. Підтвердження цього знаходимо на сторінках газети "Ворба" від 13 листопада 1941 р., в якій повідомляється про активізацію бойових операцій у Сербії, Чорногорії, Хорватії та інших землях країни¹⁴. У відповідь на заклики КИЮ патріоти в ці дні відзначали славне свято посиленням ударів по ворогу. Так, напередодні знаменної дати сербські партизани завдали поразки німецьким окупантам поблизу міст Валево і Кралево, знищивши 300 гітлерівців і підбивши два танки¹⁵. 7 листопада 1941 р. Другий Шумадійський загін пустив під укіс три поїзди, у тому числі бронепоезд¹⁶. У результаті активних дій партизан Чорногорії італійські фашисти втратили загалом вбитими і пораненими 1200 чоловік і було захоплено в полон 4 тис. ворожих солдат і офіцерів¹⁷.

У відповідь на заклик Компартії патріоти Хорватії і Лалмації піднімалися на повстання, влаштовуючи диверсії на залізницях¹⁸. Так, на лінії Спліт - Загреб незабаром після 7 листопада партизани висадили в повітря італійський військовий ешелон, внаслідок чого було вбито і поранено 200 окупантів. Пущено під укіс поїзди і на інших залізницях Хорватії¹⁹.

У Боснії повстанці звільнили чималу територію, оточили Сараєво, знищили шість фашистських літаків. У Словенії робітники-партизани Трбовля, Камніка і Шоштани вбили 10 і поранили 200 гітлерівців, а також вивели з ладу два промислових підприємства.

Успішна боротьба патріотів Югославії знаходила палку підтримку радянського народу²¹. Так, у "Ворбі" від 13 листопада 1941 р. друкувався уривок промови К.Є.Ворошилова, виголошеної у Куйбишеві 7 листопада, в якій давалася оцінка героїчної боротьби югославських партизанів. К.Є.Ворошилов підкреслював, що вона є прикладом визвольного руху для слов'янських народів²².

Успіх бойових операцій в Сербії, Чорногорії та інших краях Югославії чимало мірою демонстрував ефективність організаційної та ідейно-політичної роботи комуністів. Серед партизанів розповсюджували роман М.Островського "Як гартувалася сталь". У важкій ролі найхоробрішому партизану присвоювалося почесне ім'я Павла Корчагіна.

Революційна тематика вечорів і концертів сприяла піднесенню бойового духу партизанів. Про це свідчить, наприклад, героїчний подвиг бійців робітничого батальйону при обороні Ужице в листопаді 1941 р., які затримали гітлерівців і ціною власного життя забезпечили евакуацію поранених і Верховного штабу²⁴.

Велику роль у бойових успіхах партизанів відіграла діяльність органів народної влади, які напередодні і в дні святкування 24-ї річниці Великого Жовтня у відповідь на заклики ЦК КПЮ посилити організацію матеріальної допомоги населення партизанам під лозунгами "Вре для партизанів!", "Все для фронту!". Так, Народ-

¹⁴ УА. КПЗ, т. I, кн. I, с. 257.

¹⁵ Исто, с. 115, 191, -302.

¹⁶ Там же, с. 214, 232.

¹⁷ Там же, с. 115, 270, 271.

¹⁸ ИА КПЗ, т. I, кн. I, с. 160, 228, 280.

¹⁹ Исто, с. 323, 331.

²⁰ Там же, с. 212, 226, 286,

²¹ Там же, с. 260; 321.

²² Правда, 1941, II нояб.; ИА КП, т. I, Кит. I, с. 250, 251.

²³ Ж КПЗ, т. I, кн. I, с. 168-169; Устанак народа Зугославије, 1941 : Зборник. Пишу учесници. - Београд, 1963, кн. 3, с.36; Живковий Н. Назв. дело, с. 62.

²⁴ Устанак народа Зугославије, 1941, кн. 3, с. 28-29.

но визвольний комітет Ужице провів збір коштів на допомогу пораненим і хворим. Багато лікарів, медсестер і санітарок добровільно чергували у Будинку Червоного Хреста²". Трудящі "Ужипької республіки" і Санджака збирали все необхідне в Народно-визвольний фонд для постачання партизанів*³. З цією самою метою на визволеній території Західної Сербії було налагоджено господарське життя, працювали підприємства"⁴ Патріоти Словенії зібрали у фонд визвольної боротьби 20 млн. динарів⁸.

Крім того, органи народної влади піклувалися про поповнення партизанських загонів новими бійцями, а також про постачання їх зброєю і боеприпасам. Патріотична молодь добровільно вступала до партизанів. У результаті великої політичної роботи КПЮ на селі з допомогою народно-визвольних комітетів, викриття зрадництва Д. Михайловича селяни йшли від четників і підтримували партизанів, нащо>чи їм матеріальну допомогу²⁴.

На час святкування 24-ї річниці Великого-Жовтня повстанці звільнили велику територію з населенням більше як 1 млн. чоловік⁹. Це забезпечило чималу економічну базу для постачання партизанів і сприяло зростанню визвольного руху.

Не менш урочисто відзначили югославські патріоти і 25-у річницю Великого Жовтня⁵¹. 7 листопада 1942 р. ЦК КПЮ звернувся з відозвою до народів Югославії⁰. В цей самий день "Борба" повідомляла, що "у вогні визвольної війни вику>вався союз народів Югославії і СРСР"⁰⁰.

У зв'язку зі знаменним ювілеєм Й.Броз Тіто від імені КПЮ, Національно-визвольної армії Югославії (НВАЮ) і народу привітав Радянський Союз, виражаючи при цьому віру в перемогу над фашистськими загарбниками і підкреслюючи, що "ніхто і ніколи не зможе обірвати... зв'язки між народами Югославії і народами Радянського Союзу, які загартовуються у важкій кровопролитній боротьбі"⁰⁴. А в наказі командувача від 7 листопада 1942 р. говорилося про героїчну боротьбу югославських партизанів і підкреслювалося: "Разом з радянським народом, з героїчним союзником Червоною Армією і партизанами Радянського Союзу ми вже 17 місяців боремося проти фашистських окупантів і їх слуг... Це наш обов'язок перед нашими народами, це наш обов'язок перед братнім Радянським Союзом, який несе майже весь тягар цієї кривавої війни". Й.Броз Тіто закликав трудящих Югославії знищувати окупантів, усташів і четників, руйнувати залізниці, підприємства, рудники, мооти. Партизанські загони, продовжував Тіто, перетворилися на справжню народну армію³⁶. В день великого свята командувачий запевняв югославський народ, що партизани боротимуться до останньої краплини крові, поки не знищать ворога⁰.

У статті Й.Броз Тіто "Чверть століття Великого Жовтня", опублікованій у газеті "Борба" 7 листопада 1942 р., зазначалося: "Кожний успіх героїчної Червоної Армії знаходить радісний відгук у серцях наших народів і борців народно-визволь-

²⁵ ИА КПЗ, т. I, кнъ. Г, с. Ц2, 113. •

²⁶ Исто, с. 128, 214, 215, 271, 273, 294, 314.

²⁷ Там же, с. 91-93, 242, 288, 295, 327; Устанак народа Дугославије, 1941, кй . 2, с. 255-257.

²⁸ ИА КПЗ, т. I, кн> . I, с. 235.

²⁹ ИА КУЈ, т. I, кн> . I, с. 142-144, 272, 273.

⁸⁰ Исто, с. 295.

Там же, кн> . 2, с. 209.

³² Там же, с. 134-137.

³³ Там же, с. 149-150.

³⁴ Борба, 7-го новембар 1942; ИА КПЗ, т. I, кн, . 2, с. 138-140.

³⁵ 36. ДІ НОРЗН, т. 2, КЮ . I, с. 201.

[^] Исто, с. 201-202.

³⁷ Там же, с. 202.

но! партизанської і добровільної армії Югославії. Кожний успіх нашої Партизанської добровільної армії знаходить радісний відгук у серцях всього радянського народу"³⁸.

Про безмежну віру трудящих у могутність СРСР згадує також один з керівників визвольного руху в Югославії Р.Чолакович .

На честь ювілею, як і в період святкування 24-ї річниці Великого Жовтня, КПЮ використала різні форми і методи політичної роботи серед населення. Так, велику роботу по пропаганді ідей Жовтневої революції і ленінізму провела Белградська підпільна організація КПЮ. Були надруковані відозва КПЮ від 7 листопада 1942 р., доповіді й накази, присвячені річниці Великого Жовтня, "Історія ВКП(б)" та інші пропагандистські матеріали про соціалістичну революцію. Вони швидко й широко розповсюджувалися в Белграді і за його межами .

Напередодні 25-ї річниці Великого Жовтня відновилося видання газети- "Борба", перерване наприкінці листопада 1941 р.,-та інших друкованих органів КПЮ⁴¹. Преса КПЮ закликала партизан посилювати удари по фашистських окупантах і квіслінгівцях. Так, у зверненні ЦК КПЮ до трудящих говорилося, що народи Югославії ведуть тяжку боротьбу разом з народами Радянського Союзу проти фашизму⁴².

З кожним роком зростала політична і бойова активність югославських партизан. Як і в попередньому році, напередодні і в дні святкування 25-ї річниці Великого Жовтня партизанські штаби проводили активні бойові операції. Югославські патріоти посилювали удари по ворожих гарнізонах, влаштовували диверсії на комунікаціях ворога, організовували бойові рейди.

В промові з приводу вручення Червоного прапора Першій Пролетарській бригаді в день 25-річчя Жовтневої революції Й.Броз Тіто зазначав, що на честь великого свята боснійські та хорватські партизани досягли великих успіхів, зустрівши славний ювілей новими перемогами над окупантами, усташами і четниками⁴³. Пролетарськими бригадами було звільнено значну територію у Боснії з містами Яйце і Віхач (в останньому -незабаром відбулася перша сесія Антифашистського віча народного визволення Югославії). Поширювалося повстання в Хорватії. Проводилися диверсії і в Загребі. 70 фашистських поїздів було пущено під укіс⁴⁴. Хорватські патріоти визволили м. Слунь, винищивши при цьому 130 фашистів⁴⁵. Всього восени 1942 р. в Хорватії було знищено понад 9 485 ворожих солдат і офіцерів, поранено - 2 385 і взято в полон 3 170, захоплено багато зброї⁴⁶. Напередодні 25-ї річниці Великого Жовтня партизани Калникського загону визволили з полону п'ять радянських офіцерів, про що повідомляла газета "Борба" від 23 і 27 грудня 1942 р.⁴⁷

Броз Тито И. Избр.статьи и речи, с.17-18; ИА КПЗ, -т.І.кн) .2,с.138-140.

³⁸ Чолакович Р. Записки об освободительной войне в Югославии. - М.,1965, с. 318.

⁴⁰ Београд. - Београд, 1964, с.268, 269; про-видання і вивчення ленінських праць, "Історії ВКП(б)" та іншої радянської літератури повідомляв Й.Броз Тіто, а також активний учасник визвольної війни Я.Лопічич. Див.: Броз Тито И. Избр. статьи и речи, с. 74; Лопичич З.К. Ратни дневник. - Београд, 1961, кнз Л, с. 588. Р.Чолакович вказує, що ідейною зброєю у визвольній боротьбі були "дванадцять томів зібраних творів Леніна сербською мовою, хрестоматія з ленінізму". Див.: Чолакович Р. Записки об Освободительной войне в Югославии. - М., 1965, с. 558; Див. також: ИА КПЗ, т. I, кн? . 2, с. 336; науковий працівник інституту з' вивчення робітничого руху, професор Перо Дзмянович у статті "Твори Леніна в Югославії" повідомляє, що в період визвольної війни було опубліковано більш як 230 праць В.І.Леніна окремими виданнями і 50 праць у різних збірках з урахуванням потреб революції. Див.: Югославия вчера и-сегодня. - М., 1965, с. 243.

⁴¹ ИАКПЗ, т. I, кт.. 2, с. 10.

⁴² Исто, с. 104, Ю7, 134-142, 149-150.

⁴³ ИА КПЗ, т. I, к» . 2, с. I.6I-I63, I79-I8I, 190, .191, 212, 224, 247.

⁴⁴ Исто, с. 159, 160, 164, 189, 225, 236, 237, 245, 246.

⁴⁵ 36. ДП НОРЗН, т. 2, кн) .1, с. 207.

⁴⁶ Исто, с. 203, 207, 213.

⁴⁷ ИА КПЗ, т. I, кн) . 2, с. 310, 316, 317.

На цей час формувалися нові партизанські загони і бригади. Верховний штаб почав створювати перші дивізії і корпуси з пролетарських і ударних бригад⁴⁸. НВАГО складалася з двох корпусів, восьми дивізій, 31 бригади, 36 партизанських загонів, які добилися великих успіхів і скували 18 італійських, 6 німецьких, 5 болгарських і частини трьох угорських дивізій, не рахуючи квіслінгівських формувань⁴⁹. Вуло визволено 1/5 території Югославії⁵⁰. Визвольна армія налічувала до 150 тис. бійців⁵¹.

На час святкування славного ювілею продовжували зміцнюватись органи народної влади. Так, на визволеній території Боснії і Хорватії створювалися районні та окружні народно-визвольні комітети, які перетворювалися з тимчасових у постійні органи революційної влади, функції яких розширювалися⁵².

З великим піднесенням югославські патріоти відзначили 25-у річницю Великого Жовтня, оскільки 1943 р. став переломним у війні проти фашизму. Перемоги Червоної Армії під Сталінградом і Курськом були зустрінуті з особливою радістю трудящими Югославії, викликавши величезний ентузіазм партизанів, і стали стимулом до посилення визвольної боротьби, яка розповсюдилася на нові райони, в тому числі на Македонію.

КПЮ організувала урочисті заходи на честь річниці соціалістичної революції. Так, 6 листопада в Будинку культури боснійського міста Яйце відбувся урочистий вечір, присвячений 26-й річниці Великого Жовтня⁵³, на якому були присутні члени Верховного штабу НВАЮ на чолі з Й.Броз Тіто.

Святкування річниць Жовтневої революції перетворювалися в патріотичні кампанії по мобілізації антифашистських мас на боротьбу проти окупантів і зрадників у всіх краях Югославії. Так, 7 листопада в столиці Словенії Любляні "народні демонстрації набували масового характеру"⁵⁴, як повідомляє Р.Чолакович.

Народно-визвольний рух у 1943 р. відзначався великою організованістю і масовістю, при тісному згуртуванні партизанів і населення. Центром боротьби була Боснія, де розгорнулися найбільш значні бойові операції. Напереродні свята підрозділи І7-ї і 27-ї дивізій НВАЮ визволили в Боснії м. Соколац, поблизу Сараєва, знищивши 170 ворожих солдатів і офіцерів і захопивши багато зброї. Усташський генерал змушений був також визнати поразку неподалік Вишеграда, Рогатиці і Вареша⁵⁵. Як повідомляє колишній радянський офіцер Н.Г.Фостик - учасник визвольної війни в Югославії, 7 листопада 1943 р. 16-та Мусульманська бригада атакувала гітлерівців на підступах до Сараєва .

У відзначенні 26-ї річниці Великого Жовтня взяли участь і радянські патріоти, які втекли з фашистського полону до югославських партизанів у 1943 р. Вони зустрічали своє найдорожче свято, продовжуючи завдавати ударів по ненависному ворогові далеко від Батьківщини. Так, у складі Зетського загону чорногорських партизанів радянські воїни брали участь у диверсіях і в розгромі четників, нападі на фашистські гарнізони, в боях проти 181-ї гітлерівської піхотної дивізії . В Це-

⁴⁸ ИА КШ, т. 1, кн. 2, с. 10, II, 291, 292; 36. ДП НОРУН, т. 2, т. I, с. 195-200.

⁴⁹ У Конгрес Комунистичке партије Југославије. - Београд, 1948, с.ЮІ-105.'

⁵⁰ ИА Ш, т. I, кн. 2, с. 324, 325.

⁵¹ У Конгрес КПЗ, с. 112.

⁵² ИА КПЗ, т. I, кн. 2, с. 12-15 и дале.

⁵³ Четрдесет година. - Београд, 1961, кн. 7, с. 86.

^ Чолакович Р* Записки об Освободительной войне в Югослави, 1965, с. 661.

^ 36. ДП НОРЗН, Т. 4, кн. . 18, с. 415, 556.

• © Советские люди в освободительной борьбе югославского народа, L94I-I945 гг.: (Воспоминания, документи и материалы), -М., 1973, с. 51.

⁵⁷ Казак В.Н. Побэатимы. - М., 1975, с. 51. . .

тинь чорногорські підпільники зірвали гітлерівський прапор на будинку фашистської комендатури і вивісили червоний. Активним учасником цієї організації був Кір Миколайович Попов. Він перекладав повідомлення Московського радіо про святкування 26-ї річниці Великого Жовтня в СРСР і зведення Радінформбюро, які в листівках розповсюджувалися серед населення⁵⁸. Напередодні цієї дати радянська рота 18-ї бригади НВАЮ під командуванням А.І.Дяченко разом із словенськими партизанами вступила в боротьбу з трьома гітлерівськими дивізіями (у тому числі з есеівською "Герман Герінг") на території Словенського примор'я. В ніч на 7 листопада 1943 р. 60 радянських партизанів, атакувавши фашистський гарнізон у Толміні, здійснили напад на німецькі казарми, знищивши десятки солдатів і офіцерів, підірвали два мости і захопили зброю гітлерівців. Як згадує А.І.Дяченко, 7 листопада в розташуванні 18-ї бригади IX корпусу відбувся мітинг. Комбриг Антон Бавець у своїй промові підкреслив міжнародне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції, вказавши на перемоги Червоної Армії. Він висловив подяку "російській роті" за відмінне виконання завдання командування під час нальоту на толмінський гарнізон⁵⁹.

У період святкування 26-ї річниці Жовтневої революції з успішним розвитком визвольної боротьби кількість НВАЮ зросла до 300 тис. чоловік. Вона визволила майже половину території країни, на якій створювалися повітові, обласні, крайові народно-визвольні комітети. Вони встановлювали владу у визволених районах. Закінчувався процес утворення народних представництв у національних краях Югославії. Так, у цей час вже діяло Крайове антифашистське віче народного визволення Хорватії. Було обрано Словенський народно-визвольний комітет і антифашистські віча народного визволення в інших краях⁶⁰.

У 1944 р. трудящі Сербії та інших визволених земель відзначали 27-у річницю Великого Жовтня. Святкування річниць Країни Рад у важкий час визвольної війни мало особливе значення. Різноманітні форми і методи організаційно-політичної та ідеологічної роботи, здійснюваної КПЮ, допомагали трудящим усвідомити історичне значення соціалістичної революції, ознайомитися з успіхами в будівництві соціалізму першої в світі держави робітників і селян. Стійкість і героїзм бійців Червоної Армії і трудівників радянського тилу, які не шкодували своїх сил і життя для перемоги над фашистськими загарбниками, були надихаючим прикладом для югославських патріотів. Отже, святкування річниць Великого Жовтня в Югославії сприяло згуртуванню мас, мобілізації їх на збройне повстання.

Посилення визвольного руху в Югославії під впливом героїчної боротьби радянського народу у Великій Вітчизняній війні супроводжувалося дальшим розвитком і поглибленням революції, яка набувала соціалістичного характеру за "російським зразком", закономірність і неминучість якої і для інших країн геніально передбачав В.І.Ленін⁶¹.

С. В. Чернявський

"ТАЄМНА ВІЙНА" АМЕРИКАНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ ПРОТИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН
(50-ті роки)

Міжнародні події останнього часу все більше свідчать про те, що адміністрація Рейгана покладає свої головні надії на "хрестовий похід" проти соціалізму. Виступ

⁵⁸ Південна правда, 1973, 21 листоп.; Запис бесіди автора 5 листопада 1976р. з Поповим К.Н., який жив у М.Миколаєві.

⁵⁹ Казак В.Н. Побратима, с. 31; Советские люди в освободительной борьбе югославского народа, с. 39, 60, 62, 75, 76; 0 чем не Говорилось в сводках : Восп. участников движения Сопротивления. - М., 1962, с. 126, 128; Запис бесіди автора 20 жовтня 1976 р. з Дяченко А.І., який живе у м.Миколаєві.

⁶⁰ Славин Г.М. Освободительная война в Кюгослави. - М., 1965, с. 88. Див.: Ленін В.І. Повне зібр. творів, т. 41, с. 4.

американського президента в червні 1952 р. в англійському парламенті - по суті сучасний варіант "фултонської промови" Черчілля - яскраво підтверджує незмінність утопічних розрахунків найреакційніших сил американського імперіалізму знищити світову соціалістичну систему. Імперіалісти своїми діями намагаються знов повернутися до найгірших часів "холодної війни" з метою підриву основ соціалістичного ладу. Про це переконливо нагадали диверсійні акції імперіалістичних спецслужб і розвідок проти народної Польщі. Шпигунсько-диверсійна діяльність та ідеологічна війна починають займати все більш помітне місце в антирадянському курсі Вашингтону. Тому аналіз головних напрямів і методів шпигунсько-диверсійних операцій проти соціалістичних країн Східної Європи в історичній ретроспективі дає, на наш погляд, можливість простежити деякі джерела сучасної антикомуністичної політики американського уряду.

Реставрація капіталізму в країнах Східної Європи, що стали на шлях революційних, соціалістичних перетворень, була найголоснішим завданням зовнішньої політики американського імперіалізму після другої світової війни. Вирішити його американський правлячий клас збирався активними діями в кількох напрямках: підготовкою прямої агресії проти СРСР та інших соціалістичних країн з застосуванням ядерної зброї; таємними операціями спецслужб; проведенням "психологічної війни" та ідеологічних диверсій; підготовкою і здійсненням контрреволюційних закладів. Ця стаття з спробою висвітлити один з цих напрямів, а саме - акції "таємної війни" американських спецслужб проти народної влади в концептуальних рамках так званої доктрини "визволення", яка націлітала зовнішню політику США на реставрацію капіталізму - в країнах Східної Європи і СРСР¹.

* * *

Соціалізм, підкреслював В.І.Ленін, "не може перемогти одночасно в усіх країнах. Він перемає спочатку в одній або кількох країнах, а всі інші протягом деякого часу залишаться буржуазними або добуржуазними. Це повинно викликати не тільки тертя, але й пряме прагнення буржуазії інших країн до розгрому переможного пролетаріату соціалістичної держави". Наприкінці 40-х років безсила зупинити переможну ходу соціалізму в Європі монополістична буржуазія США робить ставку на підривні методи боротьби з новим суспільним ладом. З появою перших доктрин "холодної війни" її апологети починають розглядати шпигунсько-диверсійну діяльність проти народних режимів як "раціональне" доповнення традиційної "силової дипломатії" американського імперіалізму. Починаючи з кінця 40-х років, спеціальні служби США приступили до об'єднання і консолідації різноманітних груп контрреволюційної еміграції з країн Східної Європи і СРСР. Головну роль у цьому відіграло ЦРУ, створене у 1947 р. "Законом про національну безпеку"². У 1948 р. керівництво держдепартаменту провело ряд таємних нарад з лідерами реакційної східноєвропейської еміграції з метою зміцнення емігрантських організацій в США і активізації анти-соціалістичного підпілля в країнах народної- демократії³. 1949 р. було створено

¹ Вибір саме цього напрямку антисоціалістичної політики США обумовлений тим, що один з головних напрямів імперіалістичної політики - підготовка прямої агресії проти соціалізму - вже досить докладно проаналізовано в радянській історіографії (див., наприклад: Дмитриев В. ОДА: політика, генерали, дипломати. - М., 1971; шоземцев fl. Н. Ейшняя політика США в епоху імперіалізму. - М., 1960; Мильштейн В. М. Военнопромышленный комплекс и внешняя политика США. - М., 1975; Петровский В. Доктрина "национальной безопасности" в глобальной стратегии США. - М., 1980; Трофименко Г. А. США: политика, война, идеология. - М., 1976; Яковлев Н. Н. ЦРУ против СССР. - М., 1980; та ін.).

² Ленін В. І., Повне зібр. творів, т. 30, с. 127.

³ The Truman Presidency: The Origins of the Imperial Presidency and the Rational Security State/ Ed. by A. Theoharis. - New York, 1979, p. 27.

⁴ Foreign Relations of the United States, 1958. - Washington* 1974. vol. 4, p. 413 (далі - PROS).

відповідай© координаційний центр - так званий Національний комітет вільної Європи (законспірований філіал ЦРУ), завданням якого було подання матеріально-фінансової допомоги контрреволюційному підпіллю у Східній Європі і підготовка керівних кадрів для контрреволюційних груп⁵. Найважливішою акцією правлячих кіл США у створенні матеріальної бази підривної діяльності реакційної еміграції проти соціалістичних держав було також прийняття американським конгресом у 1951 р. "поправки Керстена" до "Закону про взаємну безпеку", за якою щороку асигнувалось 100 млн. доларів на утримання збройних підрозділів емігрантської контрреволюції⁶. Використовувались також інші джерела фінансування реакційної еміграції⁷. Таким чином, на початку 50-х років ЦРУ мало і гроші і кадри для проведення підривних акцій у Східній Європі. Спеціальною цілком таємною директивою Ради національної безпеки (РНБ) за Я 10/2 1948 т. найважливішою ціллю йому було поставлено проведення "таємних операцій" проти народної влади в Східній Європі і СРСР. В 1950 р. таємною директивою РНБ-68 намічено і широку програму підривних антирадянських акцій, головною суть яких становила настанова "викликати і підтримати заворушення і повстання в обраних країнах-сателітах стратегічного значення"⁸. Як бачимо, адміністрація Ейзенхауера одержала в спадщину від адміністрації Трумена великий апарат підривної діяльності. Проголошення доктрини "визволення" офіційним курсом уряду в міжнародних справах піднесло цю діяльність на рівень державної політики. Таємні операції з того часу перетворюються на головний інструмент антисоціалістичного курсу США й набувають глобального характеру.

Спостерігається значний ріст числа співробітників ЦРУ, що були зайняті "таємною війною" проти соціалістичних країн. Якщо в 1949 р. Управління координації політики ЦРУ (спеціальний підрозділ, що планував і здійснював конкретні підривні акції) нараховувало лише 302 співробітники, то в 1952 р. воно мало у своєму складі 2 812 кадрових працівників і 3 142 працівники, які працювали за контрактами ЦРУ. Бюджет управління, що в 1949 р. становив 4,7 млн. доларів, у 1952 р. зріс до астрономічної суми - 82 млн. доларів. На початок 50-х років Управління координації політики вже мало 47 резидентур, розкиданих у всьому світі¹.

Головною турботою ЦРУ було проведення шпигунсько-диверсійних операцій проти СРСР. У 50-ті роки число шпигунів і диверсантів, що були викриті на радянських кордонах, зросло майже в 1,5-2 рази порівняно з довоєнним часом¹. Проте організатори шпигунсько-диверсійних акцій, мабуть, розуміли, що скинути Радянську владу - завдання надзвичайно важке, враховуючи економічний і військовий потенціал Радянського Союзу. Щодо країн Східної Європи правлячі кола США сподівались добитись ліквідації соціалістичного ладу, в більш стислі історичні строки. Перехідний характер соціально-політичної структури в країнах народної демократії, де ще продовжували діяти залишки розгромлених, але остаточно не ліквідованих експлуататорських класів, зумовив особливості підривної діяльності імперіалістичних спецслужб. У Східній Європі вони використовували більш різноманітні методи економічних і політичних диверсій, інтенсивно насаджували шпигунсько-диверсійну мережу і створювали збройні контрреволюційні групи. Головним завданням імперіалістичних резидентур було створення умов для здійснення відкритої збройної інтервенції з боку США та їх союзників. "Ніколи в історії жоден уряд не здійснював так ретельно і послідовно офіційну політику повалення і руйнування, - підкреслив американський істо-

5 New York Times, 1949, 2 Aug.

6 American Foreign Policy, 1950-1955.-Washington, 1957, vol.1, p. 3060-3061.

7 Див. Мировая экономика и международные отношения, 1957, № 2, с. 126.

8 PROS, 1950. vol.1, Washington, 1977, p. 285.

9 Containment: Documents on American Policy and Strategy, 1945-1950/ Ed. by T. Etsold, J. Gsdcis.- New York, 1978, p. 127.

10 The Truman Presidency..., p. 39.

Часовые советских границ. - М., 1979, с. 160.

Г - ^ е к е р ' ~ © «в робить уряд Сполучених Штатів щодо країн соціалістичних країн»

Одним з об'єктів інтенсивної підривної діяльності імперіалістичних спецслужб стала Німецька Демократична Республіка. Ліквідація соціалістичного лабу в цій країні розглядалась організаторами політики "визволення" як першочергове завдання на шляху відновлення капіталізму в Східній Європі¹³. Зусилля американських спецслужб, які активно використовували в своїх інтересах шпигунську організацію колишнього гітлерівського генерала Гелена та його "агентуру", були оптовані на створення в НДР розгалуженої мережі шпигунів і диверсантів¹⁴. Її завдання полягало у підготовці умов для відкритих контрреволюційних виступів. Масштаби діяльності імперіалістичної агентури в цій країні постійно розширювались: за кілька місяців 1954 р. органами безпеки НДР було затримано близько 400 ворожих агентів понад 100 шпигунів з'явився в органи народної влади з новиною. За два місяці, 1955 р. народна поліція НДР затримала 521 шпигуна, 80 з'явився з новиною. У травні 1956 р. було покладено край діяльності 137 диверсантів, шйже 100 агентів добровільно здалися народній владі¹⁵.

Основним каналом інфільтрації ворожої агентури на територію НДР та інших соціалістичних країн служив Західний Берлін, що через своє специфічне становище був перетворений західними державами в найбільший центр підривних акцій проти соціалізму. Якщо у 1954 р. там діяли 42 шпигунські організації, то у 1958 р. - 60, них організації¹⁶ та там нараховувалося понад 90 шпигунських і диверсій-

Особливу увагу приділяли імперіалістичні спецслужби акціям, спрямованим на дезорганізацію економічного життя в НДР. На початку 1954 р. правлячі кола ФРН які слідували в руслі зовнішньої політики Вашингтону, намітили так званий "плін бульдога", одне з головних завдань якого полягало в порушенні нормального постачання населення республіки продуктами харчування, паливом і електроенергією¹⁷. Весною 1954 р. в Західному Берліні відбулась таємна нарада керівників амешканської розвідки в ФРН, відповідальних працівників боннського міністерства з загальнонімецьких питань¹⁸ і "відомства Бланка" (військового міністерства). Представники ЦРУ вимагали посилення акцій, дестабілізуючих економіку НДР і нормальне постачання населення продовольством¹⁹.

На заводі "Заксенверк" було викрито одну з шпигунсько-диверсійних груп англійської розвідки під назвою "Аніта". Її члени мали завдання виводити з ладу мотори і машини, Для цього "Аніта" одержала від англійської розвідки спеціальну кислоту, що роз'їдає метали. За вказівками американської розвідки терористична банда "Криваві пси" в складі 15 чоловік готувала вибух доменної печі на металургійному комбінаті "Ост" і вивід з лапу прокатного стану в м. Бург²¹. Активізува-

12

Apthaker H. The Truth About Hungary.- New York, 1957, p. 78.

¹³ Dulles J. War or Peace.- New York, 1950, p. 156.

ні, алтїт щорічно асигнувала на утримання геленовської організації I приблизно ШІ доларів (Horowitz D. The Free World Colossus.- New York, 1954, p. 100). Бідаа^ній Організації? рн організацію Гелена було перетворено в офіційний роз-

Г. Л. Солодкін І. Подрывная деятельность империалистических вавведок против СССР и стран народной демократии. - Л., 1958, с. 30.

Ні, т'уо Рахманов І. М. ФРН - гнездо імперіалістичного шпionaжа. - М., 1954, с. 100.

¹⁷ Литературная газета, 1954, 16 февр.

тїтї і оловним завданням міністерства було здійснення контрреволюційних акцій в рес' бліці пш. гуЕськїїх відомостей і розробка планів реставрації капіталізму

Правда, 1954, 14 мар.

Рахманов М.И., Алешин А.М. Указ. соч., с. 159.

ттельства^м^э^с^т^б?! б шперіалістг490киг© государствами принципа невме-

лась підривна робота американської, англійської і геленовської агентури в сільськогосподарських районах НДР²².

Інтенсивну підривну діяльність спецслужби США проводили і проти інших соціалістичних країн. У Польщі вони шли на меті пожвавити збройні контрреволюційні групи буржуазних націоналістів, які ще продовжували діяти на території ряду воєводств країни²³. Американська розвідка ставила перед ними конкретні завдання по веденню шпигунства і диверсій. За свідченням керівників нелегальної контрреволюційної організації "WIN", ЯКІ були затримані органами безпеки ПНР, у 1951 р. вони отримали від американської розвідки план "Вулкан", яким передбачалось розширення збройних акцій підпільних банд на території Польщі. Для керівництва збройними контрреволюційними групами американці планували закинути на польську територію кваліфікованих агентів з числа американців польського походження²⁴. Проте успішні дії польських органів держбезпеки поклали край діяльності ворогів народної Польщі.

У Чехословаччині у 1952-1953 рр. органи державної безпеки заарештували понад 1200 агентів іноземних розвідок²⁵. Особливо активною у підривній діяльності проти народної лаву в ЧССР була група "Білий легіон" з базою в ФРН. Вона систематично засилала в Чехословаччину підготовлені групи агентів і диверсантів. Показовим є факт, що керівництво "Білого легіону" мало тісні зв'язки з одним з найактивніших проповідників політики "визволення" - американським конгресменом Ч.Керстеном²⁶. Агентура, що проникла в ЧССР, повинна була створювати збройні групи для боротьби з народною владою, організовувати диверсії у народному господарстві, займатися шпигунством на користь імперіалістичних держав. Вона, як правило, складалась з контрреволюційного охвістя, колишніх гітлерівських поплічників, 'карних злочинців. 1955 р. органи безпеки Чехословаччини розкрили антидержавну конспіративну організацію, яка була створена у 1952 р. членами колишньої фашистської партії. Вони сформували збройні підрозділи, збирали зброю, маючи на меті виступити проти народної влади в момент нападу імперіалістичних сил на Чехословаччину. Керівництво цієї контрреволюційної організації почало формування спецгрупи із завданням здійснювати терористичні напади на відомих державних і громадських діячів ЧССР²⁷.

У Румунії у 1953 р. було розглянуто справу 16 шпигунів і диверсантів, вивчених у спецколах і скинутих на парашутах на територію Румунії американською розвідкою для проведення підривної роботи²⁸.

У січні 1955 р. в Болгарії було розкрито групу терористів, скинутих з американського літака. Група мала завдання американської розвідки здійснювати терористичні напади на партійних і державних діячів країни²⁹.

В Угорщині діяло також контрреволюційне-підпілля, яке фінансувалось західними спецслужбами. У 1955-1956 рр. напередодні фашистського заклоту органи державної безпеки країни ліквідували близько 15 великих і 30 дрібних контрреволю-

²² История Германской Демократической Республики. - М., 1979, с. 179.

²³ На території ПНР у 1945-1948 рр. діяли 350 збройних банд, що об'єднували до 32-35 тис. бандитів (ДЕВ-: Часовые советских границ, с. 179).

²⁴ Багинян К.А. Указ. соч., с. 47-48.

²⁵ Литературная газета, 1957, 7 мар.

²⁶ Леонтьев Б. Подривная деятельность против демократических государств - основных методов агрессивной политики США. - Коммунист, 1953, Л II, с. 117.

²⁷ Лэвиший Г., Солодкин И. Указ. соч., с. 25.

²⁸ Правда, 1957, 10, 14 окт.

²⁹ Рахманов М.И., Алешин А.М. Указ. соч., с. 114.

ційних груп, що діяли по всій території Угорщини³⁰. Насправді ж кількість підпільних організацій була значно більшою. В основному за мету вони ставили збройну боротьбу проти народної влади нарівні з використанням політичних акцій³¹.

Ескалація підривних дій імперіалістичної агентури, таким чином, була одним з важливих напрямів реалізації політики експорту контрреволюції під гаслом "визволення". Таємні операції імперіалістичних підривних установ спрямовувались де-стабілізацію внутрішньополітичного становища в країнах соціалізму, гальмування ходу соціалістичних перетворень, розширення соціальної бази діяльності внутрішньої реакції, на створення умов для відкритого збройного виступу контрреволюційних сил тощо. Для цього американські спецслужби широко використовували і "психологічні операції", характер і зміст яких протягом багатьох років визначала хибна точка зору-правлячих кіл США, нібито "населення країн під владою Рад дуже негативно настроєно проти Кремля"³². Вона існувала ще в період здійснення політики "стримування" як один з найважливіших постулатів антирадянської політики і знайшла відображення у спеціальному додатку до цілком таємної директиви РНБ-68/3: "...народи, що знаходяться під радянським пануванням, є нашими потенціальними союзниками; необхідно всіляко підбурювати їх надії на визволення"³³. З цією метою були створені спеціальні пропагандистські органи, які по суті були підрозділами розвідувальних служб імперіалістичного Заходу і мали своїм завданням як ідеологічну обробку народів соціалістичних країн, так і шпигунсько-диверсійні функції. Дії імперіалістичної пропаганди та розвідки з цього часу ще більш переплелись, оскільки пропаганда, за розрахунками апологетів "визволення", повинна була забезпечити консолідацію сил підпільної контрреволюції та її активну підривну діяльність.

Ці наміри було реалізовано створенням пропагандистських підрозділів ЦРУ - радіоцентрів "Вільна Європа" (1950) і "Визволення" (1953), який пізніше дістав назву "Свобода". Ці радіостанції, як зазначали американські автори В.Маркетті і Дж.Маркс, були готовим джерелом агентури, контактів, інформації та прикриття для таємних операцій ЦРУ проти СРСР і країн Східної Європи³⁴. Проте з метою маскування їх справжньої діяльності у сфері "психологічної війни" органи імперіалістичної пропаганди всіляко рекламували нібито "приватний" та "незалежний" характер радіостанцій. Переваги подібних псевдоприватних підривних радіоцентрів підсумував відомий "теоретик" "психологічної війни" П.Лайнбардкер: "вони можуть виходити далеко за межі міжнародного протоколу, що обмежує радіопередачі Сполучених Штатів"³⁵.

Важливим центром радіодиверсійної-діяльності була також радіостанція РІАС в Західному Берліні - офіційний орган американських окупаційних військ³⁶. Нарівні з ідеологічними підривними операціями її співробітниками вербували агентуру з метою збирання шпигунської інформації про хімічну промисловість НДР, готували диверсантів для інфільтрації на військові об'єкти народної армії НДР і Групи радянських військ у Німеччині³⁷.

Однією з найважливіших пропагандистських кампаній періоду політики "визволення" стала так звана "балонна кампанія" проти європейських соціалістичних країн, організована за прямими вказівками держдепартаменту, ЦРУ та інформаційного агентства США (BCIA). Безпосереднім здійсненням кампанії займався спеціаль-

³⁰ Гевшкий Г., Солодкін І. Указ. соч., с. 24.

³¹ Холлош Э., Лайтаи В. Площадь Республики, 1956. - М., 1978, с. 85.

³² Soraasen T. The Word War.- New York, 1368, p. 43.

³³ FRUS, 1950.- Washington, 1977, vol. 1, p. 454.

³⁴ Marketti J., Marka J. The CIA and the Cult of Intelligence.- New York, 1974, p. 175.

³⁵ Лайнбарджер П. Психологическая война. - М., 1962, с. 313-314. .

³⁶ Психологическая война. - М., 1972, с. 189-190. .

³⁷ Акопов Г.М. Западный Берлин: проблемы и решения. - М., 1974» с. 131.

ний підрозділ "Вільної Європи". Він запускав з @Н в напрямі соціалістичних країн повітряні кулі, начинені шпигунською апаратурою, пі.опалювальними пристроями та підбурювальними листівками, які закликали до повалення народної влади. Таким чином було розповсюджено понад 280 млн. матеріалів, включати газети, книги малого формату, листівки, плакати, фотографії та схеми. З травня 1954 по грудень 1956р в соціалістичні країни було закинуто близько 420 тис. подібних куль³⁹. Лише в 1956 р. за допомогою повітряних куль на територію Чехословаччини було закинуто 146 млн. листівок, Угорщину - 103 млн., в Польщу - 2,6 млн. З січня по листопад 1956 р. в НДР було знищено 8 648 куль з 12 млн. листівок підривного характеру⁴⁰. Особливі надії керівництво "Вільної Європи" покладало на закидання у 1954 р. на територію ЧССР фальшивих "виборчих бюлетенів". Ця акція, що проводилась в рамках "операції ВЕТО"⁴¹, була пристосована до виборів в органи державної влади. "Бюлетені не призначено для виборчих урн, - повідомляла інструкція-додаток, - ... проте громадяни можуть використати їх для демонстрації народної солідарності проти режиму"⁴². Аналогічну операцію під назвою "ФОКУС" з незначними змінами в змісті пропагандистських акцій було також проведено проти народної Угорщини⁴³.

"Таємні операції" і "психологічна війна", таким чином, повинні були підготувати основу для контрреволюційного перевороту і переходу влади до рук внутрішніх реакційних сил за активною допомогою імперіалізму іззовні. Це переконливо продемонстрували хід контрреволюційних виступів у Німеччині (1953), Польщі (1956) і особливо заколот в Угорщині восени 1956 р., що був кульмінаційним пунктом імперіалістичної політики "визволення". Збройні виступи антинародних сил і реакційні путчі в країнах народної демократії, підтримані емігрантською контрреволюцією, наочно продемонстрували небезпечний характер цієї політики. В провокуванні ворожих акцій не останню роль відіграли відступи ЕДД загальних закономірностей будівництва соціалізму, помилки і прорахунки в соціально-економічній політиці, що були допущені керівництвом ряду соціалістичних країн. Це дозволяло контрреволюціонерам вводити в оману певні групи трудящих, спиратися на них в антисоціалістичних акціях і цим розширяти свою "касову" базу.

Проте ні "таємними операціями", ні методами "психологічної війни", ні розв'язанням збройних контрреволюційних заколотів американським спецслужбам та їх агентурі не вдалося домогтися головної мети, поставленої перед політикою "визволення" - повалити соціалістичний лад і реставрувати капіталізм. Розгром контрреволюційних сил у НДР, Польщі та Угорщині, вирішальну роль в якому відіграли всебічна допомога Радянського Союзу, інтернаціональна єдність країн соціалізму і активна протидія імперіалістичній політиці "холодної війни", переконливо довели певним колам правлячих класів США безпідставність намагань повалити соціалістичний лад шляхом так званого "народного повстання", інспірованого імперіалістичною агентурою. Це примусило імперіалістичні сили, особливо їх помірковані кола, шукати виходу на шляху більш широкого застосування незбройних засобів боротьби з соціалізмом. Тому вже за останні роки проведення політики "визволення" спостерігається тенденція переходу від масового закидання агентури в країни соціалізму до більш витончених методів боротьби з соціалізмом і згодом до формування постійно діючого інституту ідеологічної диверсії (наприклад, щорічне проведення так званого "тижня поневолених націй" у США) і посилення антирадянської,

38 Незд York Herald- Tribune, 1956, 3 Sept.

39 Правда, 1957, 27 фебр.

40 Мадер Ю. Гангстери Аллена-Даллеса. - М., 1960, с. 19-20.

41 Holt H., Radio Free Europe.- Minneapolis, 1958, p. 153-158.

42 Deugherty W., Janowitz M. A Psychological Warfare Casebook.- Baltimore, 1958., p. 333.

АО

ДЕВ.: Holt R., Van de Velde H. Strategic Psychological Operations and American Foreign Policy.- Chicago, 1960, p. 162-199.

аятисоціалістичної пропаганди РЯ ГРГР
гаслом - "наведення мостів"!^•

•
1 Соціалізм під новим

айя J l 0 T L Ca 7 ! E Ж Р в с ш !
f T ^ r

« ніяк не відмовились від використання
мегадів Війни" на і^ого

ІСТОРИОГРАФІЯ

В. В. П а в л е н к о

РАДЯНСЬКО-БОЛГАРСЬКІ ВІДНОСИНИ МІЖВОЕННОГО ПЕРІОДУ В РАДЯНСЬКІЙ І БОЛГАРСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Радянсько-болгарські відносини міжвоєнного періоду привертають пильну увагу радянських і болгарських дослідників. Підвищений до них інтерес пояснюється тим, що саме в цей період, незважаючи на протидію правлячих монархо-фашистських кіл Болгарії, зміцнюється дружба радянських і болгарських трудящих, яка має глибоке історичне коріння. Її дослідження не лише проливає світло на багатосторонні відносини між країнами, а значною мірою сприяє зближенню братніх народів і зміцненню соціалістичної співдружності сьогодні. Тому дослідження і висвітлення цих проблем є актуальним науковим завданням учених і має важливе політичне значення.

Проблема радянсько-болгарських відносин міжвоєнного періоду починає, в основному, досліджуватися після другої світової війни. Проте слід зазначити, що праці, написані в 40-х та 50-х роках часто відзначалися не досить глибокими теоретичними висновками і невеликою джерелознавчою базою, слабким аналізом історичних фактів і подій. Але незважаючи на зазначені недоліки, ці дослідження були написані з позицій матеріалістичного розуміння історичного процесу. їм належала постановка багатьох важливих проблем, введення в науковий обіг нових матеріалів.

Початок вищому етапові в дослідженні радянсько-Болгарських зв'язків міжвоєнного періоду, як і розвитку всіх суспільних наук, у ТОМУ числі й історичної, поклав XX з'їзд КПРС і Квітневий (1956 р.) пленум ЦК БКП. Їх рішення мали велике значення для підвищення наукового та ідейно-політичного рівня історичних праць. Як в СРСР, так і в НРБ "з"являються цікаві статті, книги окремих авторів, колективні монографії, у яких ставилися і вирішувалися важливі проблеми радянсько-болгарських відносин міжвоєнного періоду, поглиблювався їх аналіз, усувалися елементи схематизму і догматизму. Розширення джерелознавчої бази і фронту дослідницької роботи, удосконалення методів вплинуло на підвищення їх якості і зрештою дозволило зробити висновок, що за останні 20 років у цій галузі помітні значні успіхи: все менше залишається невисланих питань основних напрямів, з яких велися і проводиться дослідження радянських і болгарських

Висвітлено широко в Історіографії досліджувалися проблеми, пов'язані з вченням в'їйву Великої Жовтневої соціалістичної революції на Заході в Болгарії, зокрема більшовизацію БОТ (т.е.), революціонізує вплив на болгарської армії за роки першої світової війни промислового і страйкового руху в Болгарії, ідейно-політичний розвиток БЗНС (Болгарська землеробська народна партія) та ін. Це насамперед книги і статті болгарських істориків Х.Христова, Р.Аврамова, П.Панаїотова, П.Георгієва,

Ц.Ніколова і А.Векова¹, монографія радянського автора Н.Т.Сапронової², а також статті болгарських істориків – В.Хаджиніколова, Т.Колевої, Г.Гінчева, Й.Тончева, Д.Дійова, Н.Бонева та ін.

Продовженням названої проблеми є дослідження питань розповсюдження ідей В.І.Леніна в Болгарії, його зв'язків з болгарськими революційними марксистами, видання творів великого вождя та вшанування його ювілеїв у Болгарії. З публікацій, присвячених цій проблемі, в першу чергу слід назвати працю, підготовлену авторським колективом Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та Інституту історії БКП при ЦК БКП "В.И.Ленин и исторические судьбы болгарского народа", видану в Москві і в Софії у 1970 р. до 100-річчя від дня народження В.І.Леніна. Вона відзначається широкою постановкою важливих теоретичних і методологічних питань; одержала високу оцінку наукової громадськості. Спеціально досліджується названа проблема в монографіях І.Самуїлова, А.М.Шнітмана і Ц.Ніколова, а також у розділі П.С.Соханя колективної праці співробітників Інституту історії АН УРСР³. Ці питання ставляться також у статтях радянських істориків В.І.Владимирської, Г.Йлернявського і болгарських – А.Векова, П.Панайотова, В.Григорова, Н.Вілоусова, В.Ковачева та ін.

Говорячи про історіографію радянсько-болгарських відносин міжвоєнного періоду, слід виділити праці, в яких розкриваються двосторонні відносини СРСР і Болгарії в той період. Гідне місце серед них належить статтям і монографії радянського історика Д.Б.Мельцера 'про радянсько-болгарські відносини в 1917-1935 рр.⁴, в яких на широкому документальному матеріалі висвітлюються міждержавні відносини, економічні, культурні та наукові контакти, революційні зв'язки трудящих СРСР і Болгарії. Цілісну картину економічних зв'язків в 1917-1944 рр. дає праця болгарського вченого В.Хаджиніколота⁵. Окремі періоди радянсько-болгарських відносин розглядаються в статтях радянських і болгарських авторів. Відносини СРСР і Болгарії в 1917-1923 рр. під час правління уряду О.Стамболійського висвітлюються в монографії і статтях Л.В.Ревякіної, радянсько-болгарські контакти до встановлення дипломатичних відносин між СРСР і Болгарією в 1934 р. стали предметом досліджень В.Хаджиніколова, В.Григорова, Ц.Ніколова, -У.Хакімової⁷. Про встановлення радянсько-болгарських відносин повідомив у своїх статтях П.С.Цветков, а

¹ Христов Х. Великая Октябрьская социалистическая революция и развитие классовой борьбы и революционного движения в Болгарии (1917-1944). – София, 1967; Аврамов Р. Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на революционное движение в Болгарии. – М., 1967; Панайотов П. Влияние на Великия Октомври върху идейно-политическото развитие на БЗНС. – София, 1978; Георгиев П. Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на Болгарию. – М., 1957; Николов Ц., Веков А. Честуване на Великия Октомври в България, 1918-1944. – София, 1967; Великата Октомврийската социалистическа революция: Победа, – световноисторическо значение и влияние в България, 1917-1923. – София, 1967.

² Сапронова Н.Т. Великая Октябрьская социалистическая революция и учительское движение в Болгарии, 1917-1923. – Воронеж, 1981.

³ Самуилов И. Связи болгарских революционеров с В.И.Лениным. – София, 1970; Шнитман А.М. Из истории интернациональных связей В.И.Ленина с революционным рабочим движением в Болгарии (-1896-1923). – Мурманск, 1967; Николов Ц. Дзело В.И.Ленина и болгарская общественность. – М., 1980; Интернационална сила ленинських ідей. В.І.Ленін і революційний рух в країнах Центральної і Південно-Східної Європи. – К., 1970.

⁴ Мельцер Д.Б. Советско-болгарские отношения, 1917-1936. – Минск, 1975.

⁵ Хаджиниолов В. Стопански отношения и връзки между България и Съветския Съюз до Девети септември (1917-1944 гг.). – София, 1956.

⁶ Ревякина Л.В. БЗНС и Съветска Русия, 1917-1923. – София, 1981.

⁷ Хаданниолов В. Отношенията между България и Съветския Съюз след Октомврийската революция до нормализирането им през 1934 г. – Ист. преглед, 1954, Л 4; Григоров В. Българията социал-демократия и Съветския Съюз. – Изв. Инст. история на БКП, София, 1981, № 44; НИКОЛОЕ Ц. Българията общественост за вышната политика на съветската държава (1926-1934). – Там же, № 45; Хакімова У. Позиція правлячих кіл Болгарії у питанні про встановлення дипломатичних відносин з СРСР (перша половина 30-х років). – Укр. іст. журн., 1978, ЛІ.

радянсько-болгарські відносини після їх встановлення розглядаються в працях І.О.Пашковського, Д.Сіркової та ін. .

Майже в кожній праці з історії радянсько-болгарських відносин автори торкаються тією чи іншою мірою революційних зв'язків варксистсько-ленінських партій. Є й спеціальні праці, присвячені даній проблемі, в цій серії досліджень постановкою актуальних, теоретичних питань представлені монографії В.Хаджиніколова та А.Векова⁹.

В розвитку радянсько-болгарських відносин активна участь належала широким колам громадськості. В радянській і болгарській історіографії більше досліджувалися зв'язки молодіжних організацій і товариств дружби СРСР і Болгарії. Характеристика інтернаціональних зв'язків ВЖСМ і БКСМ знаходить місце в монографії М.Шинкевича¹⁰, статтях І.Александрова, В.Григорова, діяльність товариств дружби - в статтях В.Хаджиніколова, М.Манева, А.Накова, Д.Янакієва, В.Трендофілова, М.Попова, І.О.Пашковського та ін.

Тема дружби трудящих СРСР і Болгарії, в тому числі і в міжвоєнний період, висвітлюється в монографії Ф.Т.Константинова і А.М.Коренькова "Дружба, испытанная временем" (М., 1978). Вона знайшла місце в книзі "Болгарія в світі з найдавніших часів до наших днів"¹¹. Авторами її розділів про радянсько-болгарські відносини міжвоєнного періоду є Д.В.Мельцер, Г.ЙЛернявський, П.Панайотов.

Другим важливим напрямом у дослідженні радянсько-болгарських відносин є вивчення даної проблеми на прикладі зв'язків Болгарії з союзними республіками. Праці, присвячені цій проблемі, носять в основному нарисний характер. Значний вклад у висвітлення українсько-болгарських зв'язків вносять праці П.С.Соханя "Вогонь вічної дружби" (К., 1966) і "Очерки истории украинско-болгарских связей" (К., 1976), в яких досліджуються важливі віхи багатомірової історичної дружби українського і болгарського народів як складової частини зв'язків трудящих СРСР і Болгарії з часу зародження цієї дружби і до наших днів.

У працях Д.В.Мельцера широко показуються багатогранні історичні зв'язки Білорусії і Болгарії протягом ІЗ століть, узагальнюються багаточисленні форми прояву братньої дружби¹². Взаємовідносини Грузії та Болгарії від середньовіччя до наших днів розглядаються в монографії АЛ.Цавдіптілі¹³ Молдавії і Болгарії - у статтях К.О.Поглубко, Казахстану й Болгарії - у статтях ІЛ.Портного, Арманії і Болгарії - в статтях Ц.П.Агаяц.

Певний інтерес становить вивчення зв'язків трудящих окремих областей СРСР і округів Болгарії, що мають вже свою історію і традиції. Багато областей, зокрема України, і сьогодні продовжують і розвивають ці традиції, що нашло відображення в книгах А.Вачшського і М.Дихана "Справжні друзі" (Одеса, 1969), В.НЛук і М.С.Кушнір "На Шипці народжена" (Харків, 1975) та ін. В цих книгах автори висвітлюють дружні зв'язки трудящих наших країн і в міжвоєнний період.

Цветков П.С. Советско-болгарские отношения 1933-1935 гг. Установление нормальных дипломатических отношений. - Пробл. истории СССР, 1980, вып. II; Цветков П.С. Българо-съветските връзки в светлина на Оъветската политика за колективна сигурност (1933-1935). - Векове, 1981, 10, кн.2; Пашковський І.О. До історії радянсько-болгарських відносин в 30-х роках. - Архіви України, 1967, Л 5; Сирков Д. Вършната политика на България, 1938-1941. - София, 1979.

⁹ Хаджиниолов В. Интернационалистическите традиции на Българската комунистическата партия. - София, 1962; Веков А. Българо-руски революционни връзки, 1885-1917. - Соря, 1965.

Шинкевич М. Товарищи, единомышленники, братья. - София, 1975.

¹¹ България в света от дренността до наши дни. - София, 1977.

¹² Мельцер Д.В. Белоруссия и Болгария: дружба Вечная/•нерушимая. 68I-I98I, Минск, 1981; Мельцер Д.В., Савачкін П.З. Беларусь і Балгарыя - дружба, супрацоўніцтва, братэрства. - Минск, 1973.

Цамцішвішш А.И. Болгаро-грузинское содружество и историко-культурные взаимоотношения. - Тбилиси, 1980.

Важливу роль в розвитку дружніх взаємовідносин відіграє культурне співробітництво. В історіографії воно ще досліджене недостатньо, особливо період до встановлення дипломатичних відносин між обома країнами¹⁴. Більше досліджувалися культурні відносини після 1934 р., зокрема в кандидатській дисертації Д.Олпашковського. Спеціальних узагальнюючих досліджень, присвячених цій проблемі, поки що немає.

13 всіх сфер культурного співробітництва найбільше вивчалися літературні зв'язки. Предметом всебічного дослідження стало вивчення питань впливу революційних ідей Жовтня на літературне життя Болгарії, проникнення, розповсюдження і ролі радянської літератури на формування соціалістичного реалізму, зокрема на творчість Н.Вапцарова, Г.Мілева, Х.Смирненського, Н.Хрелкова, контактів діячів культури, перекладу і видання болгарської літератури в Радянському Союзі. Тривалий час у цій галузі працюють **В.І.Злиднєв**, **Х.Дудевський**, **В.Колєвський**, **П.Цанєв**, **Б.Ангелов** та ін., які опублікували ряд праць про літературні взаємини, в тому числі міжвоєнного періоду¹⁵. Статті з даної проблеми належать також перу С.Русакієва, О.В.Шпилєвої, В.О.Захаржевської, Л.С.Єрихонова, Л.Павлова, С.Млзджова, П.Зарева, Г.Цанєва та багатьох інших.

У 70-ті роки з'являються спільні праці радянських і болгарських літературознавців, присвячені проблематиці літературних відносин наших народів. Насамперед, це цінна за обсягом матеріалів і ґрунтовна за розробкою окремих питань колективна праця в двох томах "Русско-болгарские фольклорные и литературные связи" (Д., 1976-1977), підготовлена Інститутом російської літератури АН СРСР в Ленінграді та Інститутом літератури БАН у Софії.

Останнім часом вийшли з друку цікаві праці про радянсько-болгарські зв'язки в галузі театрального мистецтва, в яких розповідається про вплив Великого Жовтня на розвиток болгарської драматургії, зв'язки театральних діячів, російські класичні й радянські твори в репертуарі болгарських театрів, умови їх постановки. Серед них слід відзначити монографію "Русско-болгарские театральные связи" (Л., 1979), в якій висвітлюються ці зв'язки, починаний з кінця минулого століття до наших днів. Книгу підготував ленінградський Інститут театру, музики і кінематографії спільно з софійським Вищим інститутом театрального мистецтва ім. -К.Сарафова.

Узи братерства зміцнювали представники образотворчого мистецтва. Про радянсько-болгарські зв'язки в цій галузі, болгарських художників, що творили в Радянському Союзі в 20-30-х роках повідомила в своїх працях Є.П.Львова¹⁶. Тема слов'янства, Радянського Союзу, російсько-болгарської і радянсько-болгарської дружби в творчості болгарського художника І.Вешкова висвітлюється М.Овчаровою¹⁷. Цікаві матеріали про життя і діяльність в Болгарії українського скульптора М.І.Парашука публікують О.Пасіка і Д.Степовик¹⁸.

¹⁴ Андреев В.Д. Из истории борьбы за советско-болгарское культурное сотрудничество в 1920-1930-е годы / - В кн. : Русско-болгарские фольклорные и литературные связи. Л., 1977, т. 2; Злиднєв В.И. Из истории установления советско-болгарских культурных связей (конец 20-х - начало 30-х годов). - Сов.славяноведение, 1965, № 1; Кулінич І.М., Мхас М.Д. З історії українсько-болгарських культурних та літературних зв'язків у 20-30-х роках ХХ ст. - питання нової та новітньої історії, 1972, вип. 15.

¹⁵ Злиднєв В.И. Русско-болгарские литературные связи XX века. - Л., 1964; Дудевски Х. Сьветската литература в България. - София, 1977; Колєвски В. Патосът на Октомври. Сьветската литература в българската пролетарска и антифашистката литературна печат, 1917-1943. - София, 1967; Цанєв П. Етарксистско-ленінската книга тез периода на фашистката диктатура, 1923-1944. - София, 1965; Ангелов Ъ. Из историята на руско-българските литературни връзки. - София, 1972.

¹⁶ Советское славяноведение. - М., 1969, III 5; Проблеми на изкуството, 1969, № 4; Форшранє ж развитие на социалистическата култура в България. - София, 1971; та ін.

¹⁷ Военно-исторический сборник, 1981, 50, кн. I.

¹⁸ Жовтєнь, 1966, Ji I; Всєсвіт, 1972, » 3.

Ряд статей В.Кристева, І.Качулєва, Н.Кауфмана, П.Сярова прис^чені вивченню історичних зв'язків радянських і болгарських музичних культур, виконанню російської революційної нісні в Болгарії¹⁹. До висвітлення творчості в СРСР музикознавця і літературознавця І.Гаяєва звертались С.Петров, В.Цшков, М.Брук та ін.²⁰

У радянській та болгарській історіографії робиться цевна спроба дослідити радянсько-болгарські наукові зв'язки. Окремі їх аспекти розглядаються Й.Мітевим, В.Хаджініколовим, В.І.Злиднєвим та ін.²¹

Важливим завданням істориків є вивчення традицій революційної пролетарської солідарості болгарського народу з трудящими першої в світі соціалістичної держави. Підтримка болгарськими трудящими Жовтневої революції і справи будівництва соціалізму в СРСР мала велике значення в становленні і розвитку дружби наших народів. Глибоко і широко досліджувалися ці питання болгарськими вченими. Цьому колу питань присвячені публікації понад 20 авторів.

Слід зазначити підвищений інтерес до вивчення проблеми участі болгарських інтернаціоналістів в Жовтневій революції і громадянській війні. Вона піднімається в окремих статтях, розділах колективних праць²², монографіях²³. Авторами їх є радянські історики • П.С.Сохань, М.А.Бірман, М.Д.Днхан, А.Д.Бячинський, болгарські - П.Панайотов, І.Драгаєв, І.Самуїлов, Д.Тішев, М.Раковський та ін. Книгою, де підводились підсумки праці з даної проблеми стало колективне дослідження радянських і болгарських учених "Октябрь и болгарские интернационалисты"¹, опубліковане в Москві і Софії в 1973 р.

У 60-70-ті. роки з'явилися проблемні статті, книги, колективні монографії, що поставили і вирішили важливі проблеми боротьби трудящих Болгарії проти загрози нової війни, на захист соціалістичних завойовань радянської держави. Історики знайомили громадськість з широким рухом народних мас Болгарії за встановлення дипломатичних відносин з СРСР, за розвиток з ним торговельних і культурних зв'язків, висвітлювали роль ВКП і прогресивних громадських організацій в матеріальній допомозі і моральній підтримці перто! держави робітників, і селян, у репатріації і розкладі залишків врангелівської армії, яка знайшла притулок в Болгарії, розповідали про святкування річниць Великого Жовтня, боротьбу за відправку в Радянський Союз робітничо-селянських делегацій та ін.

Характеризуючи дану проблематику з широкого кола досліджень, хотілось би акцентувати увагу на монографіях Ц.Ніколова, Б.Григорова, Г.ЙЛернявського і Д.Даскалова, В.Г.Дядькіна, праці яких мають важливе значення у всесторонньому висвітленні піднятих питань.

¹⁹ Сборник статей'болгарских музыковедов. - М., 1962; йскуство, 1947, кн.8; Българска музика, 195?, кн. 9/10; Пламяк, 1958, № 2; Българска музика, 1957, кн. 8.

²⁰ Българска музика, 1962; № 5; Език и литература, 1963, № I; Советская музыка, 1966, № I.

²¹ Списание на Българската Академия на науките, 1959, № 3; Исторически преглед, 1961, кн. 4; Дитературна мнсьл, 1980, Л 2.

²² Боевое содружество трудящихся зарубежных стран с народами Советской Росши (1917-1922). - М., 1937; Интернационалисты в боях за власть Советов. - М., 1965; Участие трудящихся зарубежных стран в Октябрьской революци. - М., 1967; Зарубіжні^интернаціоналісти в рядах борців за владу Рад на Україні (1917-1920). - К., 1967.

²³ Панайотов П. Приносът на българгж за победата на Октомврийската революция. - София, 1967; Самуїлов И. С большевиките против самодържавието. - Соря, 1963.

²⁴ Николов Ц. Дійноста на ВКП в защита на Съветска Русия, 1917-1922. - София, 1960; Николов Ц. Българската общественост за Съветския Оьюз, 1925-1936. - Сфия, 1981; Григоров Б. В името на пролетарския интернационализъм, 1925-1929. - София, 1964; Зернявски Г.И., Даскалов Д. Борбата на ВКП против врангелистшия заговор. - София, 1964; Дядькин В.Г. Коммунистическая партия Болгарии - организатор помощи болгарского народа населению Советского Поволжья в 1921-1922 гг. - Ростов н/Д, 1966..

Розширення джерелознавчої бази, ріст теоретичної і методологічної гнучкості да-
ють можливість збільшити роль колективної роботи в науковій діяльності.
Тимчасовою проблемою є питання про роль революції і деякі проблеми марксизму і
немає революції і деякі проблеми марксизму інізму", "Жовтнева революція і Бол-
гарія". « * » « Великої Вітчизняної війни »

Серьйозним вкладом радянських уческ в історіографію стала розробка шобл*
«солідарності радянського народ, з антифашистської боротьби»
« IX заслуга в тому, що наприкінці 60-х років вона стала самостійною

одним з перших цю проблему виділив Ш.Файзієв. У своїх статтях та кандидат-
ській дисертації він досліджував солідарність народів СРСР з болгарським
У зв'язку з Вересневим антифашистським повстанням 1923 р. Зростає роль
більшої кількості істориків, що нею звалися, розширилося коло істориків;
тем Питання матеріальної і моральної підтримки антифашистського руху в
ролі радянської преси в його організації, шефства над політичними організаці-
ями; ських тюрем знайшли своїх дослідників в особі Г.Йлешявського, Ю.О. та
В.Ю.Еузько, В.І.Владимирської, М.А.Бірмана, І.П.Решетнікова, О.Л.Балевта
Дія А.М.Горяїнова, Д.Л.Дубової, В.В.Павленко та ш. Звертався до історії
ми і болгари - Д.Косев, А-Векев, Й.Мітев, Т.Танев, К.Йотов, Г.Славов.

Важливою є книга в історії "Радянська громадськість і
революційний рух в Болгарії 1923-1944", написаній у творчій співдружності ра-
дянським і болгарським ученими Г.Йлєрнявським і Д.Мічевим, що стала плодом їх
довгої, творчої роботи з даної проблеми²⁶. У монографії вперше комплексно і все-
бічно розкривається діяльність партії більшовиків, радянської держави і широких
« Радянської інтелігенції та її організацій -
профспілок, лєнінського комсомолу, радянської секції Міжнародної організації до-
помога революціонерам на підтримку революційної боротьби болгарського народу ».

Значний інтерес при вивченні даної проблеми викликають праці, що висвітлюють
я в дсторінки історії міжнародної пролетарської солідарності, пов'язані з
ротьбою едащих Радянського Союзу за звільнення славного сина болгарського на-
роду Георгія Димитрова під час Гейпцігського процесу 1933-1934 рр., а також йо-

в історії з болгарським народом з вшромро кма прздь: W " » Лі темі, слід
відзначити Узагальнюючі, насичені багатим фактичним матеріалом монографії
В.Хадаїніколова, опубліковану до 90-річчя з ішня народження Георгія Дшитрова,
Соханя, що побачила світ 7 столітній ювілей великого друга Радянського

Ряд статей присвячений розгляду допомоги політичним емігрантам, як однієї
з форм солідарності трудящих Радянської країни з болгарським революційним рухом,
їх автори М.Д.Дихан, Н.Белюсов, П.С.Сохань, Г.Й.Чернявський, С.С.Мішурієва",
І.О.Пашковський, В.В.Павленко та інші дають можливість громадськості ознайоми-
тись з заходами Комуністичної партії і Радянського уряд- по наданню допомоги
політичним емігрантам, сприянню болгарським революціонерам в одержанні освіти
створенню умов для творчого.росту діячів культури - політемігрантів, з участю
революційних борців Болгарії у будівництві соціалізму в СРСР.

25

делото Ютосага

жение'в БК! ЮЛЙГ» «Общественность * Революционного два-
1972. Хялксанисодов В; георга Димитров я съветската общественост. - София,

²⁸ Сохань П.С. Георгій Дешетров і Україна. - К., 1982.

Гідне місце у вивченні проблеми участі болгарських революціонерів у будівництві соціалізму в Радянсько-Союзі займають праці М.Д.Дихана і серед них його книга "Болгари-політемігранти в соціалістичному бідіщицтві на Україні у 1924-1929 рр.", опублікована в Києві в 1973 р. і в Софії в 1977 р. Головним результатом праць М.Д.Дихана є розкриття діяльності болгарських політемігрантів в партійному, радянському кооперативному буціщицтві, в підготовці національних кадрів, у розвитку національної болгарської культури й літератури.

Останнім часом в радянській і болгарській історичній літературі з'явилися окремі історіографічні статті, автори яких торкаються деяких аспектів радянсько-болгарських відносин міжвоєнного періоду²⁹. Аналіз праць знаходить місце і в деяких монографіях, перелічених у даному огляді.

Важливу джерелознавчу базу для наукових досліджень мають публікації документів. Знаючи досягненням у цій області є перша комплексна академічна публікація різносторонніх матеріалів і документів "Советско-болгарские отношения и связи", здійснена опільно радянськими і болгарськими вченими. Перший том, що охоплює період 1917-1944 рр. цього трьохтомного видання, опублікований у Москві в 1976 р. і в Софії в 1977 р.

Цінні матеріали про участь болгарських інтернаціоналістів у Великій Жовтневій соціалістичній революції і захисті її завоювань містяться в збірнику документів, підготовленого Інститутом марксизму-ленінізму при ЦК КПРС і Інститутом історії ВКП при ЦК ВКП³⁰.

Підбірку документів з історії російсько-болгарських наукових зв'язків в XIX-XX ст. опублікували болгарські вчені³¹.

Безперечний інтерес становлять бібліографії і огляди документів і матеріалів. З цієї серії праць привертають увагу історичні бібліографії радянської і міжнародної періодики про Болгарію, складені Г.Й.Чернявським і П.С.Соханем³².

У розробці проблеми велике значення належить бібліографічним працям, що надають ефективну допомогу науковцям. Значну роботу в цьому напрямі проводить колектив Інституту наукової інформації з суспільних наук АН СРСР, який видав у 1981 р. покажчик літератури., опублікованої радянськими болгаристами в 1945-1980 рр.³³ У тому самому році в Софії вийшов з друку аналогічний покажчик праць радянських авторів, але вже опублікованих у Болгарії 1944-1980 рр.³⁴ Перелік

²⁹ Валев І.Б. Изучение вопросов истории Болгарии в Советском Союзе. - Сов. славяноведение, 1981, № 5; Злыднев В.И. Изучение болгарской литературы в Советском Союзе: Итоги и перспективы. - Там же; Мартынова О. Літературна болгаристика у Львові: До 1300-річчя заснування Болгарської держави. - Жовтень, 1981, № 12; Яникова Н. Проблеми на българо-съветските политически отношения 1934-1941 г. в съветската историография. - В кн.: Октомври и съвременността. - В.Търново, 1978; Иванцев І.Д. Радянська історіографія про вплив лєнінської теоретичної спадщини на болгарський революційний рух. 1917-1923. - Пробл. слов'янознавства, 1981, вил. 24; Костова Э. Болгарская историография об Октябрьской революции и ее влиянии в Болгарии. - В кн.: Великий Октябрь в советской и зарубежной исторической литературе. - Тбилиси, 1980; Калениченко П.М., Павленко В.В. Украинская историческая наука за историята на България и съветско-българските отношения. - Изв. Инст. история на ВКП, 1980, Л 43.

³⁰ Под знаменем Октября : Сб. документов и материалов. - В 2-х т. Т.І. 25 октября (7 ноября) 1917 - 7 ноября 1923 г. - Москва; София, 1931.

Костадинова Д., Флорова В., Димитрова В. Българо-руски научни връзки, XIX-XX. век : Писка и документи. - София, 1968.

³² Чернявский Г.И., Сохань П.С. Советская печать о Болгарии, XI 1917 - IX 1944; София, 1970. Чернявский Г.И., Сохань П.С. Советская и международная периодика о Болгарии, XI 1917 - IX 1944. - София, 1971.

³³ Советская болгаристика : Указ. лит., 1945-1980 : В 3-х ч. М., 1981. - Ч. 1-3.

³⁴ Съветски българистични изследвания : История, литературознание, езиковедство, фолклор. Лит. изд. в България 1944-1980. - Соря, 1981.

праць болгарських авторів з радянсько-болгарських відносин знаходить місце в кожній публікації болгарських вчених за 1945-1980 рр.³⁵

Сприятливі умови для дослідження радянсько-болгарських, відносин створюють контакти радянських і болгарських вчених. Важливим етапом у розвитку їх зв'язків стало створення в 1968 р. Комісії істориків СРСР і Болгарії» завдяки якій була поставлена на вищу ступінь координація досліджень в історичній науці, розширилась взаємна інформація про результати досягнень в радянській і болгарській історіографії, зміцнилось співробітництво істориків наших країн. Все це має велике значення для розвитку радянської і болгарської історичної науки на принципах марксистсько-ленінської методології, підвищення її наукового потенціалу.

У координації досліджень, необхідність розширення якої з року в рік зростає важливу роль відіграє участь учених у спільних наукових сесіях, конференціях, симпозіумах. Серйозним стимулом у цьому напрямі було проведення у Львові в січні 1981 р. Всесоюзної наукової конференції "Радянська болгаристика. Підсумки і перспективи", в роботі якої брала участь делегація болгарських учених. Як свідчить сама назва конференції, на ній були підведені основні підсумки досліджень історії і культури Болгарії, в тому числі й радянсько-болгарських відносин, накреслені шляхи і завдання в розвитку болгаристики.

В результаті збагачення форм і методів творчого співробітництва радянських та болгарських вчених утвердилася виправдана практика підготовки спільних видань.

У даному повідомленні не має можливості з достатньою повнотою дати аналіз всім працям, присвяченим радянсько-болгарським відносинам міжвоєнного періоду, перелічити всіх їх авторів. Це завдання можна вирішити лише в спеціальних дослідженнях. Але навіть стислий огляд дозволяє зробити висновок, що історична наука приділяла належну увагу цій проблемі. Різні її аспекти одержали висвітлення і в колективних працях, і в монографічних дослідженнях, та зроблено це з різною глибиною, детальністю і всебічністю. До цього часу ще не було узагальнюючої праці, де б висвітлювалися всі сторони радянсько-болгарських відносин міжвоєнного періоду. Слід зазначити, що ця проблема вивчалась і не зовсім рівномірно. Основні зусилля були направлені на аналіз міждержавних відносин, дружніх зв'язків радянських і болгарських трудящих. Менше розглядалися культурні контакти (становлять виняток літературні зв'язки), недостатньо - наукові. Чекає на своїх дослідників і розробка історіографії даної проблеми.

Багато на основі уже зроблених досягнень створити комплексну узагальнюючу працю, в якій би відбивалася широка панорама відносин СРСР і Болгарії зазначеного періоду. Для підготовки такого дослідження доцільно було б залучити радянських і болгарських істориків, а також спеціалістів суміжних спеціальностей - літературознавців, мовознавців, мистецтвознавців тощо. Таким чином, намічена тенденція до активізації досліджуваної проблеми дає підставу сподіватися на появу нових праць, які задовольнили б потреби як науковців, так і широке коло читачів.

М . С . Д е р ж а л ю к

НЕСПРОМОЖНІСТЬ БУРЖУАЗНОЇ КОНЦЕПЦІЇ З ПИТАНЬ БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛІЗМУ
В УГОРСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Визвольна місія Червоної Армії у роки другої світової війни сприяла успішній боротьбі лівих сил країн Східної Європи, в тому числі, в Угорщині, за остаточне визначення шляху дальшого розвитку. Наприкінці 40-х років утворилася світова система соціалізму, а позиції капіталізму в політичному відношенні істотно, ос-

³⁵ България при социализма : Материали за библиотгр. Цубл. на бълг. учени. 1945-1980. - Боря, 1980. ибят.учвші.

лабли. Особливо це стало очевидним після невдачі США "покінчити з радянським впливом у Східній Європі"¹.

Оскільки політичний і економічний тиск на соціалістичні країни з боку капіталістичних країн не приніс їм успіху, консервативні сили буржуазних держав вдалися до ідеологічних диверсій, поширення ворожої ідеології серед Трудящих цих держав, у тому числі й Угорщини.

Першочерговим завданням буржуазна пропаганда поставила дискредитувати визвольний пекід Червоної Армії в Угорщину, "довести", що, знищивши фашизм на території цієї країни, Радянський Союз переслідував одну мету - поширення свого впливу в Європі. Буржуазні ідеологи силкуються роз'єднати братні країни, фальсифікуючи визвольну місію Червоної Армії у роки Великої Вітчизняної війни. Радянські війська, стверджують на Заході, захопили Східну Європу і принесли всупереч волі народів, які населяють цю частину Європи, соціалізм. Мета таких наукових тверджень цілком зрозуміла: довести, що новий лад нав'язано народам, а тому будь-яка боротьба проти нього і підтримка ззовні такого опору набувають чинності й морально виправдовуються імперіалістами³.

Таким шляхом робиться спроба підірвати основу братніх відносин, що встановилися між СРСР та УНР, як двома соціалістичними державами. Одночасно ворожа пропаганда твердила про обмеженість соціальної бази для будівництва соціалізму на угорській землі, про те, що високі темпи індустріалізації призведуть до розрухи, методи кооперування сільського господарства викличуть всенародний протест. Доводилось, що інтелігенція не має свободи творчості, а підростає покоління повністю позбавлене виховання на історичній спадщині свого народу. В усьому було "винне" марксистсько-ленінське вчення як ідеологія соціалістичного ладу. Значні сили буржуазної суспільної науки зосереджувались на переконанні громадськості в тому, що марксизм-ленінізм перетворений "у віру", а не в переконаність, тому комуністична ідеологія "чужа" для цивілізованої Європи в цілому і для Угорщини зокрема⁴.

Оскільки угорські трудящі досягали великих успіхів на шляху соціалістичного будівництва і успішно вирішували найскладніші завдання, буржуазна пропаганда вимушена була відходити від проблем, знятих з порядку денного в цій країні.

Події, які мали місце в Угорщині восени 1956 р., надовго прикували до себе увагу всього людства. Вони були використані імперіалістами для загострення міжнародних відносин. Органи масової пропаганди на Заході, а пізніше і деякі "науковці" зробили спробу висвітлити події жовтня - листопада 1956 р. в УНР як народну революцію проти соціалістичного ладу, проти комуністичної партії. Деякі уряди капіталістичних держав та їхні офіційні представники намагалися переконати весь світ у тому, що контрреволюційні сили боролись за "виправлення помилок", допущених комуністами в період будівництва соціалізму⁶. Підприємливі центри спецслужб, - радіопередачі західних країн всіляко намагалися підірвати внутрішнє становище Угорщини, надавали підтримку ворожим контрреволюційним елементам⁷.

Мають місце спроби пов'язати контрреволюцію 1956 р. з буржуазною революцією 1848-1849 рр. в Угорщині, робиться порівняльний аналіз двох історичних епох

¹ Орлик И.И. Империалистические державы и Восточная Европа. - М., 1968, с. 81; Gitermarm V. Una nach dem Krieg? Internationale Probleme der Nachkriegszeit. - Zurich - New York, 1944, 60-65 в.

² Проблемы мира и социализма, 1982, № 6, с. 94.
Там же.

⁴ Szlovak A» A Kollektivierung der ungarischen Landwirtschaft, 1949-1959. - Munchen, 1964, S. 19, 2-4, 27-28, 32, 35, 66, 138-140; 03 Latohatar, 1975, И 2, 99-100. old.; Propagandista, 1979, Н 1, 50. old.

⁵ ungar. Ein Kampf um die Freiheit. - Wien, 1956; Der Ungarische Volksaufstand in Augenzeugen berichten. - Dusseldorf, 1966; Ud Latohatar, 1976, Н 2, 97-98. old.; Magyar Hirnap, Bees, 1976, N11,

⁷ История Венгрии. В 3-х томах. - М., 1972, т. 3, с. 696, 697, 702.
Там же, с. 701-702.

особливе місце відводиться висвітленню міжнародних умов, через які обидві події зазнали поразки. Аналіз виданої на Заході літератури про економіку, присвяченої подіям 1956 р. в Угорщині, свідчить, що в центр уваги ставляться лише окремі внутрішні причини контрреволюції, а роль капіталістичних країн, особливо США та ФРН, у підготовці, сприянні та підтримці заколоту не згадуються⁹.

Велика увага у буржуазній літературі приділяється питанням політичної платформи ревізіоністів, національним мотивам, які були нібито наплавлені на подолання культу особи та його наслідків – допущених помилок у політичному, економічному, культурному та виховному плані. Замовчується роль здорового ядра партії угорських комуністів, всіх демократичних сил країни у боротьбі за подолання кризи та виведення Угорщини з тяжкого становища¹⁰.

Постійним нападам піддається братня допомога Радянського Союзу Угорщині у розгромі контрреволюції. Робиться спроба звинуватити СРСР та ті революційні угорські військові та міліцейські частини, що не підтримали заколоту і рішуче виступили на боротьбу з ним. Докладаються зусилля кинути "тінь" на братні взаємовідносини між СРСР та УНР¹¹.

Поразка контрреволюції в Угорщині свідчила про провал імперіалістичної політики "визволення" країн Східної Європи від комунізму. Старі методи впливу на соціалістичні країни, в тому числі і на УНР, показали свою неспроможність. У прямих діях проти соціалізму імперіалісти зазнали поразки.

З середини 60-х років почався процес розрядки міжнародної напруженості, що забезпечило розширення економічного та культурного співробітництва країн обох соціальних систем. Як показали 60-ті – початок 70-х років, мирне співіснування стало корисним для країн соціалістичної співдружності: вони почали завойовувати позиції в усьому світі, симпатії до соціалізму почали зростати. Політика провідних капіталістичних країн на чолі з США починаючи з середини 70-х була направлена на припинення розвитку таких подій. Курс на загострення міжнародних відносин свідчить про намагання імперіалістичних держав насамперед зберегти свій вплив і силу в світовому масштабі, досягти стабільного становища в своїх країнах та єдності капіталістичних країн і домогтися "мирного залучення" Східної Європи в орбіту свого впливу. У 80-ті роки США взяли під "особливу увагу" соціалістичні країни, використовуючи при цьому холодну війну з СРСР, розрядку з іншими європейськими країнами, надання режиму найбільшого сприяння та тимчасових "поступок" окремим соціалістичним країнам; заохочення націоналізму та антирадянських елементів у соціалістичних країнах, доводячи неефективність радянської моделі економічного розвитку, невигідність торгівлі соціалістичних країн з СРСР. Для прикладу зазначимо, що у 1978 р. США розширили економічне співробітництво з Угорщиною. Протягом 1978–1981 рр. торгівля між ними подвоїлась і досягла 400 млн. доларів щороку. Таким чином, серед партнерів УНР у зовнішній торгівлі США піднялися з 16 на 8 місце.

⁸ Tanulmányok a magyar forradalomról. - München, 1966, 582-586. old.

⁹ Hírado, Beca, 1958. apr. 19, л 16, l. old. s. Ady A. Die Ungarische Revolution 1956. - Hamburg, 1977, S. 6, 23, 40-53, 56-57, 27. Шрифт ДІЯЛЬНИЦЬ імперіалістичних країн проти УНР у 1954-1956 рр. глибоко висвітлена у праці відомого угорського партійного діяча Яноша Береца (Berecz J. Ellenforradalomról. - Budapest, 1981, 26, 36-40, 59-60, 73-74, 110, 125-134. old.).

¹⁰ Strohm C. G. Zwischen Mao und Khrushchov. - Stuttgart, 1964, S. 143. Nagy I. A magyar nép vedelmebe. - Brussel, 1957; Ungarn zehn Jahre danach, 1956-1966: Ein wissenschaftliches Sammelwerk, - Mainz, 1966, S. 13, 18, 20-24; Kommunismus in Süd-Osteuropa. - Stuttgart, 1968; Reformen und Bogmen in Osteuropa. - Köln, 1971; Osteuropa in Geschichte und Gegenwart. ~ Kola, Wien, 1977; Kiraly B. Az eiro haboru a szocialista orszagok kozott. Lrodalmi Ujsag, München, 1976, л 9-10, 6-7. old.

¹¹ Lrodalmi Ujsag, 1958, 15 jan., S 2, 3. old. Ibid, 1960, 15 apr., N 8, 5 old.; Becsi Magyar Híradd, 1958, 12. apr., л 15, l. old.; Hírado, 1971, л 5, 503-507. old.; Ungarn zehn Jahre danach, 1956-1966, S. 35, 38; Kopacsi. S. Die ungarische Tragodie. - Stuttgart, 1979, S. 215-220, 241, 243, 281-285.

В сучасному капіталістичному світі концепція "різних шляхів переходу до соціалізму" стала найважливішою формою впливу на соціалістичні країни. Згідно з цією концепцією, кожна країна йде до соціалізму своїм, "особливим" шляхом, який відкидає загальні закономірності перехідного періоду. Кінцевою метою такої тези є намагання розпалити ворожнечу між соціалістичними країнами. Знову висувається гасло: за принципом соціалістичного інтернаціоналізму приховуються національні інтереси Радянського Союзу. Щоб викликати недовіру до СРСР використовуються найрізноманітніші засоби: протиставляються інтереси окремих соціалістичних держав інтересам СРСР, інтереси більш і менш розвинутих у промисловому відношенні країн, стверджується, що соціалістичні країни не в змозі примирити ті протиріччя, які мали місце між буржуазними країнами, що пізніше вступили на шлях побудови соціалізму. Шлях до всебічного зближення країн СПІВДРУЖНОСТІ, розроблений Комплексною програмою у 1971 р., невиконаний, твердять буржуазні ідеологи, для більш розвинутих країн. Звідси пропагуються "особливі інтереси" кожної з країн - членів РЕВ. Аналіз буржуазної пропаганди свідчить, що в її арсеналі існують загальні методи, які використовуються проти всіх соціалістичних країн, а також особливі, що застосовуються проти окремих з них.

На сучасному етапі висвітлення східноєвропейської політики ведучих капіталістичних країн щодо Угорщини є важливою справою. На Заході активно вивчають можливість та потреби УНР у постійному розширенні зовнішньої торгівлі з усіма країнами світу. Крім цього, буржуазні ідеологи "досліджують" особливості Угорщини в історичному, економічному та культурному відношеннях. На основі цього робиться спроба довести, що в цілому в УНР зміцнюються ті інтереси у зовнішній торгівлі, які все більше виходять за рамки РЕВ, що в недалекому майбутньому угорська економіка все більшою мірою буде зацікавлена у зносинах з розвинутими капіталістичними країнами¹². Для аргументування цих прогнозів у хід пускаються ідеї про "залежність" угорської зовнішньої політики, "підпорядкування" народного господарства Угорщини інтересам, цілям і економіці Радянського Союзу. Буржуазні ідеологи, посиляючись на бідність джерел сировини та енергії угорської економіки й імпорту їх на 50 % загального споживання з-за кордону (в основному з СРСР), пишуть про залежність Угорщини від радянської економіки, особливо в галузі енергоносіїв. Доводиться, що СРСР-платить Угорщині за її товари менше, ніж вони оцінюються на західних ринках¹³. Але, як відомо, за сировину, яку УНР ввозить із Радянського Союзу, вона платить ціни, значно нижчі, ніж на світовому капіталістичному ринку. Ціноутворення в РЕВ відрізняється від ціноутворення капіталістичних організацій (наприклад, ЄЕС). Коли зіставити ціни на товари, якими торгують СРСР і УНР, то виявиться, що торгівля між цими двома країнами ведеться на рівноправній основі з деякими відхиленнями цін в обидві сторони.

Введення нового економічного механізму в Угорщині з 1968 р., його труднощі призвели до того, що на Заході розпочалася активна пропагандистська кампанія про начебто існуючі розходження між СРСР та УНР з питань дальшого розвитку народного господарства в Угорщині. Одночасно Угорщині радиш "не відступати від свого механізму"¹⁴.

Вибух цін на світовому ринку протягом 1973-1975 і 1978-1979 рр. негативно відбився на економічному розвитку Угорщини. Партійні та наукові працівники УНР вважають запорукою переборення труднощів та дальшого розвитку УНР поглиблення співробітництва з СРСР. Тісному співробітництву обох країн сприяє політичне взаєморозуміння, економічна взаємовигідність та географічна близькість СРСР і УНР.

¹² Osteuropa, 1981, N 1, a. 69,72; Ibid., N 6, s. 647-648, 650-654.

¹³ Берез Я. В братском союзе. - М., 1979. с. 120, 122.

¹⁴ Там же.

"Без всякого перебільшення слід сказати, - писав відомий спеціаліст з питань угорсько-радянських економічних зв'язків Кальман Печі, - що без активного економічного співробітництва з Радянським Союзом угорська економіка не була б здатною ліквідувати свою, історично обумовлену, відсталість"¹⁵.

Кращим спростуванням буржуазних вимислів є висвітлення динаміки росту радянсько-угорського економічного співробітництва. Протягом 1960-1980 рр. товарооборот між СРСР та УНР збільшився в 10 разів (у поточних цінах) і досяг 5 млрд. форинтів. Згідно з планами на 1981-1985 рр., сума товарообороту повинна зрости до 34 млрд. форинтів. Радянський Союз був і залишається найважливішим партнером Угорщини у сфері зовнішньої торгівлі. Близько 30 % всього товарообороту УНР припадає на СРСР. У свою чергу, частка Угорщини у зовнішній торгівлі Радянського Союзу становить близько 8 %. Обидві країни мають значні переваги у зовнішній торгівлі між собою порівняно з їхніми економічними відносинами з країнами капіталу.

Органи буржуазної пропаганди завжди перебільшують труднощі у зовнішній торгівлі УНР з СРСР. Коли ж подібні проблеми успішно вирішуються, на Заході починають галасувати про несаможиттєвість зовнішньої політики республіки, її підпорядкованість радянським зовнішньополітичним цілям. Буржуазні ідеологи "закликають" Угорщину розвивати економічні стосунки не лише з СРСР, а й з розвинутими капіталістичними країнами. Навіть є пропозиції, як цього слід досягати.

Спроби буржуазних ідеологів внести розкол у діяльність КПРС і УСРП на міжнародній арені не дають результатів. Як зазначалося на XII з'їзді УСРП у березні 1980 р., успішна діяльність УСРП ґрунтується на непохитній дружбі з Радянським Союзом, з КПРС, з усіма братніми партіями, оскільки така позиція служить ідеям соціалізму, зміцненню миру, демократії і національної незалежності УНР.

Постійним нападкам піддається керівна роль УСРП в суспільстві, наявність однопартійної системи в республіці, а також окремі керівники-партійних та державних органів. При цьому ставиться мета дискредитувати перед масами УСРП і цим самим ізолювати її від трудящих, принизити керівну роль марксистсько-ленінської партії та її заслуги в період успішного розвитку країни. Слід сказати, що на Заході при аналізі успіхів в сучасній Угорщині роль УСРП повністю не відкидається. Буржуазні ідеологи "примирились" з тим, що і при однопартійній системі суспільство за соціалізму здатне на прогрес. Успіхи були б, говорять "радники", ще більшими, якби в партії було дозволено існування фракцій. Марксистсько-ленінська партія фракцій не дозволяє. Дозвіл на діяльність фракцій веде партію до ліквідації принципу демократичного централізму - основного пршшшу комуністичних організацій, без якого в партії рано чи пізно з'явиться розкол, а за ним і анархія в керівництві, що, в свою чергу, призведе до послаблення політичної системи, підірве керівну роль УСРП в суспільстві. Угорські комуністи на такі "поради" не відгукуються, "те ніколи, ніде і ні для кого, - зазначав член Політбюро ЦК УСРП, секретар ЦК УСРП Карой Немет, - не можемо робити порушень, відступів від непохитних принципів організаційної єдності партії"^{1,7}.

Оскільки УСРП не дозволяє існування фракцій, то буржуазна ідеологія "звинувачує" соціалістичний лад у відсутності демократії, у забороні немарксистських політичних течій у суспільстві. Основною базою такої концепції став період, в історії Угорщини з 1944 по 1948 р., коли в період народно-демократичної революції у республіці існувала багатопартійна система, завдяки якій, немовби, трудящі дуже швидко подолали жакливі наслідки війни і забезпечили демократичний

Pecsi Kalman. A magyar-szovjet gazdasagi Kapcsolatqk 30 eye. - Budapest 1979, 17-18. old.

¹⁶ Берез Я. Указ. соч., с. 122.

¹⁷ Проблемы мира и социализма, 1982, № 8, с. 16.

розвиток країни¹⁸. Помилки, допущені після ліквідації багатопартійної системи, звалюються на Угорську партію трудящих - єдину політичну партію.

Висвітленням цієї теми на Заході зроблена спроба довести, що для Угорщини кращим варіантом є повернення до політичної системи 1944-1948 рр. В подібних працях не згадується про реакційну діяльність правих сил коаліційних партій, представників духовенства. Не говориться і про те, що в стабілізації економіки країни, ліквідації інфляції, безробіття, в націоналізації підприємств і землі реакційних та фашистських елементів головну роль відіграли комуністи. Про те, що УСРП зуміла подолати допущені помилки в господарській політиці, додержанні соціалістичної законності і в УНР були закладені основи соціалізму, буржуазні ідеології замовчують. Провідне місце в угорському суспільстві комуністи завоювали реальною політикою, що відповідала інтересам більшості населення країни, а не силою, як намагаються довести буржуазні "вчені"¹⁹.

З цих причин угорські комуністи дуже обережно ставились до питання про відновлення багатопартійності. Восени 1956 р. відновилася багатопартійна система в країні. В результаті цього в перші дні листопада з'явилося близько 40 різних партій, та організацій. З них 28 - контрреволюційних, хортистських і навіть фашистських²⁰. Знову виникла розпорошеність демократичних сил. 11 листопада УСРП внесла пропозицію про створення двопартійної системи, до якої увійшли б комуністична і селянські партії. Але для згуртування демократичних сил у республіці і це було великою перешкодою²¹. Структура угорського суспільства вимагала однопартійної системи, що була необхідною умовою розгрому антисоціалістичних сил і створення міцної бази для перемоги соціалістичного ладу.

Угорські історики глибоко вивчили питання багатопартійності у 1944-1948 рр. і переконливо довели²², що боротьба партій у республіці призводила до анархії, часто велась не за краще вирішення проблем у загальнодержавних інтересах, а за недопущення до органів влади представників інших партій. Інколи інтереси однієї партії ставились вище за інтереси Держави. Більше того, ряд політичних діячів коаліційних партій виступав проти побудови соціалізму, проти однопартійної системи і встановлення диктатури пролетаріату. Новостворені у 1956 р. партії шли антисоціалістичний характер, зазначав Я.Кадар. Тому у грудні 1956 р. УСРП виступила проти багатопартійної системи в країні.

Прогресивні діячі інших партій періоду народної демократії вплили у Вітчизняний Народний фронт, авторитет якого почав зростати по всій республіці²³.

Угорські комуністи після 1956 р. взяли на озброєння досвід партійного будівництва у 1948 р., коли об'єдналися комуністи і соціал-демократи, відкинувши всі спроби ревізіоністів повернутися в цьому питанні до становища, що існувало до 1944 р., тобто до буржуазно-демократичного шляху розвитку УНР.

¹⁸ Sulyok D. Zwei Ifaehnte ohne Tag. - Ziirich, 1948, S. 87-88, 128; Nagy F. The Struggle Behind the Iron Cur-iain. - New York, 1948, p. 30-32.

piala P.- Zavarok evek. CA Horthy-korszaktól Kadar Janosig. - London, 1965; Irodalmi Ujaag 1976, 9-10, H 6. old.; ty Latóhatar, 1971, H 4., 351-354. old.; Tanulmányok a magyar forradalomról, 14-15; 20, 143-144. old.

on Kadar J. Valogatott beszedekek, - Budapest, 1975, 13. old.; Інші дані говорять, що число новостворених партій у 1956 році досягло семидесяти. Це перебільшення. Див.: Verecz J. Ellenforradalom tollal es fegyverrel, 1956, 123. old.

²¹ Kadar J. Там Ж6, 65 old.

²² A Kommunista Part szovetsegi politikaja, 1936-1962. - Budapest, 1966; TATH I. A Nemzeti Parasztpart tortenete, 1944-1948. - Budapest, 1972; Vida I. A Puggetlen. Kisgazdapart politikaja, 1944-1947. - Budapest, 1976; Balogh S. Parlament! es partharcok iflagyarorszagon, 1945-1947. - Budapest, 1975; Balogh S. - Izsak L. Partok es partprogremiok Magyarorszagon, 1944-1948. - Budapest, 1977; Balogh S. - Jakab S. A magyar nepi demokratcio tortenete, 1944-1962. - Budapest, 1978; Balogh S. Vitak a-magyar parlamentben, 1944-1948. - Budapest, 1981.

Kadar J. Valogatott beszedekek. - Budapest, 1975, 120-121 old.; Szadok, 1962, K 2, 378-330. old.

Досвід будівництва соціалізму в братніх країнах соціалізму свідчить, що створення соціалізму можливе при одно- і багатопартійній системі. Практика державного будівництва в Угорщині переконливо доводить, що *для* УНР більш доцільною є однопартійна система. Всі спроби буржуазних ідеологів заперечити її, спрямовані на досягнення анархії, виправданні наявності кількох партій у суспільстві, виникнення і посилення опозиційних і ворожих соціалізові сил. Трудящі УНР повністю підтримують Угорську соціалістичну робітничу партію - єдину керівну силу країни. Це є найкращим спростуванням буржуазної концепції багатопартійності в Угорщині.

За останні роки буржуазні ідеологи пильну увагу зосереджують на ролі і місці робітничого класу в сучасному угорському суспільстві. Про нього говориться лише як про виробничу силу, а не як про найбільш впливову політичну силу в країні. Посилаються вони на те, що профспілкові організації УНР мають лише виконавчу владу, дорадчий голос. Таке саме становище, твердять вони, склалося і в інших громадських організаціях країни²⁴.

Зазначимо, що роль масових організацій у республіці постійно зростає, посилюється їх вплив у суспільстві. На XXIV з'їзді угорських профспілок у грудні 1980 р. досить відверто критикувались недоліки, що шли місце в Угорщині. У виступі Я.Кадара вказувалося, що профспілкові організації, як комуністичний і робітничий рух, зародилися на одній основі і мають єдину мету - знищення капіталістичної експлуатації. Цілі обох робітничих організацій в умовах соціалізму залишаються спільними. У виступі генерального секретаря Всеугорської ради профспілок Шандора Гашпара підкреслювалося, що профспілки є часткою соціалістичного ладу і разом з партією вони повинні боротися за права й інтереси трудящих, за створення розвинутого соціалістичного суспільства. Водночас зростає роль Вітчизняного Народного фронту. У виступі Я.Кадара на ЛІ конгресі ВНФ у березні 1981 р. наголошувалося на тому, що ця масова організація переживає третій період свого розвитку. До керівного складу ВНФ було обрано 65,8 % громадян, які не були членами УСРП. Серед них більш як 500 чоловік - представники церкви. Майже 22 % персонального складу фронту є молодь віком до 30 років. Соціальний склад Вітчизняного фронту (26,9 % - робітники, 21,4 % - селяни, решта - інтелігенція, службовці та інші) свідчить про те, що в його рядах є всі верстви населення. Останнім часом роль масових організацій в УНР невпинно зростає. І про це навіть на Заході не можуть замовчати⁶.

На сучасному етапі Захід обрав Угорщину об'єктом досліджень у галузі соціалістичного планування, розвитку економіки в цілому. Такий інтерес пояснюється тим, що введення реформи економічного механізму у 1968 р. стало вирішальним фактором дальшого стабільного розвитку країни. Більшість ідеологів на Заході бачить у реформі лише те, що можна віднести до капіталістичного господарювання²⁷. Так, французькі вчені Шевальє і Тевезон всіляко намагаються довести вирішальну роль ринкового механізму в розвитку соціалістичної економіки. "Ринковий механізм", твердять буржуазні політекономісти, є дальшим розвитком марксизму. В хід пускається версія про появу в Угорщині ринкового, лібералізованого соціалізму, який з часом приведе країну на шлях розвитку Західної Європи. Цим самим робиться спроба 'довести, що основою успіхів УНР являються капіталістичні методи господарювання'²⁸.

²⁴ Neue Züricher Zeitung, 1980, 17 dec.

²⁵ Про діяльність профспілок в УНР, їх значення в країні див.: Вестник венгерских профсоюзів, .1981, т V, 8-9, II.

²⁶ Neue Zürcher Zeitung, 1980, 17 dec.; Osteuropa, .1981, E 1, S. 55; Ibid, 1982, K 2, S. 146.

²⁷ Time, 1981, 6 apr., Osteuropa. 1982, т 12, ф. 1014.

²⁸ Propagandista, 1979, I 1, 51. old.

Досягнення Угорщини розцінюються як "розширення капіталістичних форм у вигляді ринкового соціалізму"²⁹. Серед соціалістичних країн лише Угорщина, пише швейцарська консервативна газета, визнала і впровадила в життя принцип "здорово економіка базується на цінах, які покривають виробничі витрати"³⁰.

Буржуазні ідеологи твердять, що досягнення УНР в економічному, культурному і соціальному розвитку досягнуті насамперед завдяки зростанню ролі господарських, державних органів, а не Угорської соціалістичної робітничої партії. На їх думку, партія свідомо не втручається в питання економіки, а лише політично направляє роботу господарських та економічних відомств. Розглядаючи народне господарство за галузями, буржуазні ідеологи акцентують увагу на тому, що успіхи промисловості та сільського господарства зумовлені іншими методами управління, ніж ті, що існують у Радянському Союзі. Такі питання, як децентралізація промисловості, самоуправління підприємств і районів, ринкове ціноутворення, конвертувальний форинт, підвищення конкурентоздатності робочої сили, закриття нерентабельних підприємств - ось далеко не всі аргументи буржуазної пропаганди. "Те, що робиться в Угорщині, - писала одна з буржуазних газет, - в народному господарстві ніколи не приведе до подій, які мають місце у Польщі"³¹, тому що в УНР "розширюють капіталістичні методи господарювання", і керівництво країни розраховує лише на сили свого народу, а не на зарубіжні кредити чи допомогу"³².

Велику увагу буржуазні вчені зосереджують на досягненнях сільського господарства УНР. Вони твердять, що Угорщина перекреслила ідеї про підпорядкування сільського господарства промисловості і взяла курс на гармонійний розвиток промисловості й сільського господарства без нанесення шкоди одне одному³³. Серед факторів, які сприяли розвитку сільського господарства УНР, слід назвати правильну аграрну політику УСРП, розширення присадибного та підсобного господарства. Ці успіхи вимушені визнати навіть буржуазні ідеологи³⁴, стверджуючи при цьому, що Угорщина - єдина соціалістична країна, здатна забезпечити себе продуктами харчування.

На Заході твердять, ніби всі успіхи УНР досягаються завдяки застосуванню близьких капіталістичних методів ведення господарства .

Слід зазначити, що політекономія соціалізму перебуває в процесі постійного розвитку, і нововведення 1968 р., а пізніше 1980-1982 рр. в Угорщині стали істотним внеском у розробку проблем соціалістичного способу виробництва.

Буржуазні ідеологи намагаються відкинути марксистсько-ленінське вчення про спосіб виробництва. Та система краща, яка здатна забезпечити високий життєвий рівень, - такими лозунгами оперують на Заході. Визнаючи, що рівень розвитку деяких галузей народного господарства в УНР наблизився до світового рівня, на Заході твердять, що всього цього вдалося здобути завдяки запровадженню реформи економічного механізму, яка сприяла розвитку всієї економіки, перетворенню внутрішньої структури виробництва, розширенню економічних відносин з передовими капіталістичними господарствами. Між поновленим капіталізмом і демократичним соціалізмом, який нібито зміцнився в УНР, немає істотних відмінностей³⁵, - роблять ви-

²⁹ U3 Latóhatar, 1968, N 5, 441-446. old.; Le Nouvel Observateur, 1977, 7 nov.

³⁰ Neue Zürcher Zeitung, 1981, 25-26 Jail.

³¹ Time, 1981, 6 Apr.

³² Ibidem.

³³ Die Presae, 1981, 23 Jan.

³⁴ Die Weltwoche, 1981, 23 Apr.; Osteuropa, 1981, If 1, S. 61, 72-74.

³⁵ Ój Latóhatar, 1963, N 3, 160, 164-166.old.; Personal and Social Consumption in Eastern Europa. - Sew York etc. 1975, p. 220-225, 228-230., 232; Osteuropa, 1981, N 1, S. 63-64.

" ³⁶ Propagandista, 1979, N 1, 56-57. old.

сновок буржуазні ідеологи. Вони намагаються переконати, що для того щоб Угорщині і надалі успішно просуватися вперед, їй необхідно поступово вивільнятися від тісного співробітництва з менш розвинутими країнами - членами РЕВ, що є гальмом для угорської економіки, і зміцнювати зв'язки з західними фірмами і банками.

Угорська економіка успішно переборже негативні наслідки вибуху цін на світовому ринку. Угорщині вдалося ліквідувати збільшення мінусового сальдо у зовнішній торгівлі³⁷, яке з'явилося у другій половині 70-х років. На рівні 1979 р. зберігається життєвий рівень трудящих. Промислове і сільськогосподарське виробництво дають приріст продукції. Всього цього Угорщина досягла завдяки правильно виробленій економічній політиці на 80-ті роки, а також тісному співробітництву насамперед з країнами - членами РЕВ. Без соціалістичного розподілу праці угорська економіка була б роздушена сильними капіталістичними монополіями і втягнута в повну залежність від капіталістичних держав. Більш сприятливих умов, ніж ті, що створені їй як члену РЕВ, для Угорщини немає. Політичне співробітництво країн соціалізму дає можливість вирішувати всі економічні проблеми в спільних інтересах, на рівноправних умовах, чого бути не може за капіталістичної конкурентної боротьби. Труднощі, які періодично виникають зі зміною кон'юнктури на капіталістичному ринку, беззаперечно свідчать про необхідність тісного співробітництва УНР в рамках РЕВ. Разом з цим ніхто не заперечує про вигоду і користь розширення економічних зв'язків з розвинутими капіталістичними країнами. Всі країни - члени РЕВ прагнуть на рівноправній основі поглиблювати контакти з країнами Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС). Не з їхньої вини зовнішньоторговий оборот між країнами Сходу і Заходу на початку 80-х років зменшився. Що стосується УНР, то вона на принципах Хельсінської Наради докладно зусиль до співробітництва з усіма державами світу.

Угорщина надзвичайно зацікавлена в розширенні економічних та культурних зв'язків з різними країнами, і підтвердженням цьому можуть бути дані про зростання на рубежі 70-80-х років торгових відносин Угорщини з капіталістичними країнами і країнами, що розвиваються. Частка несоціалістичних країн у зовнішньоторговельному обороті республіки протягом 1964-1980 рр. зросла з 31 до 44,4 %³⁸. Але в дальшому розвитку УНР, як зазначалося на червневому (1982 р.) Пленумі ЦК УСРП, першочергове значення має розширення та поглиблення всебічного співробітництва з країнами - членами РЕВ. "Радянський Союз залишається нашим найважливішим економічним партнером, - наголошувалось у рішенні Пленуму ЦК УСРП, - тому і в майбутньому особливу увагу будемо приділяти розвиткові двосторонніх економічних відносин"³⁹.

Поради та пропозиції буржуазних критиків мають на меті вирвати УНР із соціалістичної співдружності і перетягти її на сторону капіталістичних держав, їхні наміри повністю збігаються з реальними кроками у політиці Вашингтону щодо європейських соціалістичних країн: внести розкол між СРСР та соціалістичною співдружністю.

Всупереч намаганням імперіалістичних країн в УНР протягом 1960-1980 рр. досягнуто єдності та згуртованості трудящих на соціалістичній основі. Переважна більшість населення країни підтримує керівну роль УСРП і будівництво соціалізму⁴⁰.

Буржуазні ідеологи у своїй роботі, спрямованій проти соціалістичної Угорщини, використовують два важливих моменти, пов'язаних з історичним минулим угорського народу: релігію та національну проблему.

³⁷ Magyar Nemzet, "1982, 23 Jul. 3. old.

³⁸ Статистический ежегодник стран - членов СЭВ; 1978, с. 327, 330; Magyar Hirlap 1981, 11 febr., 7. old.

³⁹ Uepazabadsig, 1.982, 26 jun, 1. old.

Kallai Gy. Szocializmus, nepfront, demooracio. - Budapest, 1971, 140-141. old.

В УНР віруючі становлять не менш як 45 % всіх жителів країни. Знайти правильне місце церкви в умовах соціалізму не завжди вдавалося, в таких випадках релігія підтримувала контрреволюційні сили (особливо восени 1956 р.). На початку 60-х років УСРП, правильно вирішуючи союзницьку політику з різними реальними силами, зуміла розв'язати і це досить складне питання. Церква, не відмовляючись від своїх релігійних принципів, знаходить своє місце у соціалістичному суспільстві, а віруючі користуються такими самими правами, обов'язками та повагою, як і решта громадян, беруть участь у будівництві соціалізму. УСРП докладає зусиль, щоб як тепер, так і в майбутньому, зазначає Я.Кадар, у держави не було серйозних конфліктів ні з однією із діючих в Угорщині церков. Атеїсти та віруючі успішно співробітничать у Вітчизняному Народному фронті. Дія буржуазної пропаганди таке становище релігії в країні не дає підстав для гострої критики органів влади у цьому напрямі.

Натомість широке поле для їхньої діяльності дає національне питання. Націоналізм, який за словами ідеологів Заходу, свого часу розніс на шматки Австро-Угорщину з її 45-мільйонним населенням і 17 національностями, зараз використовується для ослаблення єдності країн Данайського басейну. Складність національного питання в даному регіоні робить Угорщину об'єктом номер один у діяльності буржуазних пропагандистів. На Заході пишуть, що історія ніколи не знала такого несправедливого розділу країн, який мав місце у 1919-1920 рр. у Східній Європі (ідеться про Версальську систему договорів. - М.Д.). І роблять висновок, що без ліквідації Тріанону немає шляху до оздоровлення в Східній Європі. Велика увага приділяється західною пропагандою становищу національних меншостей у сусідніх з Угорщиною країнах⁴⁴. Радіостанція "Вільна Європа" твердить, що нинішнє керівництво УНР не спроможне нічого зробити для поліпшення становища угорського населення в сусідніх країнах. Розробляються пропозиції для Угорщини знайти в собі сили для захисту угорського населення, яке проживає в інших країнах. Буржуазна пропаганда "передбачає" у недалекому майбутньому погіршення взаємовідносин між Угорщиною та сусідніми країнами через невирішеність національного питання.

Як свідчать реальні кроки партії і уряду Угорщини, політика з національного питання спрямована на дружбу і співробітництво з усіма сусідніми країнами на принципах пролетарського інтернаціоналізму⁴⁵. Спроби ворогів соціалізму посягати ворожнечу між Угорщиною та сусідніми країнами, зокрема з Румунією, не досягають мети насамперед завдяки правильній політиці угорських комуністів з національного питання. "Ні на одну хвилину ми не забуваємо, - підкреслював у своїй доповіді член Політбюро ЦК УСРП, секретар ЦК УСРП Карой Немет на Пленумі ЦК 28 березня 1979 р., - що наша партія в партію патріотів-інтернаціоналістів. Як свідчить власний досвід, на націоналізм не можна відповідати націоналізмом, тому що це лише завдає шкоди справі. Джерелом наших сил і в майбутньому буде пов'язування однаковою мірою інтересів нашої батьківщини, нашого народу з інтересами сил прогресу, соціалізму"⁴⁷. На УП з'їзді Вітчизняного Народного фронту (березень 1981 р.) ця позиція залишилась без змін.

⁴¹ Valosag, 1979, 7, И 65, 67. old.; Magyar IJemzet, 1981, 19 apr., 11.old.

⁴² Кадар Я. Социализм и мировой революционный процесс. - М., 1978, с. 326.

⁴³ Sulyok D. A magyar tragédia: A Trianoni béke és Következmenyei. - New York, 1954. 106, 606. old.

⁴⁴ Sulyok D. Hidfo. Trianoni Almai jach, 1920-1960. - Munchen, 1960s Illes E. Erdely valtozasa. - Munchen. 1976; EPO Же. Nationale Minderheiten in Rumani-en, Wien, 1981; lAtiihatir, 1974, I 6.

⁴⁵ Propagandista, 1979, В 1, 55. old.

A Magyar Szocialista Munkaspárt XII. kongresszusa. - Budapest, 1980, 87. old.

⁴⁷ Nemeth K. A magaaabb kovetelm^nyek utjan.-Budapest, 1979, 345.old.

Відомо, що угорці проживають не лише в сусідніх з УНР країнах, а й на американському континенті, в Західній Європі/Австралії, Африці, на Близькому Сході тощо⁴⁸. Серед політичної еміграції можна виділити три групи, які в різний період залишили батьківщину. На сьогодні значна частина еміграції не ворогує з соціалістичною Угорщиною. Це зумовлено насамперед зміцненням міжнародного авторитету країни, успішним розвитком економіки, підвищенням життєвого рівня, стабільним становищем у країні, ліквідацією всіх причин, через які інколи виникали гострі суперечки в минулому. Разом з цим збереглася купка хортистів, нілашистів, буржуазних діячів, ревізіоністів, які продовжують вести підривну діяльність проти УНР. Угорські трудящі дають рішучу відсіч підступним діям таких елементів. Разом з тим уряд УНР прагне підтримувати демократичну угорську еміграцію, друзів нової Угорщини і зміцнює з нею стосунки. Так, з 1963 р. введено амністію для емігрантів, завдяки чому щорічно 160-180 тис. чоловік відвідує батьківщину⁴⁹. Завдяки такій політиці УНР у 60 - 70-ті роки на батьківщину повернулося більш як 50 тис.чоловік⁵⁰. Досвід роботи з еміграцією свідчить, що чим більша її частина бачить на власні очі досягнення УНР, тим менше вірить буржуазним наклепам про становище в республіці. Це тим більш важливо, оскільки частина еміграції стала важливим інструментом діяльності буржуазної пропаганди на Угорщину. У США є три видавництва угорської літератури.

Значно більше їх у Західній Європі. В середньому в рік з під пера угорських емігрантів на угорській, англійській, німецькій мовах виходить 22-25 книг. Слід зазначити, що далеко не вся продукція стосується історії, економіки УНР. Але література на подібні теми має на меті дискредитацію соціалістичної влади в країні.

Найбільшу небезпеку становлять праці ревізіоністів, автори яких обрали центром своєї діяльності Брюссель, Де створено інститут ім. І.Надя. Спираючись на виголошені ідеї буржуазної революції в Угорщині 1848-1849 рр., країна не повинна приєднуватись ні до якої політичної групи держав, ревізіоністи пропагують "третьій шлях" розвитку республіки. Це означає не що інше, як обрання курсу розвитку на зразок західних держав. Саме цього бажали ревізіоністи в 1956 р.

Успіхи країни протягом 60-70-х років вони пов'язують з обранням Угорщиною саме цього "третього шляху" розвитку. Більш того, буржуазні ідеологи доводять, що життя підтвердило силу позиції ревізіоністів на чолі з І.Надем з основних питань економічного розвитку УНР. Буржуазні апологети силкуються показати, що ідеї, висунуті напередодні контрреволюційних подій 1956 р. ревізіоністами, перемогли в республіці. Як відомо, в самій Угорщині була певна групка вчених, які з ряду питань поділяли думку "науковців" у Брюсселі⁵¹.

Оцінюючи діяльність буржуазних ідеологів, спрямовану на підрив соціалістичного ладу в Угорщині, необхідно зазначити, що їх пропаганда постійно розширюється, іде слідом за новими змінами в країні і пристосовується до них. Але лише в одному вона стабільна: ніколи не порівнюється реальні успіхи трудящих УНР з довоєнним рівнем, відсутні матеріали, де йшлося б про корінні відмінності між двома соціально-класовими системами. Дзсі на Заході немає жодної праці, де був би даний науковий аналіз антидемократичної суті хортизму, фашистському режиму в

⁴⁸ Szanto M. Magyarok a nagyvilágban. - Budapest, 1970, 181. old.; Magyar Memzet, 1981., 17- marc., 1. old.

⁴⁹ Tarsadalmi Szemle, 1982, If 5, 98-99, 101. old.

⁵⁰ Ibid., 96. old.

⁵¹ Szanto M. Там же, 168-169. old.; Uj Latohatar, 1980, N 1, 57. old.

⁵² Berecz J. Ellenforradalom tollal ds fegyverrel, 1956, 55-56, 116-117, 128-132. old.

⁵³ Дав.: Смолянський В.Г. Соціалістическая организация общества и антикоммунизм. - М., 1974, с. 212-214; Part^let, 1973, N 6, 44. old.; A Magyar Szocialista Munkaspart batarozatai es dokumentumai, 1971-1975. - Budapest, 1979, 456-469. old.; Ifsmeth K. A magasabb k-ovetelmenyek litjan, 345. old.

угорських умовах - хунгаризму. Навпаки» робиться спроба обілити їх . Немає також відповіді на такі запитання: чому розвивається соціалізм на угорській землі, коли він далекий від трудящих цієї країни, чому протягом післявоєнного періоду Угорщина досягла значних успіхів в економіці, науці, культурі, набагато зріс життєвий рівень?

Щорічно Угорщину відвідує від 15 до 17 млн. іноземних туристів, у тому числі багато з розвинутих капіталістичних країн. Стабільність і гарантованість постачання, високий життєвий рівень, впевненість трудящих у завтрашньому дні, розвиток сфери обслуговування - все це, безумовно, є надійною базою міцності внутрішнього становища в республіці. Те, що в Угорщині ціни на основні види товарів і сфер послуг у кілька разів нижчі від установлених у Західній Європі, заохочує основну масу туристів провести свою відпустку в УНР. Звичайно, враження про країну у них буде іншим, ніж цього б бажали буржуазні ідеологи.

Підводячи підсумки про підривну діяльність буржуазної пропаганди в Угорщині, необхідно визначити основні її напрями. Це насамперед спроба підірвати керівну роль УСРП, шести розкол між партією і трудящими масами, донести, що однопартійна система обмежує демократію у суспільстві і гальмує швинкий прогрес економіки. Крім того, буржуазні ідеологи силкуються довести, що народне господарство республіки успішно розвивається завдяки розширенню капіталістичних методів господарювання. Вони просторікують про різні шляхи переходу до соціалізму і його побудови, які відрізняються від досвіду СРСР. На Заході твердять, наприклад, що в Угорщині існує "угорська модель" соціалізму, намагаються показати невигідність економічного співробітництва УНР з СРСР та менш розвинутими країнами РЕВ, що Угорщина набагато більше матиме користі від розширення контактів з країнами СЕС.

Починаючи з кінця 70-х років буржуазна пропаганда особливо увагу приділяє економічному розвитку республіки і 'національній' питанню у Дунайському басейні.

Падіння цін на нафту і нафтопродукти у 1982-1983 рр. "на світовій" ринку дало ідеологам капіталістичних країн додаткові матеріали "доведення" доцільності для Угорщини розширювати товарообіг з заходом. Одночасно з цим буржуазна пропаганда з новою силою ставить питання про контрреволюційні події 1956 р. в УВР.

В умовах загострення ідеологічної боротьби особливо актуальним стає викриття буржуазних наклепів на соціалістичні країни. Викриття ідейних противників вимагає розроблення нових методів, нових аргументів. Переконливість викриття буржуазних і ревізіоністських наклепів на теорію і практику реального соціалізму, величезною мірою посилюється тоді, коли вона спирається на творчі досягнення суспільних наук, марксистсько-ленінської теорії.

На сучасному етапі завдання та роль ідеологічної та виховної роботи в масах невідмінно зростають. Необхідність посилення ідеологічної роботи пов'язано і з тим, зазначав Ю.З.Андропов, що нині став більш активним ідейне протиборство двох систем⁵⁵. Торкаючись цього питання, він підкреслював, що "тепер імперіалізм діє більш витончено. Він прагне "підстроюватися" під процеси дальшого удосконалення і розвитку всіх сторін нашого суспільного життя, соціалістичної демократії"⁵⁰.

⁵⁴ Hungary - to be or Sot to be. - Sew York, 1946; Коов K. V.oltunk, vagyunk, lesziink,-Buenos Aires,1960;Adonyi P.A magyar katona a m&sodik vilaghaboruban, 1 941-1945. - Klagenfurt, 1954 (nSmetul 1971-ben jelent meg); Hennyey,G; Magyar erofeszitesek a masodik vilaghaboru befejezesere. - Koln, 1965; Penyó M.D. Hitler, Horthy, and Hungary. German-Hungarian Relations, 1941-1944. - Bew Haven, - Londob, 1972; Gosztonyi p. Die Rote Armee im Bonaauraum. - Frankfurt am Main, 1967; Gosztonyi P. Endkampf an der Donau, 1944-1945. - Wien etc., 1965; Gosztonyi P. Horthy Miklos. - Miinchen, 1976; Uj Latihatkr, 1969, S 4.

⁵⁶ Там же, с. 300.

С. К. А с а т у р о в
ДО КРИТИКИ ДЕЯКИХ БУРЖУАЗНИХ КОНЦЕПЦІЙ ВШОСИН
МІС НІМЕЦЬКОЮ ДЕМОКРАТИЧНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ
ТА КРАЇНАМИ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ СШВЛРУШОСТІ

Розвиток міжнародного життя у 70-80-ті роки переконливо демонструє зростання могутності, активності й авторитету Радянського Союзу та інших країн соціалістичної співдружності.

У цей час соціалістична співдружність, в якій Німецька Демократична Республіка посідає чільне місце, добилась нових історичних успіхів у зміцненні та удосконаленні матеріально-технічної бази соціалізму. Як зазначається в матеріалах XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, "темпи економічного зростання членів РЕВ за десятиріччя були вдвоє вищими, ніж у розвинутих країн капіталу. Члени РЕВ лишалися групою країн світу, яка розвивається найбільш динамічно"¹.

Незаперечними є досягнення соціалістичних країн у розвитку науки, техніки, культури тощо.

Все це визначило подальшу зміну співвідношення сил на світовій арені на користь соціалізму, серйозно вплинуло на зовнішньополітичні доктрини і політику імперіалістичних держав щодо країн соціалізму,

Однак вирішувати творчі завдання соціалістичним державам доводиться за останні роки в ускладнених умовах, зокрема в умовах помітного загострення ідеологічної боротьби між двома суспільно-політичними системами. Як зазначалося під час зустрічі у Криму керівників партій й держав СРСР і НДР у серпні 1982 р., "адміністрація США оголосила ледь не "хрестовий похід" проти соціалістичної співдружності. Тут ідеологічні диверсії і "психологічна війна", торговельні санкції і подальше посилення гонки озброєнь, розривання договірних зв'язків і відмова від конструктивного діалога"².

Імперіалісти та їх пособники всіляко чорнять та перекручують все, що відбувається в соціалістичних країнах. Головне в їх систематичних ворожих кампаніях проти цих країн - відвернути людей від соціалізму. Вони намагаються відновити часи збанкрутілої політики з позиції сили, сподіваються самоунароше диктувати свою волю іншим країнам та народам. Як підкреслювалося на X з'їзді Соціалістичної єдиної партії Німеччини, по суті, "ми маємо справу з розпочатом ... спробою стримати те, чого стримати не можна, - а саме стримати перехід від капіталізму до соціалізму у світовому масштабі"³.

Німецька Демократична Республіка, розташовує на західному фланзі соціалістичної співдружності, знаходиться на передньому краї ідеологічної конфронтації між двома суспільно-політичними системами. Проти неї веде різнобічну підривну роботу світовий і, зокрема, західнонімецький імперіалізм. Вона перебуває під постійним і неослабним тиском буржуазної та соціал-реформістської ідеологічної пропаганди, політології та історіографії.

¹ Матеріали XXVI з'їзду КПРС. - К., 1981, с. 8.

² Правда, 1982, 12 серп.

³ Хонеккер Е. Отчет Центрального Комитета Социалистической единой партии Германии X съезду СЕПТ, Дрезден, 1981, с. 207.

Радянськими вченими проведено значну роботу по вивченню історії Німецької Демократичної Республіки. Історики-марксисты вбачають у створенні НДР, в успішному вирішенні нею завдань соціалістичного будівництва закономірне й необоротне явище світового революційного процесу. Дедалі більша кількість істориків найрізноманітніших напрямів у багатьох країнах світу розглядає німецьку робітничо-селянську державу як історичну реальність.

У науковій літературі СРСР та НДР є дослідження з критики буржуазних концепцій становлення та досвіду НДР, наприклад, у західнонімецькій історіографії та політології. У деяких працях аналізується новий, реалістичніший підхід до історії НДР певної частини буржуазних та соціал-демократичних дослідників з ФРН, зумовлений зміцненням внутрішнього і міжнародного становища республіки⁴.

Антирадянські концепції англо-американських та західнонімецьких буржуазних авторів щодо позиції Радянського Союзу з німецького питання викриваються у книгах С.І.Алпатов, М.Р.Тульчинського, статтях І.С.Кремера, А.М.Філітова, В.І.Папанова та ін.⁵

На сьогодні є певний досвід критики буржуазної історіографії з питань народно-демократичної революції та аграрної політики НДР. Однак праць, у яких викривалися б буржуазні фальсифікаторські теорії відносно Німецької Демократичної Республіки і Радянського Союзу та інших країн соціалістичної співдружності, поки ще дуже мало⁷.

Великим досягненням світового соціалізму є створення зовсім нового типу відносин між державами, в яких переміг соціалістичний лад, - відносин, що спираються на випробувані принципи соціалістичного інтернаціоналізму. Тому в діяльності різного роду антикомуністів величезне місце посідає фальсифікація політики й практики взаємовідносин між країнами світової соціалістичної системи, пе-

⁴ Сухоруков С.Р. Новый подход к истории ГДР. - В кн.: Историография всеобщей истории. Куйбышев, 1976; Сазонов Ю.А. Новые тенденции в буржуазной литературе ФРГ о Германской Демократической Республике. - В кн.: Критика современных буржуазных исторических концепций. Ярославль, 1977; Unbewältigte Vergangenheit. Kritik der bürgerlichen Geschichtsschreibung in der BRD. 3. Aufl. - Berlin, 1977; Keizer H. Aildere über uns: Das "DDH-Bild" des westdeutschen Imperialismus und seine bürgerliche Kritik. - Berlin, 1969; Lozek G. Zu neueren bürgerlichen Darstellungen der Geschichte der DDR. - Z. Geschichtswiss., 1973, H. 5; Lozek G., Syrbe H. Geschichtsschreibung kontra Geschichte; Ober die nationale Geschichtskonzeptionen führender westdeutschen Historiker. - Berlin, 1964; Benser G. Theresink M. Meue Tendenzen in der Westdeutschen Geschichtsschreibung über die DDR. - Z. Geschichtswiss., 1969, H. 8! Unbewältigte Vergangenheit: Handbuch zur Auseinandersetzung mit der westdeutschen bürgerlichen Geschichtsschreibung/ G. Lozek, H. Meier, W. Schmidt, W. Bertold. - Berlin, 1970.

⁵ Алпатов С. Американская буржуазная историография германской проблемы. - М., 1966; Тульчинский М.Р. Адвокаты реванша. Западногерманский "остфоршунг" на службе боннской веймарской политики. - М., 1963; Кремер И.С. Советский план иданого урегулирования и немецкая буржуазная публицистика. - В кн.: Критика западногерманского "остфоршунга". М., 1966; Филитов А.М. О некоторых направлениях аальсийикации "остфоршунгом" советской политики по германское вопросу после второй мировой войны. - Там же; Папанов В.И. Партийное руководство социалистическим обществом - постоянный объект нападков антикоммунизма. - Ежегодник германской истории, 1977, М., 1978.

⁶ Салехов М.И. Аграрная политика ГДР и ФРГ в освещении буржуазной историографии. - В кн.: Проблемы германской истории. Вологда, 1973; Тултин В.И. О фальсификации народно-демократической революции в ГДР в работах западногерманских реакционных историков. - Науч. тр. Ташкентск. ун-та, 1970; Ладишпков I A J M -

ГТУГГГ в, ддд ГГ" яГ\J\д\д* J\J J" - Г. • *» іс---- - -ty----- - /д\к
Кашин Р.Г. Против фальсификации истории ГДР в реакционной историографии США и Англии, Гесмаяское-рабочее и демократическое, движение в новейшее время. - яолгод&Ч 1977, вып. 5.

⁷ Завьялов А.С. Критика работ западногерманских историков о СЕЦГ и ее политике союзов. - Вест. Моск. ун-та. История, 1977, № 4; Хильгер В., Иляух Р. Сотрудничество ГДР и СССР в кривом зеркале западногерманских исследователей ГДР - В кн.: О некоторых особенностях идеологической борьбы на современном этапе. М., 1979, с. 80-93.

рекручення суті цих відносин. Ідеологи буржуазії добре розуміючи, що саме єдність країн соціалізму є запорукою їх могутності, смертельною небезпекою монополістичному капіталові, докладають чимало зусиль для дискредитації відносин між ними, зокрема відносин між НДР та соціалістичними державами.

"Ні на один день, - говорилося на міжнародній нараді комуністичних і робітничих партій, - не припиняються спроби імперіалістів підірвати зсередини позиції соціалізму, шести елементи розбрату і відчуженості у відносини між соціалістичними країнами"⁸.

Буржуазні концепції щодо відносин між соціалістичними країнами досить різноманітні. Такі ідеологи антикомунізму як Р.Арон, З.Бжезинський, О.Біллінгтон, О.Крафт, Р.Левенталь, В.Райський-Дрбник, Х.Сетон-Уотсон та інші, викривляють характер рушійних сил зовнішньої політики цих країн, перекидують роль принципів соціалістичного інтернаціоналізму у формуванні погодженого зовнішньополітичного курсу держав соціалізму, навмисно роздувають проблеми, що виникають у процесі становлення відносин нового типу. Вони намагаються довести начебто "об'єктивну" неможливість єдності соціалістичних держав через наявність "непримиримих" протиріч між ними. У цій статті розглянемо так звані роз'єднувальні концепції, які є одним з засобів боротьби антикомуністів проти закономірного процесу зближення соціалістичних країн. Ці концепції покликані розмежувати антиімперіалістичний фронт, підірвати зсередини соціалістичну співдружність. Причому спільно тут виступають буржуазні, соціал-реформістські та ревізійні теоретики, які покладають надії на "дезінтеграцію" соціалістичної співдружності.

Один з провідних представників подібного курсу З.Бжезинський, рекомендує Вашингтону проводити так звану диференційовану політику щодо соціалістичних країн, вважає, що треба "нагороджувати ті країни та лідерів, - які готові підтвердити і розширити свою автономію від Москви"⁹. Намагання роздути найменші розходження у поглядах окремих країн соціалістичної співдружності у різних питаннях співробітництва, розпалити антисоціалістичні, антирадянські настрої, прогнати соціалістичні країни одну однієї і особливо Радянською Союзом проходить і через пізніші праці цього запеклого антикомуніста. "Комунізм нині набув стількох різноманітних форм, - писав він у 1968 р., - що Сполучені Штати можуть мати справу з кожним з комуністичних режимів індивідуально, діючи тим самим у напрямі розчленування комуністичного табору. Такими діями є заохочення націоналізму в Східній Європі, заохочення багатопартійної системи, а також відродження основних концепцій приватновласницької економіки"¹⁰.

Думка, однак, не дуже нош, адже ще в затвердженій 30 вересня 1950 р. тодішнім президентом США Труменом директиві "СНБ-68" Ради національної безпеки США говорилося, що "треба вести відкриту психологічну війну з метою викликати масову зраду Рад і зруйнувати задуми Крещи щодо інших питань. Посилити позитивні і своєчасні заходи та операції, що провадяться таємними засобами; в сфері економічної, політичної та психологічної війни з метою викликати і підтримати заворушення і повстання у вибраних стратегічно важливих країнах-сателітах" (мовою Трумена - країнах соціалізму. - С.А.)¹¹.

Враховуючи, що основою основ тісного співробітництва братніх країн є нерозривний бойовий союз комуністичних партій країн соціалізму, єдність їхньої мети і волі, буржуазні ідеологи завжди і всюди намагаються дискредитувати роль комуністичних та робітничих партій як керівної та спрямовуючої сили в політичному

⁸ Міжнародна нарада комуністичних і робітничих партій: Документи і матеріали. - К., 1969, с. 47.

⁹ Brzesinski Z., Alternative to Partition: for a Broader Conception of America's role in Europe... - New York, 1965, p. 154.

Freedom's Faith, 1968, Aug., p. 6.

Правда, 1982, 6 лип.

житті братніх країн, у тому шалі у формуванні зовнішньої політики соціалістичних держав. Причому головний удар тим відвертіше направляєється проти бойової співдружності марксистсько-ленінських партій, чим більше вона демонструє всьому світові свої величезні можливості у перетворенні суспільства. Всіляко протиставляючи одну одній комуністичні та робітничі партії, штовхаючи їх на шлях відмови від пролетарського інтернаціоналізму, деякі буржуазні ідеологи віддають перевагу більш гнучким методам, але й вони мають на меті руйнацію бойового союзу правлячих марксистсько-ленінських партій, як, наприклад, про це говорив один з провідних антикомуністів Західної Німеччини професор Мюнхенського університету П.Х.Дудз, який, натякаючи на те, що НДР підтримує "політику СРСР у добре зрозумілих власних інтересах", радить НДР і СЕПН "обережно відійти від СРСР"^{1,0}. За його задумом "трансформація НДР у майбутньому приведе до відриву німецької держави робітників і селян від соціалістичної співдружності"¹³.

Однак задуми ці ґрунтуються на хибній посилці про існування якихось "особливих міжнімецьких відносин" між НДР та ФРН, хоча насправді, як зазначає радянський історик В.І.Цаланов, "особливі відносини існують у НДР не з ФРН, а з братніми соціалістичними країнами"¹⁴.

На сучасному етапі розвитку антикомуністичної ідеології однією з найбільш явних її тенденцій є фальсифікація основи міждержавних відносин соціалістичних країн - соціалістичного інтернаціоналізму, як системи принципів "повного рівноправ'я, поважання територіальної цілісності, державної незалежності та суверенітету, невтручання у внутрішні справи, братньої взаємодопомоги"¹⁵, протиставлення соціалістичного інтернаціоналізму пролетарської¹⁶.

Вульгаризуючи та перекируючи марксистсько-ленінську теорію відносин між соціалістичними країнами та націями і не розуміючи суті сучасної епохи, британський політолог Т.Раковска-Хармстон називає марксистську тезу про превалювання класової солідарності над будь-якими іншими формами солідарності в епоху постіндустріалізму застарілою. Що ж протиставляється пролетарському інтернаціоналізму? Виявляється - націоналізм, який, будучи начебто на підйомі, "є, - за її словами, - наймогутнішою деструктивною силою нашого століття"^{1*3}.

У своїх антикомуністичних та антирадянських нападках буржуазні ідеологи останнім часом беззусібно намагаються обґрунтувати думку про те, що зміцнення і розвиток співробітництва комуністичних та робітничих партій країн соціалізму веде до обмеження їх державного суверенітету і до об'єднання їх у майбутньому під егідою Радянського Союзу*. "Принцип пролетарського інтернаціоналізму означає не що інше, як ідейне обґрунтування радянської гегемонії, яка приведе у процесі інтеграції до державного об'єднання на федеративних засадах", - пророкує західнонімецький ідеолог Б.Майсснер¹⁷, "Зближення - одна з тез ЛЕНІНСЬКОЇ національної політики і в перспективі веде до державного об'єднання соціалістичних країн"¹⁸, '- вторить йому на сторінках журналу "Ойропа-архів" Т.Швайнсфурт.

¹³ Ludz P. Ch. Deutschlands doppelseite Zukunft. - Munchen, 1974, S. 63, 181.

¹⁴ Ibid., S. 58.

¹⁵ Ежегодник германской истории, 1977, с. 20.

¹⁶ Программные документы борьбы за мир, демократию и социализм. - М., 1964, с. 10.

¹⁷ Новое время, 1978, * 44, с. 5.

* З цієї точки зору деякі західні автори, перекируючи історичну правду і намагаючись грати роль захисників національної незалежності, навіть друзів соціалізму", абсолютно ненауково представляють періоди криз суспільно-політичного розвитку в окремих, соціалістичних країнах. (1956 р. - в УНР, 1958 р., - в ЧССР, 1980-1981 рр. - в Польщі) як якийсь протест проти "втручання" і політичного контролю СРСР", як "рух націоналізму, проти інтернаціоналізму".

¹⁸ Meissner B., Aussenpolitik auf dem XXV Parteitag der KPdSD. - Aussen politik, 1976, N. 2, B. 125.

¹⁹ Europa-Archiv, Bonn, 1978, N. 18, S. 19.

Зводячи наклепи на Радянський Союз і його політику щодо братніх країн, ШЛше звинувачує нашу країну в домаганні панування у соціалістичному світі, у "диктаті" щодо інших соціалістичних держав. "Важко повірити в інтернаціоналізм трудящих, - пише цей політолог - якщо він практично виявляється у системі відносин, від яких вирає лише одна країна"¹⁹.

Ш.Лкке суперечить сам собі, що взагалі характерно для буржуазної трактовки соціалістичного інтернаціоналізму. З одного боку, ідеологи буржуазії твердять, що соціалістичного інтернаціоналізму не існує (в усякому разі в практичному розумінні), а з другого, - антикомуністи оголошують "неіснуючий" соціалістичний інтернаціоналізм засобом диктату СРСР щодо світового революційного руху та соціалістичних країн.

Подібне перекручення суті соціалістичного інтернаціоналізму, протиставлення його інтернаціоналізмові пролетарському проявляється у "працях" американських політологів - професора Стенфордського університету Я.Тріску, професора історії Нью-Йоркського університету А.Снайдера, американського дослідника міжнародних відносин Е.Іенджнела, англійського соціолога А.Сміта, президента Вольфсонівського коледжу Оксфордського університету І.Верліна, французького соціолога М.Мерля, історика Ж.Каррала та ін.

Так, наприклад, буржуазний ідеолог Р.Бірс у спробі приписати політиці соціалістичного інтернаціоналізму КПРС, яка передбачає глибоке поважання національного суверенітету братніх країн та партій, хижацький принцип імперіалізму "поділяй та владарюй" заявляє, що "Радянський Союз намагається роз'єднати Бухарест і Будапешт, Варшаву і Прагу"²⁰. В.Аспатуріан безуспішно намагається довести "відхід СРСР від принципів пролетарського інтернаціоналізму"²¹.

Не можна відмовити у категоричності В.Сульцбаху, який заперечує марксистсько-ленінську теорію інтернаціональних відносин у книзі, назва якої говорить сама за себе: "Випадковість націй та беззмістовність інтернаціоналізму"²². А.В.Райськи-Дубнік договорюється, що нібито "соціалістичний інтернаціоналізм перетворився у комуністичних країнах та партіях на джерело міжнародної напруженості"²³.

Особливу ставку в ідеологічній війні проти соціалізму антикомуністи роблять на націоналізм, зокрема на ті його прояви, що пов'язані з антирадянськими настроями. Так, один з реакційних західнонімецьких політиків О.фон Врангель та борзописець Д.Шварцкопф не приховують того, що для США східноєвропейська націоналізм є інструментом руйнування східного блоку"²⁴.

Такими та подібним твердженнями буржуазні ідеологи переслідують мету з одного боку, спростувати той безперечний факт, що саме соціалізм дав можливість створити міжнародні відносини зовсім нового типу і продовжує розвивати й удосконалювати ці відносини, а з другого, - розколоти єдність згуртованих навколо Радянського Союзу країн-соціалістичної співдружності. В основі їх як ворожисть антикомуністів до світового соціалізму, так і абсолютне нерозуміння (або патологічне небажання розуміти) місця і ролі Радянського Союзу у соціалістичній співдружності, а саме, що без допомоги СРСР, без використання країнами світової соціалістичної системи його величезного досвіду соціалістичного будівництва, без всебічної безкорисливої підтримки першої у світі соціалістичної держави соціалістичної системи

¹⁹ Luguet Ch. L'Europe Satellitaire ou l'agression permanente. - Paris, 1970, p. 17.

²⁰ Foreign Affairs, 1977, ii 4, p. 688, 690.

²¹ Марушкін Б.І. Советология: расчеты и просчеты. - М., 1976, с.-149.

²² Sulzbach W. -Die Zufalligkeit der Nationen und die Inhaltlosigkeit der nationalen Politik. -Berlin, 1969, S. 148.

²³ Zeitschrift fur Politik, 1971, N. 2, S. 131, 145.

²⁴ Swarzkopf D., Wrangel O. von.Chancen fuer Deutschland: Politik ohne Illusionen. - Hamburg, 1965, S. 262.

лістичне будівництво у цих країнах було б значно складнішим, ніж воно було і є на сьогодні. З усією переконливістю це підтверджують слова тов. Я.Кадара, що "хоча В.І.Ленін завжди застерігав інші народи від механічного копіювання "російського прикладу", Радянський Союз своєю працею першопрохідця в будівництві нового суспільства дав основоположний і дійовий у міжнародному масштабі досвід тим народам, які пізніше ступили або у майбутньому стануть на шлях будівництва соціалізму" .

Тут необхідно зазначити, що вчені-марксистичні соціалістичних країн, у тому числі дослідники з НДР, ніколи не ухилялись і не ухиляються (як про це люблять говорити наші ідейні супротивники) від аналізу проблем, які постають у міждержавних відносинах соціалістичних країн та методах їх вирішення, від проблеми гармонії національних та інтернаціональних інтересів держав соціалістичної співдружності. "Специфічні інтереси, - вважають дослідники з НДР Г.Кунц та К.Штіммерлінг, - глибоке- знання та врахування яких необхідні, визначаються спільними інтересами, а це значить: збільшується простір для розширення таких інтересів, що визначає ступінь і конкретні форми співробітництва і згуртованості країн - членів РЕВ. Діалектичний зв'язок між загальними і специфічними інтересами виявляється саме у тому, що соціалістичний інтернаціоналізм, з одного боку, обґрунтовує певні зобов'язання співдружності щодо кожної соціалістичної країни, передбачаючи, з іншого боку, визнання примату загальних інтересів"²⁶.

"Питання, власне кажучи, навіть не -в тому, - пише радянський спеціаліст Г.Х.Шахназаров, - можуть чи не можуть виникати протиріччя" у міждержавних відносинах соціалістичних країн. Питання у ставленні до них та в методах їх вирішення. Передумовою для зміцнення згуртованості соціалістичних країн є прагнення братніх партій вирішувати всі проблеми на основі принципів соціалістичного інтернаціоналізму з максимальним урахуванням інтересів світової соціалістичної системи і кожної країни, з великим терпінням та увагою одна до одної"²⁷. Саме цього не хочуть і не можуть зрозуміти наші класові супротивники, хоча деякі з них вимушені визнати, що "націоналізм у комуністичному світі - тимчасове явище, приречене на згасання" і що "розбіжності всередині комуністичного світу не можна розглядати з точки зору національних інтересів, бо партії та уряди у Східній Європі комуністичні, і як такі діють лише згідно з установками свого вчення", що "націоналізм у Східній Європі не виявляє бажання повернутися до старих добрих часів і його не слід переоцінювати" .

Однак ні їх наклепницькі випали, ні лицемірно-ханжеські "поради" не можуть перешкодити зміцненню випробуваного бойового союзу комуністів братніх країн. "Становлення НДР як соціалістичної держави робітників і селян, - писав у статті "СРСР і співдружність соціалістичних держав" Генеральний секретар ЦК СЄПН тов. Е.Хонеккер, - результати і досвід боротьби СЄПН підтверджують історичний висновок про те, що ставлення до КПРС та СРСР є пробним каменем вірності марксизму-ленінізму та пролетарському інтернаціоналізму"²⁸.

Ворогам НДР хотілося б, щоб німецька соціалістична держава поступово відступала б від класових позицій у зовнішньополітичній орієнтації щодо країн з соціально-однотипним державним устроєм. В хід ідуть випробувані засоби наклепу на її союзників і насамперед на Радянський Союз. При цьому СРСР у зовнішньополітичному курсі приписуються надумані "імперські традиції" , перейняті нібито

Кадар Я. Избр. статьи и речи. - М., 1971, с. 684-

²⁶ Einheit, 1973, N 3.

²⁷ Проблемы развития социализма. - Прага, 1971, с. 66, 133.

²⁸ Eastea Europa in Transilum. - Baltimore, 1966, p. 26, 31.

²⁹ Коммунист, 1972, № 18, с. 71. .

³⁰ Деякі буржуазні автори навіть називають соціалістичні країни Європи "Східноєвропейською радянською Імперією". Див. : Osteuropa, 1961, N 9/10, Ig.31, S. 874.

у царської Росії, а "малим та середнім" соціалістичним країнам Європи - історичні зв'язки з Західною Європою, намагання звільнитися від опіки великих держав.

Тезу про якусь тотожність зовнішньої політики царської Росії і СРСР, який є нібито новим уособленням російського імперіалізму, базуючись на намаганнях обґрунтувати Б.Майсснер, американський автор Д.Лукас та західнонімецький Ф.Віннер, англійський антикомуніст Б.Крозир, "спеціалісти" по східній політиці СРСР А.Улам та К.Лондон. Про "радянський експансіонізм" розписував у своїх мемуарах один з затятих прибічників "холодної війни", колишній канцлер ФРН К.Аденауер. Версію про переродження СРСР наводить і згадуваний вже професор Пенсильванського університету В.Аспатуріан.Такого роду "спеціалісти" не втрачають можливості звинуватити Радянський Союз у використанні соціалістичних країн у власних користолюбних цілях.Найчастіше у цьому зв'язку згадується ЕДР.При цьому стверджується,що Радянський Союз пригноблює соціалістичні країни,у тому числі ЦДР.позбавляючи їх права на самовизначення та державний суверенітет.Так,професор Саарського університету М.Зоргбіб вбачає порушення суверенітету навіть у їх начебто "вимушеній під тиском СРСР" участі у Варшавському Договорі³¹.

Особливим наладкам апологетів імперіалізму піддається зовнішня політика СРСР та його союзників після того, як стала очевидною нездійсненність надій на те, що "розрядка сприятиме ослабленню внутрішньої єдності комуністичної системи та її швидкій ідеологічній ерозії"³².

Намагаючись посварити Радянський Союз з братніми державами,його звинуватили в прагненні використати розрядку з метою "посилення своєї гегемонії у Східній Європі"³³, "обмеження свободи" в європейських соціалістичних країнах у зв'язку з пом'якшенням міжнародної напруженості та розширенням економічного співробітництва СРСР з західними країнами³⁴, "Угода про колективну безпеку, як цього добивається радянське керівництво, зафіксує та санкціонує в правовому відношенні панування СРСР над соціалістичними державами"³⁵, - пророкує співробітник Інституту східноєвропейських міжнародних проблем у Кельні Г.Ветіг.

Всі ці вигадки нові лише за формою і часом, адже ще у 1919 р. В.І.Ленін викрив тих, хто, бажаючи залякати, обдурити робітників і звести наклеп на нашу партію, запевняв, що "більшовики хочуть насильно встановити свій лад", "нав'язують свою універсальну систему", яку начебто можна на червоноармійських штиках внести в Берлін. "...Нічого не декретувати з Москви", дати іншим народам "можливість виконати скромне бажання - зробити Радянську владу краще, ніж у нас"³⁶. Такою була позиція В.І.Леніна і партії на той час. Такою вона лишається і нині.

Відсіч поклепникам дають і вчені НДР, які визнають ту величезну роль, яку відіграв Радянський Союз і країни соціалістичної співдружності у створенні сприятливих умов для пом'якшення міжнародної напруженості, нормалізування відносин між НДР та ФРН і укладенню між ними рівноправного договору, а в кінцевому підсумку - для безперервного зростання міжнародного авторитету НДР: прийняттю її до ООН. Завдяки двостороннім консультаціям керівників СЄПН з керівництвом братніх правлячих партій, насамперед з керівництвом КПРС, стало можливим те воістину світове визнання республіки, в результаті якого вона підтримує нині офіційні дипломатичні стосунки більш як з 130 державами світу.

³¹ Eevue generale de droit Internationale politique, 1970, N 4.

³² Brzesinaki Z. Debating Detante. - Sew Leader, 1972, Oct. 2. Vol. 55 N 19, p. 6.

³³ Europa-Archiv, 1973, N 8, S. 275.

³⁴ Figaro, .1973, 7 Mars.

³⁵

Bericht des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1972, B 25, S. 9.

³⁶ Ленін В.І. Повне зібр.творів, т. 38, с. 157,158.

Де речі, привертає увагу той факт, що, говорячи на кожному кроці про придушення суверенітету НДР Радянським Союзом, західні ідеологи і політики не соромляться давати різного роду оцінки й рекомендації щодо внутрішньої і зовнішньої політики суверенної соціалістичної держави. Особливо стараються представники правлячих кіл Західної Німеччини, причому на самому вищому рівні, як це не один раз вважали для себе можливим робити колишній канцлер ФРН Г.Шмідт і теперешній - Г.Коль³⁷.

Лицемірство тих, хто вдає з себе у ФРН "друзів" НДР проявляється і в нечуваноці (а головне - незаконному) рішенні федерального суду ФРН, згідно з яким закони цієї країни мають розповсюджуватися на територію НДР, і у виданні підручників, де на географічних картах зображено неіснуючий "німецький райх" у кордонах 1937 р.³⁹, що, з одного боку, є проявом зазіхань західнонімецьких реваншистів на НДР, польські й радянські землі, а з другого - намаганням вбити клин у відносини між НДР та ПНР, - відродити й роздути неіснуюче "прикордонне питання" між двома державами.

• Для деяких же кіл ФРН, як, наприклад, для представників східнопруського землячества, взагалі "весь німецько-польський кордон спірний", а заступник голови бундестагу від ХДС Г.Вінделан беззастережно твердить, нібито "Східні Пруссія - німецька зеши", а, отже, "питання воз'єднання повинне стосуватися не лише НДР, а й Східної Пруссії"⁴⁰-. І після цього осмілюються приписувати СРСР "імперські задуми" і заявляти, що в недавніх кризових подіях у Польщі НДР відводилась "багаточільова функція у виконанні політики Кремля"⁴¹.

Коли ж НДР як суверенна держава згідно з міжнародним правом вживає рішучих заходів до забезпечення свого суверенітету, дехто в Бонні та інших західних країнах втрачає здатність правильно й по-діловому оцінювати становище. Так, після прийняття урядом НДР у жовтні 1980 р. рішення ввести обов'язковий мінімум обміну валюти громадянам несоціалістичних країн під час їх перебування в НДР, проти неї одразу ж піднялася хвиля інсинуацій, до чого підключились навіть високопоставлені діячі ФРН, поведінку яких газета "Руде право"^{до} влучно назвала діями в стилі доктрини Хальштайна, яка провалилася. І незважаючи на те, що західнонімецька газета "Райніше пост" зробила спробу представити введення нового обмінного курсу як наслідок "тяжкого економічного становища НДР і всього східного блоку"⁴³, справжню причину, через яку на Заході раптом забули про те, що необхідно "пилнувати" суверенітет НДР, розкрила інша відома газета ФРН "Ді вельт", яка ще у липні 1980 р., тобто задовго до здійснення реформи, писала, що "чутку про наступну реформу обміну валюти призвели до падіння курсу західнонімецької марки в обмінних касах Заходу"⁴⁴.

Важливо підкреслити, що антикомуністичні наклепи на КПРС і Радянський Союз, на методи зміцнення єдності соціалістичної співдружності спростовуються самою системою зовнішньополітичних заходів соціалістичних країн. З кожним роком тіснішою стає координація їх зовнішньополітичної діяльності шляхом постійних консультацій представників керівництва країн соціалістичної співдружності. Регулярні зустрічі керівників братніх партій свідчать про наявність єдиної стратегії, яка виражає як найближчі, так і перспективні завдання боротьби-за мир, національну

³⁷ Правда, 1982, 10 сент.

⁴⁰ Известия, 1980, 5. дек.; Neues Deutschland, 1980, 12/13, Dez.

³⁹ Правда, 1981, 18 марта; За рубежом, 1981, & 6; Neues Deutschland, 1980, 9, Dez.; 1981, 20. Febr.; Trybuna Luda, 1981, 16 kwiet.

⁴⁰ Правда, 1982, 2 июня.

⁴¹ Osteuropa, 1981, Jg. 31, 19/10, S. 876.

⁴ Eude Pravo, 1980, 21 okt.

⁴³ Rheinische Post, 1980, 1 Juli.

⁴⁴ Die Welt, 1980, 28/29 Juni. *

незалежність та соціалізм. Факти свідчать про безплідність спроб антикомуністів розколоти міжнародний комуністичний рух і світову соціалістичну систему, пере- кручуючи суть політики КПРС.

Однак єдність стратегії зовсім не передбачає "уніфікації" політики держав соціалістичної співдружності, про яку так люблять говорити деякі буржуазні полі- тологи. Зовнішня політика соціалістичних держав, зазначав міністр закордонних справ УЕР Ф.Пуйя, які стоять на правильних позиціях, співпадає із зовнішньою по- літикою СРСР у головних корінних питаннях, але відрізняється від неї за метода- ми та стилем. Це пояснюється тими умовами, в яких діє уряд даної соціалістичної країни⁴⁵.

Суть єдності у проведенні зовнішньої політики СРСР та НДР розкриває зовніш- ньополітичний щотижневик "Горизонт": "Політика КПРС є й нашою політикою не тіль- ки тому, що, в основі її лежать загальні класові інтереси, а й тому, що ця полі- тика продовжує узгоджуватися та координуватися під час зустрічей на вищому рів- ні. Ця політика є нашою політикою тому, що вона зустрічає повну підтримку з бо- ку нашої партії, і тому, що ми вносимо у її здійснення свій активний внесок"⁴⁶. "Досвід минулих років, - говорить в матеріалах X з'їзду СЕПН, - поглибив у ма- сах впевненість, що братній союз з СРСР та іншими державами соціалістичної спів- дружності є міцним фундаментом миру, дальшого будівництва соціалістичного сус- пільства у НДР"⁴⁷.

Курс на такий союз закріплено Конституцією Німецької Демократичної Республі- ки, підписаним у жовтні 1975 р. 'Договором про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між СРСР та НДР.

Однією з вирішальних умов дальшого поступального руху НДР по шляху соціалі- зму й комунізму є цілеспрямоване поглиблення та розширення соціалістичної еконо- мічної інтеграції з країнами - членами РЕВ. Добре це розуміючи, комуністи НДР заявили на Г з'їзді, що лише "завдяки тісному співробітництву з Радянським Сою- зом та іншими країнами - членами РЕВ" НДР "зможє забезпечити і у майбутньому свій динамічний і стабільний розвиток як міцної складової частини співдружності соціалістичних держав"⁴⁸. Через це атаки на соціалістичну економічну інтеграцію, місце й роль в інтернаціоналізації господарського життя кожної країни соціалі- стичної співдружності та всієї співдружності у підвищенні економічного рівня її членів займають дедалі більше місце в ідеологічному арсеналі імперіалізму. Мета цих випадів - у прагненні ров'єднати країни РЕВ, де інтеграційні процеси здійсню- ються найбільш повно і динамічно.

Буржуазні ідеологи, висновки й рекомендації яких зразу ж підхоплює реакцій- на пропаганда, намагаються дискредитувати принципи економічного співробітництва соціалістичних країн, применшуючи, а то й зовсім не помічаючи його успіхів.

Тут також чітко простежуються спроби фальсифікувати роль Радянського Союзу в РЕВ, під сумнів ставляться економічні та науково-технічні можливості СРСР як торгового партнера. Причому такі "дослідники" як, наприклад, А.Ушаков, П.Кнірш, В.Гумпель, М.Кайзер, А.Корбоньски, Р.Меллор, Д.Фінлі, А.Бромке, Ж.Верза та інші твердять, що економічна інтеграція вигідна лише СРСР, який користується її здо- бутками в першу чергу. Тим самим заперечується об'єктивна зацікавленість брат- ніх країн у поділі праці на основі спеціалізації та кооперування з СРСР, замов- чується допомога Радянського Союзу соціалістичним країнам. У деяких працях нашу

Д. к

"Pu)а P. Szocialista Kulpolitik. - Budapest, 1973, 31, 32 old.

⁴⁵ Horizoat, 19.73, 3, Juli.

⁴⁷ Хонеккер Е. Отчет Центрального Комитета Социалистической единой партии Германии X съезду СЕПН, с. 6.

⁴⁸ Там же, с. 10.

країну звинувачують у втручанні в господарські справи партнерів⁴⁹. Інші (їх, щоправда, менше) не бачать сенсу для СРСР брати участь в інтеграційних заходах. Колишній посол США в СРСР Ч.Болен вважає, що Радянський Союз "жертвує своїми національними інтересами на користь інтересів ідеологічних"

Подібне "розходження у поглядах" пояснюється бажанням з різних сторін загальмувати й підірвати успішний розвиток інтеграційних зв'язків країн соціалістичної співдружності⁵⁰.

У буржуазних спеціалістів з проблем соціалістичної економічної інтеграції є в запасі й інші, за влучним висловом радянського вченого В.Г.Смолянського, "ударні вимисли". Так, на думку співробітників західнонімецького Інституту економічних досліджень Х.Маховської та Ф.Францмаєра, соціалістична інтеграція не має шансів на успіх, зважаючи на "наявність непереборних протиріч, які в значно меншій мірі, ніж країнам СЕС, дозволяють соціалістичним країнам визначити кінцеву мету розвитку співдружності"⁵¹.

Як і багато інших буржуазних ідеологів, Г.Хедткамп зауважує, що соціалістична економічна інтеграція становить інший тип економічної інтеграції, ніж інтеграція між країнами, що орієнтуються на ринкову економіку", бо "вона координується лише політичними засобами". Те, що відносини між країнами соціалізму мають абсолютно інший характер, ніж відносини між капіталістичними хижачками, - безперечно. Про це вже йшлося. Але, заперечуючи об'єктивний характер соціалістичної економічної інтеграції, Г.Хедткамп та інші, хто поділяє його погляди, припускають помилки, методологічною основою якої є нерозуміння того, що "переважна роль політики щодо економіки полягає у тому, що на рівні міждержавних відносин у повній відповідності до інтересів всіх соціалістичних країн визначаються шляхи й форми їх економічного співробітництва"⁵².

Фальсифікації, з боку буржуазних вчених піддаються також процеси кооперування та спеціалізації виробництва в рамках РЕВ.

За думкою А.Корбонської, НДР та ЧССР безпідставно одержали відносну перевагу у розвитку машинобудування. Він вважає, що "інші країни - члени РЕВ могли б виробляти таку саму продукцію, як НДР та ЧССР, або навіть дешевшу, якщо їм надали можливостей розвивати відповідні промислові потужності"⁵³. Однак ці його твердження спростовуються як переконалими фактами⁵⁴, так і

⁴⁹ З цього приводу Перший секретар ЦК ПОРП, Голова Ради Міністрів ПНР В.Ярузельський заявив: "Радянське втручання" - це стабільні поставки сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, кредити і замовлення, які забезпечують завантаження значної частини польських виробництв і потужностей" (Правда, 1982, 17 серп.).

⁵⁰ Bohlen Ch. The transformation of american Policy. - New York, 1962, p. 106.

⁵¹ Про рівноправність і взаємовигідність співробітництва СРСР з країнами РЕВ серед інших свідчить і такий факт: СРСР задовольняє свої потреби в машинобудівельній продукції на 75 % за рахунок країн - членів РЕВ, а ті половину свого загального експорту машин та обладнання поставляють нашій країні (Вопросы экономики, 1975, № 3, с. 63).

⁵² Енгара-Archiv, Bonn, 1973, № 2, S. 51.

⁵³ Hedekamp S. Die RGW-Länder zwischen Integration und Weethandel. - In: Theorie und Politik der internationalen wirtschaftsberechnungen. Stuttgart; New York, 1980, S. 109.

⁵⁴ Еремина В.М. Закономерности развития мировой системы социализма как выражение единства национального и интернационального. - М., 1981, с. 51

⁵⁵ International Organisation, 1970, vol.24, N 4, p. 968.

⁵⁶ Вступереч твердженням А.Корбонської, не-тільки НДР і ЧССР, а й інші соціалістичні країни значно збільшили з 1950 до 1980 р. експорт машин і обладнання, у тому числі УНР - в 2,9 рази, ПНР - 8,5 рази, СРР - в 148 разів. Експорт НРБ машин і обладнання у 1980 р. (які вона зовсім не експортувала у 1950 р.) становив тільки в країни - члени РЕВ, 2,6 млрд.крб., тобто 54,3 % загального обсягу поставок. (Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1982, № 10, с. 25).

Його я колегами. Один з них, В.іушель, якого важко запідозрити у симпатіях до країн соціалістичної співдружності (в деяких працях він називає Раду Економічної Взаємодопомоги не інакше як "ерзацем плану Маршатаа", твердячи що саме поява такого плану змусила соціалістичні країни піти на створення РЕВ), прямо проголошує, що "промислова кооперація і спеціалізація виробництва - надзвичайно важливі інструменти в інтеграції східних народних господарств, а також в подоланні різних рівней розвитку країн - членів РЕВ"⁵⁷. Остання теза В.Румпеля, яка також суперечить думці деяких його колег, підтверджує аналіз підсумків більш як 30-річного економічного співробітництва соціалістичних країн. Якщо у 1955 р. розрив між країнами з найвищим рівнем національного доходу на душу населення і найменшим його рівнем у рамках РЕВ представ- лявся відношенням 1:2,2, то у 1970 р. - уже 1:1,75⁵⁸.

Якщо у 1950 р. різниця в цих показниках СРР і НДР становила 95 %, то у 1973 р. - вже 54 %. Факти свідчать і про успішний процес вирівнювання рівнів продуктивних сил соціалістичних країн, і про зближення структури їхніх економік. Якщо достатньо розвинуті в промисловому Відношенні НДР та ЧССР збільшили з 1950 по 1970 р. промислове виробництво більш як у 5 разів, то менш розвинуті В минулому Болгарія і Румунія - більш як в II разів⁶⁰.

У тих, хто твердить про "односторонню користь", яку начебто одержує Радянський Союз від соціалістичної економічної інтеграції, кінці не згодяться з кінцями. Німецькій Демократичній Республіці стабільні довгострокові замовлення СРСР дозволяють успішно розвивати традиційні галузі індустрії, налагоджуючи великомасштабне виробництво, наприклад, залізничного рухомого складу, ковальсько-пресового обладнання тощо.

Однак особливо несумісна з реальною дійсністю теза буржуазних ідеологів про те, нібито Радянський Союз експортує до країн РЕВ сировину, зокрема нафту, за цінами, значно вищими від цін світового ринку, а імпортує звідти готові вироби за цінами, нижчими за світові⁶¹.

Ніяких даних на користь таких домислів буржуазні "спеціалісти" різного роду не наводять. Факти ж свідчать про істинно інтернаціоналістську позицію Радянського Союзу у розвитку соціалістичної економічної інтеграції. Саме тоді, коли у 70-х роках виникли труднощі через суттєве зростання в усьому світі цін на сировину і особливо - на енергоносії, ціни, наприклад, на найважливіші радянські енергоносії, імпортовані НДР у 1979 р., були приблизно на 30-40 % нижчі від середніх цін на світовому капіталістичному ринку⁶². Тільки за рахунок поставок з Української РСР задовольняються на 100 % потреби НДР у залізній руді, на 3/4 - в прокаті чорних металів, на 1/3 - в кам'яному вугіллі та коксі .

З другого боку, участь НДР в капіталовкладеннях СРСР та інших країн - членів РЕВ, які направляються на розширення сировинної та енергетичної бази, сприяють підвищенню обсягу промислового виробництва, у цій країні. Завдяки такій участі імпорт нафти з СРСР був збільшений з '9 млн. т у 1970 р. до

57 Osteuropa, 1974, Jg. 24, N 1, S. 18.

58 п Развитие социалистического общества : Сущность, критерия зрелости. Критика ревизионистских концепций. - 1., 1973, с. 109.

59 Еиемина В.М. Указ. соч., с. 106.

60 Международный ежегодник: Политика и экономика, 1972, М., 1973, с.40.

6x Me Hor R. COMECOU: challenge to the west Jf.Y., 1971, p. 19.

6? Проблемы мира и социализма, 1981, № 3, с. 21. За підрахунками чехословацьких економістів, доставка однієї тони нафти з СРСР еквівалентна національним витратам близько 300 ктзон, а одержання тони нафти з Близького Сходу вимагає затрат у сумі більш як 400 крон (Международная жизнь, 1973, * 5, с. 9, 10).

64 Внешняя торговля, 1972, JS 2, с. 34.

19 млн. т у 1980 р.> тобто більш як удвічі. Якщо у 1973 р. було закуплено 0,7 млрд. куб. м газу, то у 1980 р. його поставки досягли 6,5 мзфД. куб. м. Зараз радянський експорт покриває потреби народного господарства НДР у нафті на 90 % і у природному газі - на 100

За розрахунками спеціалістів НДР використання радянського природного газу дозволило підвищити ефективність виробництва в металургійній промисловості на 15-25 %, на цементних підприємствах - 10, на скло-керамічних підприємствах - на 25

Колишній Голова Ради Міністрів НДР Х.Зіндерман, аналізуючи можливості та перспективи постачання сировиною НДР та інших соціалістичних країн підкреслював особливо велику допомогу СРСР у вирішенні енергетичної проблеми: "Радянський Союз знову по-братерському надає соціалістичній співдружності можливість використання своїх природних багатств. При тому навіть редакторам буржуазних газет, як видно, і на думку не спало "сумувати" з приводу того, що ми тим самим "порушуємо суверенітет" Радянського Союзу. Істина в тому, що провідна держава соціалістичної співдружності на практиці дає нам можливість спільними зусиллями, в умовах рівноправ'я, вирішувати проблеми, які забезпечують дальше піднесення економіки наших країн"⁶⁶.

Таким чином, як пише секретар ЦК СЄПН тов. Пауль Фернер, "економічні зв'язки з СРСР - це не вулиця з одностороннім рухом", як твердять противники соціалізму, а "проникнутий духом соціалістичного інтернаціоналізм взаємний процес, у якому суворо витримується принцип взаємної вигоди"⁶⁷. А спроби фальсифікувати процес соціалістичної економічної інтеграції переслідують цілком очевидні цілі: очорнити новий тип міжнародних економічних відносин, який має велику привабливість в очах прогресивної громадськості світу, завадити, наскільки можливо, об'єднанню і зміцненню економічного потенціалу соціалістичної співдружності, замаскувати антилюдську суть капіталістичної інтеграції та протиріччя, що її роздирають. Однак навіть наші супротивники не в змозі не визнавати того, чого не можна не бачити. Про сталий і послідовний економічний розвиток країн соціалістичної співдружності свідчить недавно опублікований "Огляд економічного становища Європи", підготовлений секретаріатом Європейської економічної комісії (ЄЕК), в якому зазначено, що 1976-1980 рр. стали періодом активного розвитку економіки СРСР та інших соціалістичних країн Європи. За середніми темпами росту соціалістична співдружність значно випереджає капіталістичний світ⁶⁸. Не можуть вони не визнати і успіхів у рамках РЕВ окремих країн - її членів, як це робить керівник відділу Інституту сучасної історії в Мюнхені Т.Фогельзанг, який розставляє крапки над "і": "як друга за могутністю держава Східного блоку" німецька соціалістична держава "зайшла на кінець 60-х років десяте місце у числі промислових держав світу"⁶⁹.

Аналіз праць буржуазних авторів, присвячених різним аспектам взаємовідносин країн соціалістичної співдружності, свідчить про неспроможність їхніх теоретичних побудов. Вони не розуміють (чи не хочуть розуміти) об'єктивно! єдності соціалістичних країн як категорії історичної, що проходить у своєму становленні певні етапи розвитку і відповідні їм форми.

Суб'єктивізм, антиісторизм, а часто підтасовка і фальсифікація фактів реальної дійсності, зумовлюється їх класовою приналежністю, тим соціальним замовленням, яке вони виконують, перебуваючи на службі імперіалізму.

64

Проблемы мира и социализма, .1981, № 3, с. 22.

65 Экономическое сотрудничество стран - членов СЭВ, 1975, № 3, с. 27.

66 Правда, 1973, 3 окт.

67 Проблемы мира и социализма, 1981, В 3, с. 25.

68 Правда, 1982, 17 мар.

69 Т. Vogelsang. Dae geteilte Deutschland. - M̄nchen, 1973, S. 327.

З І І С Т

С т а т т і

Віднянський С.В. Соціалістична економічна інтеграція і поглиблен- ня інтернаціональної взаємодії робітничого класу країн - членів РЕВ	3
Бряцький П.П. Допомога країн - членів РЕВ країнам, що визволились, у підготовці національних кадрів	16
Писарева Г.П. Роль культурних зв'язків соціалістичних країн в ін- тернаціоналізації духовного життя	23
Грищенко М.В. Позиція Республіки Куба в Організації Оо'єднаних Націй з питань роззброєння в 60-ті роки	30
Кулинич І.Й. З історії інтернаціональної солідарності радянського і-німецького пролетаріату (1920-1933)	37

Повідомлення

Сюсько І.М. Робітничий клас у соціально-класовій структурі чехо- словацького суспільства (60-70-ті роки)	46
Мітряєва С.І. Основні тенденції соціального розвитку чехослова- цької інтелігенції в умовах НТР	51
Каїров С.Л. Святкування Великого Жовтня в Югославії у період окупації (1941-1943)	56
Чернявської С.В. "Таємна війна" американських спецслужб проти європейських соціалістичних країн (50-ті роки)	62

Історіографія

Павленко В.В. Радянсько-болгарські відносини міжвоєнного періоду в радянській і болгарській історіографії	70
Держалюк Ї.С. Неспроможність буржуазних концепцій з питань будів- ництва соціалізму в Угорській Народній Республіці	7,
Асатуров С.К. До КРИТИКИ деяких буржуазних концепцій відносин між Німецькою Демократичною Республікою та країнами соціалістичної спів- дружності	89

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Виднянский С.В. Социалистическая экономическая интеграция и углубление интернационального взаимодействия рабочего класса стран - членов СЭВ	3
Брицкий П.П. Помощь стран - членов СЭВ освободившимся странам в подготовке национальных кадров	16
Писарева Г.П. Роль культурных связей социалистических стран в интернационализации духовной жизни	23
Грищенко М.В. Позиция Республики Куба в Организации Объединенных Наций по вопросам разоружения в 60-е годы	30
Кулинич И.М. Из истории интернациональной солидарности советского и немецкого пролетариата (1920-1933)	37

Сообщения

Сюсько И.Н. Рабочий класс в социально-классовой структуре чехословацкого общества (60-70-е годы)	46
Митряева С.И. Основные тенденции социального развития чехословацкой интеллигенции в условиях НТР	51
Каиров С.Л. Празднование Великого Октября в Югославии в период оккупации (1941-1943)	56
Чернявский С.В. "Тайная война" американских спецслужб против европейских социалистических стран (50-е годы)	62

Историография

Павленко В.В. Советско-болгарские отношения межвоенного периода в советской и болгарской историографии	70
Держалик Н.С. Несостоятельность буржуазных концепций по вопросам строительства социализма в Венгерской Народной Республике	77
Асатуров С.К. К критике некоторых буржуазных концепций отношений между Германской Демократической Республикой и странами социалистического содружества	89

А К Ш Ш НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
Институт истории

Исторические исследования. История зарубежных стран
Республиканский межведомственный сборник научных трудов
Основан в 1975 г.
Выпуск 10
(На украинском языке)

Киев, издательство "Наукова думка"

Затверджено до друку вченою радою Інституту історії АН УРСР

Редактор В.С.Трубенко
Художній редактор Н.М.Абрамова
Технічний редактор ІЛ.Муравлева
Коректори А.І.Смолкіна, В.М.Лівнікова